

'पुंडलीक नायक हांचें उत्सवी रंगमाचयेक योगदान'
(Pundalik nãik hãnchem utsavi rangmãchyek yogdãn)

A Dissertation for
KON - 650: प्रबंधिका
Credits: 16

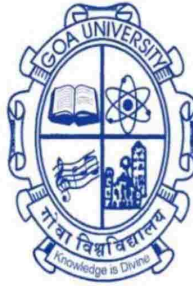
Submitted in partial fulfilment of Master's Degree
Masters of Arts in Konkani

by
SHEFALI HANUMANT SALGAONKAR

22P0180024
5980-5716-6434
201703107

Under the Supervision of
DR. HANUMANT CHANDRAKANT CHOPDEKAR

Shenoi Goembab School of Languages and Literature,
Discipline of Konkani

GOA UNIVERSITY
APRIL 2024

‘पुंडलीक नायक हांचें उत्सवी रंगमाचयेक योगदान’
(Pundalik Nāik Hānchem Utsavi Rngmāchyek Yogdān)

A Dissertation for
KON - 650: प्रबंधिका
Credits: 16

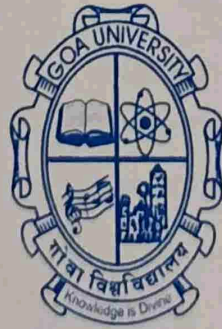
Submitted in partial fulfilment of Master’s Degree
Masters of Arts in Konkani

by
SHEFALI HANUMANT SALGAONKAR

22P0180024
5980-5716-6434
201703107

Under the Supervision of
DR. HANUMANT CHANDRAKANT CHOPDEKAR

Shenoi Goembab School of Languages and Literature,
Dicipline of konkani

GOA UNIVERSITY
APRIL 2024

Examined by:

Seal of the School

DECLARATION BY STUDENT

I hereby declare that the data presented in this Dissertation report entitled, “पुंडलीक नायक हांचें उत्सवी रंगमाचयेक योगदान” (‘Pundalik Nāik Hānchem Utsavi Rngmāchyek Yogdān’) is based on the results of investigations carried out by me in the discipline of Konkani at Shenoj Goembab School of Languages and Literature, Goa University under the Supervision of Dr. Hanumant Chopdekar and the same has not been submitted elsewhere for the award of a degree or diploma by me. Further, I understand that Goa University or its authorities will be not be responsible for the correctness of observations/experimental or other findings given the dissertation.

I hereby authorize the University authorities to upload this dissertation on the dissertation repository or anywhere else as the UGC regulations demand and make it available to any one as needed.

(SHEFALI HANUMANT SALGAONKAR)

Signature and Name of Student

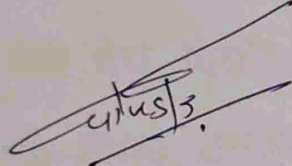
Seat no: 22P0180024

Date: 16/04/2024

Place: Goa University

COMPLETION CERTIFICATE

This is to certify that the dissertation report “पुंडलीक नायक हांचें उत्सवी रंगमाचयेक योगदान” (Pundalik Nāik Hānchem Utsavi Rngmāchyeḱ Yogdān)” is a bonafide work carried out by Ms. Shefali Hanumant Salgaonkar under my supervision in partial fulfilment of the requirements for the award of the degree of Masters of Arts in the Discipline of Konkani at the Shenoi Goembab School of Languages and Literature, Goa University.

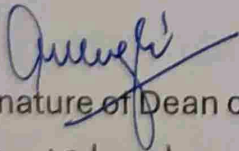
Dr. Hanumanth C. Chopdekar

Signature and Name of Supervising Teacher

Date: 16/04/2024

School Stamp

Signature of Dean of the School

Date: 16/04/2024

Place: Goa University

मनोगत

‘पुंडलीक नायक हांचे उत्सवी रंगमाचयेक योगदान’ हो प्रबंध तुमचे मुखार दवरतना म्हाका खूब खोस भोगता.

ह्या खोशयेच्या प्रसंगाक हांव सगल्यांत आदीं काळजासावन उपकार मानता ते म्हजे मार्गदर्शक आनी कोंकणी अध्ययन शाखेचे संचालक डॉ. हनुमंत चोपडेकार हांचे भोव मोलादीक मार्गदर्शन म्हाका लाबलें. आपलीं म्हत्वाची कामां पयल्यान दवरून तांणी म्हाका गरज लागता तेन्ना वेळ दिलो आनी अभ्यासा संदर्भात म्हत्वाच्यो सुचोवण्यो दिल्यो. तांच्या उत्तेजनाक लागून हो प्रबंध हांव पुराय करूंक पावले म्हण हांव आदर व्यक्त करता.

ह्या प्रबंधा खातीर नाटकाच्यो संहिता, पुस्तकां, नेमाळी, आंक आनी हेर साहित्य वापरूंक दिवपी गोंय विद्यापीठ (ताळगांव-गोंय), कृष्णादास शामा गोवा स्टेट सेंट्रल ग्रंथालय (पणजी गोंय), ह्या ग्रंथालयांचो आदार घेतलो. तांच्याय जाळवण्दारांचे हांव मना पसून उपकार आठयता.

म्हज्या प्रबंधा खातीर हावेन पुंडलीक नारायण नायक हांकां प्रत्यक्ष भेटून तांचेकडल्यान म्हायती मेळयली. तांची भलायकी बरी नाशिल्ली तरी सुद्धा म्हाका तांचे सहकार्य लाबले. तांणी म्हाका खूब बरो प्रतिसाद दिलो. देखून तांकां आनी तांच्या घरकान्नीक हेमा पुंडलीक नायक काळजासावन देव बरें करूं म्हणटा.

प्रबंधाखातीर म्हज्या वर्गांतल्या इश्टानी मदत केल्ल्यापासत हांव तांकांय दिनवासता. तशेंच म्हाका म्हज्या घरच्यांनी आदार दिलो म्हण हांव तांचे खूप उपकारी आसा. ज्या लोकांचो म्हाका प्रत्यक्ष आनी अप्रत्यक्ष रूपान आदार घेवचो पडलो तांकां सगळ्यांक हांव दिनवासता. ह्या सगळ्यांच्या मार्गदर्शनाचो फायदो म्हाका फुडाराक जातलो अशीं आस्त दवरुन परत एकदा हांव काळजासावन सगळ्यांक देव बरें करूं म्हणटा.

- शेफाली हनुमंत साळगांवकर

थळ : गोंय विद्यापीठ

प्रबंधिकेचो सारांश

‘पुंडलीक नायक हांचें उत्सवी रंगमाचयेक योगदान’ हो विशय घेवन अभ्यास केला. हो विशय घेवपा फाटलो कारण म्हणल्यार आजून मेरेन तांच्या उत्सवी रंगमाचयेवयल्या योगदानाक धरून संशोधनाचो प्रयोग जावंक नात. देखून हो विशय घेतला.

ह्या प्रबंधिकेचो अभ्यास ‘स’ प्रकरणांनी विभागून गेला. पयल्या प्रकरणांत प्रस्तावना फाटभूंय आनी विशय प्रवेश मांडला. ‘कोंकणी नाटकाचो इतिहास’ ह्या दुसऱ्या प्रकरणांत सगळ्यांत पयली कोंकणी नाटकाच्या इतिहासाचेर उजवाड घालून कोंकणी उत्सवी रंगमाचयेच्या इतिहासाची वळख करून दिल्या. तिसऱ्या प्रकरणांत ‘उत्सवी रंगमाची: स्वरूप, संकल्पना आनी योगदान’ हाची थोड्याभितर म्हायती दिल्या. तशेंच पांचव्या प्रकरणांत पुंडलीक नायक हांचें उत्सवी रंगमाचयेक योगदान’ तातूंत वेंचीक नाटकां घेवन घटकाच्या नदरेन अभ्यास केल्लो आसा. आनी निमणेकडेन निश्कर्श आनी समारोप मांडिल्लो आसा.

वयल्या स प्रकरणांत पुंडलीक नायक हांच्या जिवनाचेर आनी साहित्याच्या योगदानाचेर चिकित्सक अभ्यास करून वेंचीक नाटकां भितरलो आशय,

विनोद, संवाद, संघर्ष आनी संदेश ह्या निश्कर्शाचेर मांडला. तशेंच तांच्या नाटकांनी विनोद फकत विनादाखातीर आसना पूण तातूंतल्यान संदेश दिवपाचोय यत्न लेखक करता.

वयल्या साबार चर्चेतल्यान निश्चितपणान म्हणू येता, 'पुंडलीक नायक हांणी, कोंकणींतल्या उत्सवी रंगमाचयेक भरीव योगदान दिला.

मांडावळ

मनोगत.....	4
प्रबंधिकेचो सारांश.....	6
1. प्रस्तावना फाटभूंय आनी विशय प्रवेश.....	11 - 17
1.1 प्रस्तावना आनी फाटभूंय.....	
1.2 विशय वळख आनी संकल्पना.....	
1.3 अभ्यास पद्दत आनी मर्यादा.....	
1.4 हेतू आनी विशय प्रवेश.....	
2. कोंकणी नाटकाचो इतिहास.....	18 - 34
2.1 कोंकणी नाटकाचो आरंभ आनी सुरवातेचो काळ.....	
2.2 1975 पयलींचो कोंकणी नाटकाचो इतिहास.....	
2.3 1975 उपरांतचो कोंकणी नाटकाचो इतिहास.....	
2.4 उत्सवी रंगमाचयेचो आरंभाचो इतिहास.....	
3. उत्सवी रंगमाची : स्वरूप, संकल्पना आनी योगदान.....	35 - 43
3.1 उत्सवी रंगमाची: स्वरूप आनी संकल्पना.....	
3.2 उत्सवी रंगमाचयेर हेर नाट्य लेखकांनी दिल्ले योगदान.....	
3.2.1 दत्ताराम कामत बांबोळकार.....	
3.2.2 सुशांत नायक.....	
3.2.3 विष्णू वाघ.....	
3.2.4 देविदास बाबय.....	
3.2.5 डॉ. राजय पवार.....	
3.2.6 बाबा प्रसाद.....	

3.2.7 डॉ. हनुमंत चौपडेकर.....	
3.2.8 सम्राट बोरकर	
3.2.9 सुचीता नार्वेकार.....	
3.2.10 भरत नायक.....	

4. नाटककार पुंडलीक नारायण नायक.....44 - 61

4.1 जीण आनी वळख.....	
4.2 साहित्य वळेरी.....	
4.2.1 कविता.....	
4.2.2 कथा.....	
4.2.3 कादंबरी.....	
4.2.4 नवलिका.....	
4.2.5 निबंद.....	
4.2.6 नाटक.....	
4.2.7 एकांकी.....	
4.2.8 नभोनाट्य.....	
4.2.9 बालसाहित्य.....	
4.2.10 गितां.....	
4.3 पुंडलीक नायक हांच्या साहित्यांतलीं खाशेलपणां.....	

5. उत्सवी रंगमाचयेक : पुंडलीक नारायण नायक हांचे योगदान.....62 - 97

5.1 प्रेमजागोर.....	
5.2 दिव्या दिव्या दिपत्कार.....	
5.3 शिरी रे शिरी! अधांतरी!	
5.4 तिरंगी चक्राचक्री.....	
5.5 काळजाची काणी	

5.6 अंता घरा भगवंता.....	
5.7 धनयां देंवचारा.....	
5.8 चित्र स्वयंवर.....	
5.9 चतुरंगा.....	
5.10 कांसुलो.....	
5.11 फिरंगी फटास.....	

6. निश्कर्श आनी समारोप.....98 - 106

6.1 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो आशय.....	
6.2 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलें पात्रचित्रण.....	
6.3 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो विनोद.....	
6.4 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो संवाद.....	
6.5 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो संघर्श.....	
6.6 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो संदेश.....	
6.7 समारोप	

❖ आदारावळ..... 107 - 109

❖ परिशिष्ट..... 110 -

प्रकरण : पयलें

1. प्रस्तावना फाटभूंय आनी विशय प्रवेश

1.1 प्रस्तावना आनी फाटभूंय

1. 2 विशय वळख आनी संकल्पना

1.3 अभ्यास पद्दत आनी मर्यादा

1.4 हेतू आनी विशय प्रवेश

1. प्रस्तावना फाटभूंय आनी विशय प्रवेश

'संवसारांत अशें कितलेशेच लेखक आसतले जांच्यानी साहित्याच्या खंयच्याय एक वा दोन प्रकारांत उपाट यश मेळयल्लें आसतलें. पूण साहित्याच्या चडशा सगळ्यांच प्रकारांनी उपाट यश जोडपी लेखक म्हणल्यार पुंडलीक नायक.' ¹ पुंडलीक नायक हांणी 'उत्सवी रंगमाची' ही वेगळी संकल्पना कोंकणीक दिल्या. गांवगिऱ्या वाठारांतल्या कश्टकारी आनी चिड्डल्ल्या माडल्ल्यांची जीण साहित्यांत मांडपाचो यशस्वी यत्न ताणें केला. ताच्या कविता, कथा, नवलकाणी, कादंबरी तशेंच नाटकांनी समाजांतल्या दुबळ्या वर्गाची दुख्खां, व्यथा आनी हावेस तशेंच तांचेर जावपी अन्याय अत्याचार, तांचे जिणेंतले बदल हांचें चित्रण केल्लें आसा.

1.1 प्रस्तावना आनी फाटभूंय

कोंकणी साहित्य मळार जायत्या लेखकांनी कोंकणी भास आनी साहित्या खातीर आपलें योगदान दिल्लें आसा तातूंत 'पुंडलीक नायक' हें म्हत्वाचें नांव जावन आसा. तांचें 'साहित्य आयज अध्ययन, अध्यापन आनी संशोधनाचो विशय जाला. गोंय कर्नाटक, केरळ धरून साबार विद्यापिठांनी तांच्या साहित्याचो अभ्यासक्रमांत आस्पाव केला. तांच्या साहित्याचे साबार भारतीय आनी परदेशी भासांनी अनुवाद जाल्यात. तांच्या साहित्याचेर

आयजवेर समाजशास्त्रीय, तुलनात्मक, रूपवादी, पर्यावरणीय आनी हेर समिक्षात्मक पद्धतींनी संशोधन जालां आनी जायत आसा.' ² तांच्यानी कविता, कथा, नाटक, एकांकी, कादंबरी, नवलिका, बाल साहित्य, निबंद, गितां, बाल गितां हे सगळे साहित्य प्रकार हाताळ्ळ्या. तांच्यानी 'खण खण माती', 'रक्तखेव', 'राखण', 'देमांद', 'मुक्तताय', 'शबै शबै भौजन समाज', 'पिंपळ पेटला', 'श्री विचित्राची जात्रा', 'चैतन्याक मठ ना', 'आत्मवंचना', 'परिक्रमा', 'प्रेमजागोर', 'दिश्ट दौलत', 'तिरंगी चक्राचक्री', 'शिरी रे शिरी अधांतरी', 'दिव्या दिव्या दिपत्कार', 'प्रेमयुद्ध', 'अंता घरा भगवंता', 'कांसुलो', 'सांगोड', 'चित्र स्वयंवर', 'धनयां देंवचारा' आदी नाटकां बरयल्यात. अर्विल्ल्या कोंकणी नाटकाची बुनयाद घातली ती शणै गोंयबाबन. तांच्यानी जरी स्वतंत्र नाटकां रचूंक नात तरी फ्रेंच लेखक मॉलियर आनी इंग्लीश लेखक शेक्सपियर हांचे कडल्यान प्रेरणा घेवन तांचीच नाटकांची रूपांतरां कोंकणीतल्यान केल्यात. तांणी 'मोगाचे लग्न' (1913), 'पोवनाचे तपले' (1948), आनी 'झिलबा राणो' (1936), हीं नाटकां गोंयच्या समाज जिवनाचेर रचून इतिहास घडयला.

ह्या काळार गोंयचो लोक फकत मराठी नाटकाच पळोवन आपणाली तान भागयताले. शणै गोंयबाबन जरी कोंकणी नाटकाची बुन्याद घातली, जाल्यार 'नाटकाक कळसार व्हरून बसोवपाचे काम पुंडलीक नायक हांणी केलें.

कोंकणी नाटकाचो सुरवेचो काळ बदलून तेजिवंत केले आनी ताची नामना गोंयांतच न्हय तर राष्ट्रीय पांवड्याचेर लेगीत पावली.³ तांच्या नाटकांची मांडणी, आशय, विशय, तंत्र सगळेच नदरेन तांची नाटकां फुडे पाविल्ली आसा. गोंयचे मराठी नाटकां पळोवपी प्रेक्षकांनी ती नाटकां सोडून कोंकणी नाटका पळोवपाक सुरवात केली ती तांकांच लागून अशें म्हणू येता. 'तांच्या इतलो, समर्थ नाटककार आयच्या घडयेक तरी कोंकणी मळार जाल्लो ना. तांची 30 परस चड नाटकां आयज प्रकाशीत जाल्यात आनी तांची अप्रकाशीत नाटकांची संख्याय व्हड आसा हाची खात्री आसा.'⁴

गोंयांत फाटल्या सुमार 20-25 वर्सा उत्सवी कोंकणी रंगमाची नांवाची एक नवी रंगमाची उदरगतीक पाविल्ली आमका दिश्टी पडता. हे रंगमाचयेक "उत्सवी रंगमाची" हे नांव 'जेश्ट नाट्यकमी श्रीधर कामत बांबोळकार आनी जेश्ट लेखक पुंडलीक नायक हांणी दिलां.'⁵

1.2 विशय वळख आनी संकल्पना

विद्यापीठ स्थराचेर एम्. ए. पांवड्याचेर संशोधन करपाची एक पद्दत सुरू जाल्या आनी तिका प्रबंध अशें म्हणटा. प्रबंधिके खातीर विशय मुखार व्हरता आसतना वेगवेगळे विशय हाताळ्ळें, मार्गदर्शका कडेन चर्चा केल्ली, तातूंतल्यान म्हत्वाचो असो विशय दिश्टी पडलो तो म्हणल्यार 'उत्सवी

रंगमाचयेचो' गोंयांत उत्सवी रंगमाचयेची परंपरा सुरु जाल्या आनी गांवां-गांवांनी नाटकां सुरु जाल्या कारणात तातूंत साबार लेखकांनी योगदान दिल्लें आसा. तातूंतलोच एक नाटककार म्हणल्यार पुंडलीक नायक. 'पुंडलीक नायक हांचे उत्सवी रंगमाचयेक योगदान' हो म्हत्वाचो विशय हांगा अभ्यास करपाक घेतलेलो आसा. तातूंत पुंडलीक नायक हांची उत्सवी रंगमाचये वयली वेंचीक 11 नाटकां घेवन नाट्य घटकांच्या आनी समाजशास्त्रीय नदरेन तांचो अभ्यास केल्लो आसा.

1.3 अभ्यास पद्दत आनी मर्यादा

“पुंडलीक नायक' हांचे 'उत्सवी रंगमाचयेक' योगदान” हो विशय आशिल्ल्यान ह्या संशोधनाचो वर्णनात्मक आनी सर्वेक्षणात्मक पद्दत वापरून अभ्यास जाला. वर्णनात्मक संशोधन पद्दत हातूंत फक्त वर्णन करप जाता आसलो तरीय प्रस्तूत वावराची चिकित्सा हांगां केल्या. कितेंय कित्याक घडटा हाचेर संशोधन करचें पयलीं ते कशें, केन्ना आनी खंय घडटा ते समजून घेवपाची गरज आसा. सर्वेक्षणात्मक पद्दतीन सर्वे करून वा मुलाखत घेवन म्हायती एकठांय केल्या.

पुंडलीक नायक हांणी जायतीं नाटकां बरयल्यात. तातूंतलीं फक्त तांच्या उत्सवी रंगमाचये वयलीं नाटकां अभ्यासपाक घेतला. 'प्रेमजागोर', 'दिव्या दिव्या दिपत्कार', 'तिरंगी चक्राचक्री', 'शिरी रे शिरी! अधांतरी!', 'काळजाची

काणी', 'अंता घरा भगवंता', 'धनयां देवचारा', 'चित्र स्वयंवर', 'चतुरंगा', 'कांसुलो' आनी 'फिरंगी फटास'. हीं नाटकां घेतल्यात. तांच्या हेर नाटकांचेर ह्या अभ्यासांत विचार जावंक ना. कारण प्रबंधिके खातीर इतलीं नाटकां पुराय जांवची ना. देखून प्रबंधिकेची मर्यादा पळोवन उत्सवी रंगमाचये वयलीं मोजकीच नाटकां अभ्यासपाक घेतल्यात.

1.4 हेतू आनी विशय प्रवेश

“पुंडलीक नायक’ हांचे ‘उत्सवी रंगमाचयेक’ योगदान” हो विशय निवडपा फाटले कारण म्हणल्यार ते एक नामनेचे नाटककार. तांच्यानी जायतीं नाटकां बरयल्या आनी तांचें बरेंच प्रयोग लेगीत जाल्यात. तांच्यानी उत्सवी रंगमाचयेखातीरूय नाटकां बरयल्यात. तांच्या वेगवेगळ्या साहित्याचें समिक्षक पध्दतीन संशोधन जालां. पूणा अजून मेरेन तांच्या उत्सवी रंगमाचयेवयल्या योगदानाक धरून संशोधनाचो प्रयोग जावंक नात. देखून प्रबंधिकेच्या अभ्यासाखातीर हो विशय निवडला. अभ्यासाच्या दृश्टीन हो एक वेगळोच आनी नवो विशय जाल्ल्यान, ताचेर सोद वावर करून जाता तितलीं म्हायती पुंजोवपाचो प्रयत्न हांवें केला.

ह्या प्रबंधाचो अभ्यास स प्रकरणानी विभागून केल्लो आसा. पयल्या प्रकरणांत प्रस्तावना फाटभूंय आनी विशय प्रवेश. ‘कोंकणी नाटकाचो इतिहास’ ह्या दुसऱ्या प्रकरणांत सगळ्यांत पयली कोंकणी नाटकाच्या

इतिहासाचेर उजवाड घालून कोंकणी उत्सवी रंगमाचयेच्या इतिहासाची वळख करून दिल्या. ताच्या उपरांत तिसऱ्या प्रकरणांत 'उत्सवी रंगमाची: स्वरूप, संकल्पना आनी योगदान' हाची थोडेभितर म्हायती दिल्या. चवथ्या प्रकरणांत लेखकांची म्हायती दिल्ली आसा. तशेंच पांचव्या प्रकरणांत 'पुंडलीक नायक हांचे उत्सवी रंगमाचयेक योगदान' हातूंत वेंचीक नाटकां घेवन घटकांच्या तशेंच समाजीक नदरेन आभ्यास केल्लो आसा. आनी निमणेकडेन निश्कर्श आनी समारोप मांडिल्लो आसा. आनी निमणेकडेन परिशिष्टांत लेखकांक मेळिल्ले पुरस्कार, हेर संस्था नी दिल्लें योगदान तशेंच तांची हेर वावर तशेंच उत्सवी रंगमाचयेवयल्या नाटकांची झलक दाखयल्या.

संदर्भ वळेरी :

1. नायक, भिकु. (सं.) जैत. (भुरगेंपणांत शेत, भाट, दोंगर, दर्या म्हजी पुस्तकां जालीं! -पुंडलीक नायक). खोर्ली तिसवाडी गोंय : जैत प्रकाशन, 2014, 101.
2. नायक, भिकु. (सं.) जैत. पुंडलीक : व्यक्तिव आनी कर्तृत्व समिक्षा. खोर्ली तिसवाडी गोंय : जैत प्रकाशन, 2014, 4.
3. नायक, भिकु. (सं.) जैत. 'लोकवेद' ही पुंडलीक नायकाची अंतर प्रेरणा. खोर्ली तिसवाडी गोंय : जैत प्रकाशन, 2014, 37.
4. वयलोच संदर्भ : जैत. 'लोकवेद' ही पुंडलीक नायकाची अंतर प्रेरणा, 2014, 37.
5. मुलाखत : पुंडलीक नायक, 06/04/24 दिसा 11 वरांचेर वळवय हांगसर घेतिल्ली मुलाखत.

प्रकरण : दुसरें

2. कोंकणी नाटकाचो इतिहास

- 2.1 कोंकणी नाटकाचो आरंभ आनी सुरवातेचो काळ
- 2.2 1975 पयलींचो कोंकणी नाटकाचो इतिहास
- 2.3 1975 उपरांतचो कोंकणी नाटकाचो इतिहास
- 2.4 उत्सवी रंगमाचयेचो आरंभाचो इतिहास

2. कोंकणी नाटकाचो इतिहास

‘नाटक हाचो मूळ अर्थ अभिनय करप असो आसा. नट हें संस्कृत उतर मुळांत प्राकृतांतल्यान आयलां. मूळ उतर “नर्त” म्हणल्यार नाचपी अशें आसा. नट म्हणजे अभिनय करपी, संवग करपी आनी नाटक म्हणल्यार नाटकाच्या रुपान संवगाच्या रुपान दाखोवपी वा सादर करपी असो अर्थ रूढ जालो. इंग्लिशींतलें “ड्रामा” हें उतर मूळ ग्रीक उतर “इन” हाचेवयल्यानूच आयलां. ताचो अर्थ टू डू - कृती करप असोच आसा’.¹

नाटक हो एक दृक आनी श्राव्य असो साहित्य प्रकार जावन आसा. हातूंत प्रेक्षकांक पळोवपाक आनी आयकुपाक लेगीत मेळटा. नाटक हो प्रकार एकट्या मनशान आस्वाद घेव येना तर तो एक समुहाखातीर आसता. नाटककार, दिग्दर्शक, कलाकार आनी प्रेक्षक हांच्या आदारान नाटक उबें जाता.

‘संस्कृत वाङ्मयांत नाटकाक पंचमवेद लेखला’.² ‘अथर्ववेदांतल्यान’ ‘रस’, ‘ऋग्वेदांतल्यान’ ‘पाठ्य’, ‘साम वेदांतल्यान’ ‘गीत’ आनी ‘यजुर्वेदांतल्यान’ ‘अभिनय’ घेवन पंचम वेद तयार जालो. ताका नाट्य वेद म्हणटा. ‘इ. स. पूर्व सवव्या शतमानांत भरतमुनीच्या नाट्यशास्त्राची रचना जाली अशें मानतात. भरतमुनीन नाटकाचें म्हत्व सांगताना म्हणलां, “नाटकाक लागून परमेश्वर प्रसन्न जाता - तसो तो गंध फुलांनी लेगीत जायना. नाटक

म्हणल्यार जिविताचो हांसो. नाटक मनोरंजनाचें साधन तशें नाटकावरवीं समाजप्रबोधनूय करूं येता.' 'भूरतमुनिचे धर्तेचेरूच अँरिस्टोटल सांगता, "नाटक म्हळ्यार जिवनाची अनुकृती आज आमी जें नाटक पळयता, तें आधुनीक स्वरुपाचें नाटक. हया आर्विल्ल्या नाटकाक देशी आनी परदेशी अशी 'अडेज हजार' वर्सांची परंपरा आसा'.³

2.1 कोंकणी नाटकाचो आरंभ आनी सुरवातेचो काळ

नाटक लोकांमेरेन कसलो संदेश वा घटना सांगपाचें एक माध्यम. नाटकांची सुरवात ऋतू परिवर्तनाक लागून जाल्या आसतली. तशेंच बुदवंत जाणकार अशें म्हणटात की, पिकेच्या वेळार जी उमेद लोकांक जाताली तातूंतल्यान नाटकाची सुरवात जाली. तशेंच देवी दैवतांची पुजा करताना तांकां प्रसन्न करून घेवपाक जें नृत्य जातालें तातूंतल्यान नाटकाची सुरवात जाली.

गोंयांत धर्मातरणांक लागून जायते गोंयचे लोक गोंय सोडून महाराष्ट्रांत, कर्नाटकांत आनी केरळ हया राज्यांनी शिपडून गेल्ले. तशेंच जायते जाणांचे शिक्षण, व्यवसाय हया खातीर लेगीत स्थलंतरण जाल्ले. ज्या राज्यांनी गोंयचो कोंकणी मनीस गेलो तांच्या वांगडा गोंयची संस्कृताय तांणी व्हेल्ली. तांच्यानी थंयच्यान साहित्य रचपाक सुरवात केली.

'1912 वर्सा बोळंतूर कृष्ण प्रभू हांणी बरयिल्लें संगीत राजा चंद्रहास हें पयलें पुराय स्वरुपाचें संगीत कोंकणी नाटक अशें मानतात. ताचे उपरांत

शिवानंद भट्ट गुलवाडी हांचें नांव नाटककार म्हण मुखार येता. मुंबयत मंगळुरी शैलींतलीं जीं नाटकां सुरू जालीं ताचें श्रेय उमानाथ डोंगरकेरी हांगेल्या 'वज्रमुकूट' हया संगीत नाटकाक दिवचें पडटा. ताचे उपरांत स्वतंत्र आनी अणकारीत नाटकां रचपांत सुंदर उळ्ळाक हांचें नांव येता. प्रभाकर आनंदराव मुद्दूर, पांडुरंग सीताराम तलगेरी, व्यंकट तलगेरी, नरहरीभट्ट कल्याणपूर आदी नाटककारांनी नाटकां रचलीं. हे नाट्यपरंपरेच्या आदारान 1958 वर्सासावन कोंकणी साहित्य समिती कोंकणी नाट्यमहोत्सव मुंबयत घडोवन हाडटा.⁴

'कर्नाटकांतल्या कोंकणी हिंदू लोकांच्या देवस्थानाच्या प्राकारांत कोंकणी नाटकां खेळपाची परंपरा चलता. होनावरचे बाबुटी नायक हांणी शंबरां वयर नाटकां बरयल्यांत. दांडेली हांगचे के. एन. राव हांणी 1952 ते 62 च्या काळांत उत्सवां खातीर कांय नाटकां बरयल्यांत. कर्नाटकांतल्यान इगर्जा भोंवतणीय कोंकणी रंगमाचयेक पोसवण लाबल्या. कोंकणी एकांकीचे प्रयोग पयलीं धर्मीक थळांचेर, वाठारांनी जावपाक लागले आनी मागीर ताका सामाजीक दाखोवणेचें स्वरूप आयले.'⁵

मंगळूरांत वेगवेगळ्या संस्थानी नाटकांच्यो सर्ती घडोवन हाडल्यो. डॉन बॉस्को हॉलात सप्तकांतल्यान एकदा तरी कोंकणी नाटकाचे खेळ जाताले. व्ही: जे. पी. साल्दाना, दोल्फी लोबो, डिसा. एस. एस. मिरांडा, फ्रेड फेनीडीस,

सिरिल व्हियेगस, विल्फ्रेड रिबीक्स हें कांय नाटककार. उपरांत चा. फ्रा. दे कॉस्ता हांणी लेगीत नाटका बरयल्यात. 'गोंयांत मुंबयत आनी कर्नाटकांत जशी नाटकाची परंपरा आसा तशी परंपरा केरळांतल्या कोंकणी समाजामदी ना. नारायण नरसिंह पै (1879-1959) हया नाटकारान थंय कोंकणी नाटकां मोठ्या प्रमाणांत सादर केली. गोंयांभायर जावपी नाटकाची एक म्हत्वाची घडणूक म्हळ्यार 1991 वर्सा सावन, कर्नाटक राज्यांत उडुपी हांगासर जावपी अखिल भारतीय कोंकणी नाट्यमहोत्सव 4 देशभर विखरून आशिल्ल्या कोंकणी नाट्यसंस्थांक तें एक व्यासपीठ लाबलां.' ⁶

2.2 1975 वर्सा पयलींचो कोंकणी नाटकाचो इतिहास

'गोंयच्या मराठी नाटकाक खूब व्हडली परंपरा आसा. तशेंच तियात्राक सुमार 100 वर्सांची परंपरा आसा. पूण आधुनीक कोंकणी नाटकाक मात हालिंचीच.'⁷ अर्विल्ल्या कोंकणी नाटकांची बुनयाद घातली ती वामन रघुनाथ शणै वर्दे वालावलीकर म्हणजेच शणै गोंयबाब हांणी. तांच्यानी जरी आपूण स्वतंत्र नाटकां रचूंक नात तरी फ्रेंच लेखक मॉलियर आनी इंग्लिश लेखक शेक्सपियर हांच्याकडच्यान प्रेरणा घेवन तांच्याच नाटकांचीं रूपांतरां कोंकणींत केली. तांचीं नाटकां म्हणल्यार 'मोगाचे लग्न' (1913), 'पोवनाचे

तपले' (1948), आनी 'झिलबा राणो' (1936), ही नाटकां गोंयच्या समाजजिवनाचेर आदारीत आशिल्ली.

हया काळार गोंयचो हिंदू लोक फकत मराठी नाटकाच पळोवन आपणाली तान भागताले. उपरांत प्रो. रामचंद्र शंकर नायक हांणी 'चवथीचो चंद्र' हे नाटक विंगड-विंगड शैलीचो वापर करून बरयलें. गोंय सुटकेंपयली 1955-56 च्या काळांत आयिल्ले पुंडलीक नारायण दांडो हांणी 'ताची करामत आनी निमिताक कारण' हीं नाटकां बरयली. 'ताची करामत' हें नाटक गोंयांतलें आनी कोंकणींतलें पयलें नाटक थारलें. उपरांत 'कृष्णा लक्ष्मण मोये हांचे 'तुळशीचें लग्न' साबार कडेन सादर जालें आनी उल्लेख करपासारकें एक बरें नाटक आसलें.

1950च्या अदामासाक मुंबयंत रावन शिकपी गोंयकार विद्यार्थी वर्सुकी 'आंतर महाविद्यालयीन एकांकी सर्त घडोवन हाडटाले. हया सर्ती खातीर नाटका बरयली आनी नवे लेखक निर्माण जाले. 'किसन कामत' हांचे बाप्पा मुंबय वता' सारकी नाटकुली थंय भोव गाजली. तांचो 'दोन आनी दोन' हो संग्रह प्रकाशीत जाला. 1955-65 वर्सा मजगती हया लोकांनी केल्ल्या वावराक लागून गोंय मुक्त जायमेरेन नाटकाच्या उदरगतीक फावो तशी फाटभूंय मुंबय तयार जाली.

‘गोंयात मराठी नाटकांची परंपरा तेन्ना मूळ धरून आसली. कोंकणी नाटकां बरोवप आनी सादर करप म्हणल्यार धाडसाचे काम आसलें. गोंय मुक्ती उपरांत कोंकणी साहित्यीक चळवळीक चंवर फुलूंक लागलो. रामकृष्ण जुंवारकार, किसन कामत, विनय सुर्लेकार, अशे थंय लेखक निर्माण जाले.’⁸

2.3 1975 उपरांतचो कोंकणी नाटकाचो इतिहास

1975 उपरांत कोंकणी साहित्याक गती आयली. त्याच वेळार कोंकणीक साहित्य अकादेमीची मान्यताय मेळोवन दिवपा खातीर चळवळ सुरू जाली. उपरांत साहित्य अकादमीक मान्यताय फाव जाली आनी साहित्याखातीर पुरस्कार दिवपाकूय सुरवात जाली.

ह्या गोवा कला अकादमीची कोंकणी नाट्य सर्त 1975 वर्सासावन सुरू जाली. नाट्य मोहत्सवांतल्यान दोन गजाली घडल्यो. गोंयात नवे लेखक कोंकणीतल्यान नाट्यरचना करपाक लागले आनी कॉलेजींतली नवी पिळगी ह्या प्रकाराकडेन ओडली. तशेंच ह्या सर्तीक लागून नवें नाटककार, कलाकार, दिग्दर्शक नट, संगीतकार, उजवाड-आवाजा येवजण दिवपी आनी हेर तांत्रिक गजाली सांबाळपी एक पिळगी उप्रासली. ‘सानमाची’ वांगडा ‘म्हानमाची’ सारख्यो संस्था घडल्यो पूण उपरांत त्यो तिगल्यो ना.’⁹

त्या वेळार स्पर्धा जाहीर जाली आनी स्पर्धे खातीर सादर करपा खातीर अश्या नाटकांचो सोद सुरू केलो. त्या वेळार चड नाटकां नाशिल्ली. जशें की

शणै गोंयबाब हांचीं 'मोगाचे लग्न', 'पोवनाचे तपले', आनी 'झिलबा राणो' हीं तीन नाटकां, पुंडलीक दांडो हांची 'ताची करामत' आनी 'निमिताक कारण' रामकृष्ण जुंवारकार हांचे भुतेबाब वखद, आदी अशी नाटकां आसलीं. कला अकादमीच्या नाटक सर्ती निमतान, नाटकांच्यो 'अ' गट आनी 'ब' गट स्तरांचेर स्पर्धा जावपाक लागल्यो जाका लागून कोंकणी नाटकाक 1976 तल्यान गती येवपाक लागली. ह्या नाटक मोहत्सवांतल्यान स्वता बरोवन तयार जाल्ली आनी नाटकांचो बऱ्या तरेन आविश्कार जावपाक लागलो. आनी ह्या सर्तीच्या निमतान दोनूय स्तरांचेर कमीच-कमी 20-25 नाटकां सादर जालीं. जाका लागून कितल्योशोच नाट्य संस्था ह्या कोंकणी नाटकाच्या मळार वावुरतना दिश्टी पडटा.

सर्ती खातीर नाटका बरोवप्या मदीं पुंडलीक नायक हांचे नांव मुखार येता. तांच्यानी 'खण खण माती' (1977), 'रक्तखेव' (1979), 'राखण' (1979), 'सुरींग' (1982), 'सूर्यसांवट' (1984), 'देमांद' (1986), 'मुक्तताय' (1986) 'शबै शबै, भौवजन समाज' (1986), 'श्री विचित्राची जात्रा' (1986), 'दायज' (1991), 'चैतन्याक मठ ना' (1992), 'आत्मवंचना' (1995), 'प्रेमजागोर' (2011) 'प्रेमयुद्ध' (2011), 'सांगोड' (2011) 'कथा अस्तुरी' (2011) 'दिव्या दिव्या दिपत्कार' (2011), 'तिरंगी चक्राचक्री' (2012) आदी नाटका. तांची नाटका वेगवेगळ्या मोहत्सवांनी गाजलेलीं आसा. तशेंच आंतराष्ट्रीय

मळाचेर लेगीत फामाद जाल्लीं आसान. तांच्या नाटकांतल्यान रंगमाचयेर आधुनीक तंत्राचो उपयोग जातालो.

काळाप्रमाण जी नाटका रसिकांक जाय त्या प्रमाणे ताणें नाटकां बरयलीं. तांचीं नाटकां 'रंगवेद' 3 खंडानी प्रकाशीत केली. 'रंगकाव्य', 'रंगरंजन' आनी 'रंगशिल्प' ह्या नांवांन प्रकाशीत केली.' ¹⁰

'नाट्य लेखनांत 1978 सावन 1989 मेरेन अनिरुद्ध बीर उर्फ उपेंद्र तिंबलो हांणी 'कैदी', 'विषमंथन', 'विनाशक्र', 'वीथ द वीड', 'विखासपन', 'फांशे', 'नकलामी', 'आय विटनेस', 'मसंडकमिटी' अशी णव नाटका बरयली.'¹¹

नाट्यस्पर्धेतल्यान जाणें स्वतंत्र नाटककार म्हणून आपली वळख घडयली तो लेखक म्हणल्यार 'दत्ताराम कामत बांबोळकार'. तांचे पयले नाटक 'शेणिल्लो गांव' (1983), 'संगीत महिरावण' (1985), 'डॅडी', 'वीख विखाळटा' (1986), 'रथोत्सव' (1989), 'वेदनाघर' (1999) आदी नाटकां बरयली.

पयल्याच स्पर्धेत 'धी प्रीन्स' हें नवें नाटक घेवन एन्. शिवदास माचयेर आयले. उपरांत 'पिसांट' (1978), 'फॉरेन जावंय', 'कारास्थान' (1983) हीं नाटकां बरयली. उपरांत दिलीप बोरकार हाणी सर्तीच्या निमतान वर्गशत्रू, 'एका मिणटा पयली' (1981), 'भरतेभार' (1982), 'आण्टीली गादी' (1986), आयज आमचे राज्य आयले'. उपरांत भरत नायक हांणी, युगान्त (1994), 'दुर्जरब्रम्हा' (1995) 'रामराम भाऊ' (1995) हीं नाटकां माचयेर आयली.¹²

नवे नाटककार

देविदास बाबय हाणी 'घुघुम रडटा' (1992), 'वादळाक सुवात जाय' (1995), 'पैस घर देवाले' (1997) हीं नाटकां बरयलीं. अविनाश च्यारी हांणी लेखनाच्या मळार 'वधस्तंभ' (1994), 'एका नव्या विचाराची सुरवात' (1995) 'अयत्यार बडी' (1999), 'काणी एके काणयेची' (2000). श्रीधर कामत हांणी 'बेसूर 1987, '?' (1988), 'गजाली जिणेच्यो मर्णाच्यो' (1989). राजू नायकन हांणी 'स्पार्टाकस' (1987) हें अणकारीत नाटक स्पर्धेक दिले. जे. एल. गोंयश हाणी 'राखणदेव' (1983). दिलीप कुमार हांणी 'दोळ्याआड' (1986) आनी 'जैत आता पैस ना' (1991) अशीं नाटकां बरयलीं. जयेश नायक ह्या बरोवप्यान 'षडयंत्र' (1995) आनी 'ताथैया तक', 'धरणा देगेर' (1993), आनी उपरांत 'ताथैया तक थैया' (1996) अशी नाटकां बरोवन स्पर्धेत हाडली. उल्हास नायक हांची 'हें अशेंच चलपाचे' (1997), 'रुख चंवरताना' (1998) आनी 'काळधर्म' (1999) अशी तीन नाटकां स्पर्धे खातीर बरोवन हाडली.

कमलाकर म्हाळशी ह्या लेखकान 'था थै या' (1997) आनी 'वासंगो राजा' (1998) ही दोन स्वतंत्र नाटकां बरयली. 'कवी म्हण नामना जोडिल्लो' उल्लेख करपासारको लेखक म्हळ्यार प्रसाद लोलयेंकार हांणी कांय नाटकां बरयली. 'अंतर्ग्राम' (1995), 'कृष्णयान' ह्यो तांच्यो दोन म्हत्वाच्यो

नाट्यकृती. साईश देशपांडे हांचे 'ते साडेतीन दीस' (1999). मनोहर भोंसलो हाणी 'पुनरमिलन'. दासू नायक शिरोडकर हाणी 'उदरभेद' अशीं तांच्यानी स्वतंत्र नाटका स्पर्धेखातीर बरयली.¹³

विष्णू वाघ हांणी मौलीक आनी रुपांतरीत अश्यो 'स' नाट्यकृती बरयल्यो. 'सुवारी', 'हांगा जाय जातीचे' (1995), हें अनुवादीत नाटक 'धरणगाज' (1996), 'फातोडफूल' (2000), 'पेट्रु पडलो बांयत', 'दोंगरा माथ्यार पेटला उजो' (1999) आदी नाटकां बरयलीं. प्रकाश वझरीकार हांणी 'आनी एक बुटो फुल्लो' (2000), 'भूंय म्हजी भांगराची' (2008), घाट्टाण कोणाचे? (2000), 'आनीक एक प्रस्न पर्व' (2017) 'तो एकदीस', 'होमखण', 'साद अंतर्मनाचो', 'बनवड', 'द रायट टू वोट', हीं नाटका बरयलीं.

सुशांत नायक हांणी 'सेल्फी', 'हरी विठ्ठला', ओल फोर यू', धिरीयों', 'फारार फार' 'होम मिनिस्टर', 'वंडरफूल', 'चार पंचार', 'टॉम एन् जेरी', 'एका लग्ना उपरांत', 'Twinkle Twinkle', 'चकरा चक्री', 'तुजे म्हाका म्हजे तुका', सारकिल्ली नाटकां बरयली आनी माचयेर हाडली.

राजय पवार हाणी 'जमले रे जमले' 'डरनेका नाय', 'टैशन फ्री', 'अंता अंता शिरिमंता' (2006), 'आमचो हात जगनाथ' (2007), 'नाटक एका नाटकाचे' (2010). अशोक कामत हाणी 'अशोकांकी', 'कोण कोणाचो न्ही', 'बंदखणीची देवळां जाली', 'एक सांज अमुरपिकी' ही नाटका बरयली.

हनुमंत चोपडेकार हाणी 'हम होंगे कामयाब', 'हरी आमचो टेम्पररी', 'कैदी नंबर 001', 'दम दमा दम', 'तीन मामा एक ड्रामा' अशी नाटका बरोवन प्रकाशीत केली.

कोंकणीत पयलीं पासून खूब लेखकांनी नाटकां बरोवन ताची बुनयाद घट केल्या. आनी आजून मेरेन साबार लेखक नवी नवी नाटकां बरोवन उजवाडाक हाडटात. जशें की राजदीप नायक, प्रशांत सतरकार, दिपराज सातार्डेकर, सम्राट बोरकार, महेश नायक, संजय फाळकार, गौतम गांवस, रामनाथ गावडे, मिलिंद काकोडकार, अविनाश च्यारी, गौरीश वेर्णेकर, आनी हेर अशे लेखक उमेदीन नाट्य लेखन करतात.

इतलेच न्हय तर कांय बायला लेखिकांनीय कोंकणी नाटकां बरोवन खूब पयलींपासून आपले योगदान दिला. 'अरुणा राव' हांचे 'आकाश माखु' (1991), ज्योती कुंकळकार हिचे 'मुक्त' (1993), दीपा मुरकुंडे हिचे 'पिटकुली नाटकुली' (1998), शेरॉन माझरेलो हिचे 'जिवित एक तियात्र' (1998), रजनी अशोक भेंब्रे हिचे 'सुखी संवसार' (2003), पुष्पलता कामत हिचे 'म्हजे कडेन आसा ते राजाकडेन ना' (2005), 'जावयांचेर हावळे' (2005), ब्रेन्डा मिनेझीस हिचे 'नाट्यगण' (2007), आनी एक लग्नाक सतरा विघ्ना'. डॉ. जयंती नायक हांचे 'कुकमादवीची दिपमाळ' 'काळमाया', आनी 'विसर्जन' हे रवीन्द्रनाथ टागोराचे नाटकाचो अणकार तिणें केला. ते

भायर सुचिता नार्वेकर हिणें 'शॉर्टकट', 'आंकवार कंपनी', 'पप्पा एके पप्पा', 'धनचक्कर', 'आरत्याक परते', 'आता म्हाजी सटकली', 'कामा पुरतो मामा. आदीं नाटकां बरयली. अशातरेन कोंकणी नाटकाचो इतिहास खूब व्हड आसा आनी काळाप्रमाणे बदलत आसा.

2.4 उत्सवी रंगमाचयेचो आरंभाचो इतिहास

'गोंयात फाटल्या सुमार 20-25 वर्सा उत्सवी कोंकणी रंगमाची नांवाची एक नवी रंगमाची उदरगतीक पाविल्ली आमका दिश्टी पडटा. हे रंगमाचयेक 'उत्सवी रंगमाची' हे नाव 'जेश्ट नाट्यकर्मि श्रीधर कामत बांबोळकार आनी जेश्ट लेखक पुंडलीक नायक हांणी दिला.' ¹⁴

गोंयांत सादारणशे 15-20 नाट्यपंगड हे घाटकेक वावुरतात. ह्या नाट्यपंगडांतल्या कलाकारांक आपोवन गोंयच्या वेगवेगळ्या गांवांनी वचून कोंकणी नाटकां सादर करताले. पयलीच्या काळार गोंयच्या गांवांनी महाराष्ट्रांतल्यान हाडिल्ली नाटका जशी की दशावतारी नाटका बी सादर करताले.

थळाव्या, गांवच्या देवस्थानाचे रंगमाचयेर दर गांवांनी जायतीं नाटकां गांवचे कलाकार एकवटीन येवन सादर करताले. हीं नाटकां चडशीं काले-जात्रेचेच्या निमतान हळुहळू सादर जावपाक लागलीं. ह्या रंगमाचयेर सादी आनी

विनोदी नाटकां सादर जातालीं आनी हेंच ताचे खाशेलेपण. 'हया रंगमाचयेर आरंभाच्या काळांत गोवा कला अकादमीचे कोंकणी नाट्य सर्तीतली वेंचीक नाटकां जाल्यार उपरांत खास उत्सवी स्वरूपाचीं विनोदी नाटकां सादर जावंक लागली. तातूंत सानमाची पणजी, रंगसांगाती - वळवय, काल शुक्लेंदू - पणजी, अंत्रुज लळीतक - नागेशी, नागेश महालक्ष्मी प्रासादीक नाट्यसमाज - फोंडें, बरदांबिका - फोंडें, अथश्री - फोंडे, ग्रामीण विकास शिक्षण संस्था - वाळपय. रुद्रेश्वर - पणजी, बहुरूपी - मयें अश्या जायत्या नाट्यसंस्थांनी एक काळांत आपलें सर्तीतलें जैतिवंत नाटक थिएटरांतल्यान गांवागांवांत पावयलें देखून कोंकणी नाटकांची वळख सर्वसामान्य प्रेक्षकाक जाली.'¹⁵

हयाच बुनयादीचेर फुडे उत्सवी रंगमाची, फुलपाक मदत जाली. हे रंगमाचयेक बुनयाद घालपाचो वावर करप्या सर्तीतल्या नाटकां मदीं हरंगमाचयर पुंडलीक नायक हांणी बरयल्ली नाटकां 'सुरिंग', 'चैतन्याक मठ ना', 'शबै शबै भौजनसमाज', 'श्री विचित्राची जात्रा', 'राखण', हया सारकी नाटका उपरांत दत्ताराम कामत बांबोळकार हांची लिखित नाटका 'गे माये', 'सत्य माड्डिता माड्डिता', 'रंगयात्रीक', 'संस्कार' सारकी नाटकां. मुखार विष्णू वाघ हांणी पुरयिल्लें 'सुवारी' हें नाटक, उपरांत प्रकाश वज्रीकार हाणी बरयल्ली नाटकां जशी 'आनीक एक बुटो फुल्लो', 'काणी तशीच जुनीच', हया सारकी नाटकां मेळटात. आनी त्याभायर हेर भाशेंतली कोंकणी भाशेंत

अणकारीत, रूपांतरीत करून नाटकां कोंकणी उत्सवी रंगमाची घडपाक कारण थारल्यात.

‘उत्सवी रंगमाचयेचे उदरगतींत नाट्य संघटक आनी नाट्य निर्माते हांची भुमिका निबयताना दिश्टी पडटा. नवे नाटककार, नवे कलाकार, नवे बरोवपी, नाटक बसोवपी नव्या पद्दतीन आनी नव्या शैलीत उत्सवी रंगमाचयेवयले नाटक प्रेक्षका मेरेन पावोपाखातीर तांच्यानी खूब कश्ट घेतला हे जावणता.’¹⁶

उत्सवी रंगमाचयेचेर वावुरपा खातीर कांय मुखेल संस्थानी योगदान दिल्लें आसा. त्यो म्हळ्यार ‘कला चेतना- वळवय’, ‘श्री नागेश महारूद्र - नागेशी’, ‘अभियान आर्टस् प्रोडक्शन- पर्वरी’, ‘गौरीतनय कलासंघ’, आदी संस्था वावुरल्या.

वयल्या वेंचीक संस्था मदीं प्रशांत सतरकार हांच्या ‘श्री नागेश महारूद्र’ हें संस्थेचो आस्पाव करूं येता. ‘कला चेतना वळवय’, हे संस्थेची स्थापना 1998 वर्सा पडली. ही संस्था खासा उत्सवा खातीर नाटका करपाच्या हावेसान जाल्या. ही संस्था राजदीप नायक हाणी सुरु केली. उपरांत निम्न वेवसायीक नाटका जावपाक लागली. जातूंत पुरायपणांत ह्या नाटकांचेर आदारिल्ली तांची जीण आसताली. आपणाचे धंदे करून ह्या नाटकांनी भाग घेताले आनी तांचो पुराय खर्च तातूंतल्यान भागानासलो आनी ताकाच लागून निम्न वेवसायीक नांव दिलें. अश्या कितल्याशाच निम्न वेवसायीक नाटकांनी

कोंकणी रंगमाचयेक विकसीत करपाचो यत्न केल्लो आसा. आमी अशें म्हणू येता की आयचे कोंकणी निम्न वेवसायीक नाटक पुरायपणांत व्यवसायीक जावपाक पावला.

संदर्भ :

1. नायक, पुंडलीक. “जिवनाचे वास्तवपूर्ण दर्शन “:साहित्य शिल्प. पणजी गोंय : गोवा कोंकणी अकादमी, 1995, 56.
2. वेरेंकार, श्याम.; सरदेसाय, माधवी.; म्हाळशी, कमलाकर. सं. ‘नाटक एक पारखणी’. कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृताय. मडगांव गोंय: कोंकणी भाशा मंडळ, 2003, 317-327.
3. वयलोच संदर्भ: 2003, 318.
4. वेरेंकार, श्याम.; सरदेसाय, माधवी.; म्हाळशी, कमलाकर. कोंकणी रंगमाची.कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृताय. मडगांव गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 2003, 328-336
5. वयलोच संदर्भ : 2003, 335
6. वयलोच संदर्भ : 2003, 336
7. वेरेंकार,श्याम.; सरदेसाय, माधवी.; म्हाळशी, कमलाकर.सं. (गोंयचे संस्कृतीक दायज- रंगमाची प्रकाश थळी) कोंकणी भास, साहित्य आनी संस्कृताय. मडगांव गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 2003, 337-344

8. वयलोच संदर्भ : 2003, 330.
9. मावजो दामोदर. *फिनिक्सचें उत्थान आनी सर्जनाचे उत्फर्के कोंकणी भास आनी साहित्याची परामर्श*. घोगळ, मडगांव, गोंय : अंडर द पीपल ट्री, पब्लिशिंग , 2019, पान क्र.(177-179, 374-382).
10. सं. नायक, पुंडलीक. *कोंकणी नाट्य स्पर्धेची 25 वर्सा*. पणजी गोंय: कला अकादमी, (1976-77 - 2000-01).
11. वयलोच संदर्भ : 9-59.
12. वयलोच संदर्भ : 9-59.
13. वयलोच संदर्भ : 9-59.
14. नायक, पुंडलीक, ; चोपडेकर, हनुमंत. सं. *कोंकणी रंगमायेचो इतिहास (गोंयची उत्सवी रंगमाची)*. कर्नाटक : कोंकणी भास आनी संस्कृती प्रतिष्ठान, विश्व कोंकणी केंद्र, 49-54.
15. वयलोच संदर्भ : (गोंयची उत्सवी रंगमाची), 49-54.
16. वयलोच संदर्भ : (गोंयची उत्सवी रंगमाची), 49-54.

प्रकरण : तिसरें

3. उत्सवी रंगमाची : स्वरूप, संकल्पना आनी योगदान

3.1 उत्सवी रंगमाची : स्वरूप आनी संकल्पना

3.2 उत्सवी रंगमाचयेर हेर नाट्य लेखकांनी दिल्ले योगदान

3.2.1 दत्ताराम कामत बांबोळकार

3.2.2 सुशांत नायक

3.2.3 विष्णू वाघ

3.2.4 देविदास बाबय

3.2.5 डॉ. राजय पवार

3.2.6 बाबा प्रसाद

3.2.7 डॉ. हनुमंत चोपडेकर

3.2.8 सम्राट बोरकर

3.2.9 सुचीता नार्वेकार

3.2.10 भरत नायक

3. उत्सवी रंगमाची : स्वरूप, संकल्पना आनी योगदान

3.1 उत्सवी रंगमाची : स्वरूप आनी संकल्पना

उत्सवी रंगमाची' ही चड करून, गोंयात दिसून येता. गांवच्या थळाच्या देवळांनी देवाची सेवा करची म्हूण नाटकां सादर करतात. हातूंत चड करून गांवांतलेच लोक ह्या नाटकांनी भाग घेताले. गांवच्या देवळांनी 'म्हाजन' हो प्रकार आसता तशेंच 'धा जाण' अशी संकल्पना आसा. हातूंत गांवच्या त्याच लोकांक मान आसता. देवळाचे जे म्हाजन आसता तांच्या बगर नाटकां जायनात. ते लेगीत कांय वाठारांनी नाटकानी भाग घेतात. गांवचे लोक दिसभर कामांक वचून रातचो थोडो वेळ काडून नाटक बसयताले. हीं नाटकांनी केन्ना केन्ना गांवच्या भायल्या, नाटकांनी काम करपी कांय कलाकारांक हाडटाले. नाटक वेंचून काडलें म्हणटकूच ते 'येसाय' मारताले. मागीर जसो थळाव्या देवाचो उत्सव आसतालो त्याच दिसा वा त्याच निमतान सादर जातालें. तशेंच पयली नाटक करपाखातीर नाटकांत 'नटी' हिका हाडटाली. ती नटी चड करून गोंयां भायली आसताली. गांवचे लोक एकठांय येवन वा नाटकांतलेच कलाकार नटयेक पयशें वा मानधन दिवप जाताले. आता काळ बदल्ला उत्सवा खातीर आता जी नाटका सादर जाता ती रेडिमेड नाटकां आसता. गोंयचो कांय संस्था आसात जी उत्सवी रंगमाचयेखातीर वावुरता. आता लोक कामांक गेल्यान तांका नाटकां करपाक

शक्य जायना, देखून तें गांवांत उत्सवा खातीर रेडिमेड नाटकां हाडटा. आनी तांकां ह्या नाटकांचो लाव घेवपाक मेळटा. रेडिमेड नाटकां आशिल्ल्यान कलाकारांक तीं सांगता तितले मानधन दिवचे पडटा.

एका काळार गोंयांत पयलीं गांवांगावांनी जात्रा-काल्याचा निमतान देवस्थानाच्या मांडार हौशी रंगमाची विकसीत जाल्ली. त्यावेळार वेळार हौशी रंगमाचयेर मराठी नाटकां जातालीं. उपरांत मराठी नाटका कमी जायत गेलीं आनी ताचो जागो कोंकणी विनोदी नाटकांनी घेतलो. जेन्ना हीं नाटका उत्सवाच्या निमतान जाता तेन्ना एकटोच मनीस येना. सोयरी-धायरी, भाव-भयणी, बायल-भुरगीं, हेंका घेवन येता. 'ह्या गांवांतल्या नाटकांक चड करून बायलां चड प्रमाणांत येताली आनी तांकां ही कुटूंबीक स्वरूपाची नाटकां आवाडपाक लागली. आनी तसलींच नाटकां उत्सवांक जावपाक जावपाक लागली आनी तांकां 'उत्सवी नाटक' अशें म्हणप जालें.'¹ 'तशेंच 'उत्सवी नाटक' म्हणजे आमचे हें 'यूनीक' अशें आनीक खंयच मेळना गोंयांत आमी सोयी खातीर तयार केल्ली.'²

2 .2 उत्सवी रंगमाचयेर हेर नाट्य लेखकांनी दिल्लें योगदान

उत्सवी रंगमाचये खातीर जायत्या जाणांनी योगदान दिल्लें आसा. जशें, पुंडलीक नायक, दिलीपकुमार नायक, सम्राट बोरकार, उमेश नायक, राजदीप नायक, विश्वास च्यारी, विष्णू वाघ, डॉ. राजय पवार, दत्ताराम कामत

बांबोळकार, डॉ. हनुमंत चोपडेकार, सुशांत नायक, ध्रुव कुडाळकार, देविदास बाबय, उल्हास नायक, प्रशांत सतरकार, सुचीता नार्वेकार, बाबा प्रसाद, गोविंद रायकर आदी. तातूंतलेच कांय वेंचीक नाटककारांनी दिलेल्या योगदानाची म्हायती सकयल दिल्यां.

3.2.1 दत्ताराम कामत बांबोळकार

‘नाट्यस्पर्धेतल्यान जांणी आपली स्वतंत्र नाटककार म्हूण वळूख घडयली तो लेखक म्हणजे दत्ताराम कामत बांबोळकार. तांणी ‘अंत्रुज लळितक संस्थे’खातीर णव नाटकां बरयली. तांच्या नाटकाचो प्रयोग हेर संस्थानी लेगीत केलो आनी कोंकणी रंगमाचयेर तांकां नाटककार म्हण स्विकारिल्लो. तांचें पयलें नाटक ‘शेणिल्लो गांव’ (1983) विशयाच्या आगळेपणाक आनी समुहशैलीच्या आविश्काराक लागोन प्रभावी थारले. तांकां लोखना खातीर इनामूय मेळ्ळें. उपरांत ‘संगीत महिरावण’ (1985), रथोत्सव, ‘वेदनाघर’ (1991) हे तांचें एक बरें कुटुंबीक नाटक. ह्या नाटकाक सर्तींत तांकां लेखनाखातीर पयलें इनाम लेगीत मेळ्ळें. ‘तांची आनीक नाटका म्हळ्यार ‘सत्य माड्डीता माड्डीता’ (1995), ‘रंगयात्रीक, ‘डॅडी’ ह्या नाटकांक तांकां लेखना खातीर इनामां फाव जाली. अणकार केल्लें नाटकां ‘बायल पिशी लफडे कुशीं’, ‘तातो सावंत भूत जिवंत’. तांच्यानी आनीक स्पर्धेखातीर बरल्ली

नाटका 'धांव धांव धावलौं', 'लग्न करचेंच न्हय', 'मोगाचे वायंगे लग्नाचे भर्त' आदी नाटकां बरयली.' ³

3.2.2 सुशांत नायक

'वेदांत क्रियेशन' पणजे हया संस्थेन काम करपी एक लेखक, निर्मातो, दिग्दर्शक आनी कलाकार' म्हणून कोंकणी रंगमायचेर नाटकां सादर करतात. 'वेदांत क्रियेशन' हया संस्थाचो मुखेली जावन आसा. तांच्यानी 'सेल्फी, धिरयो, 'कुछ कुछ होता है', 'हरी विठ्ठल', 'हॉम मिनिस्टर', 'एका लग्ना उपरांत', 'टॉम एण्ड जेरी', 'ट्विकल ट्विकल', 'वन्डरफूल', 'चक्रा चकरी', 'ना ते ना', 'जोडी नं.1', 'तुजें तुका म्हजे म्हाका', हया सारकीं नाटकां स्वता बरोवन माचयेर हाडलीं. तशेंच तांच्यानी दुसऱ्या लेखकांची नाटकां माचयेर हाडली 'हम तो तेरे आशीक है', 'मम्मी ओ मम्मी', 'बंण्टी और बबली', 'दिसता तशे नासता', 'पिंपळ पेंटला', '3 इडियट्स' आदी नाटका तांच्या मार्गदर्शनाखाला कोंकणी रंगमाचयेर आयली. आयज तें कोंकणी विनोदी नाटकांची परंपरा मुखार व्हरतना दिश्टी पडटा. तांच्या चडश्या नाटकांचे प्रयोग १०० वयर जाल्ले आसात.

3.2.3 विष्णू वाघ

विष्णू वाघ हया नाटककारान कोंकणी नाट्यस्पर्धेत स नाट्यकृती भेटयल्यो. तांगेलें पयलेंच नाटक 'सुंवारी' तांच्या हया सुवारी नाटकान गोंयचे रंगमाचेर

एक इतिहास घडयलो. तांचें हें नाटक श्रीधर कामत बांबोळकार हांच्या दिगदर्शनाखाला यशस्वी थारलें. उपरांत 'हांगा जाय जातीचे' (1995), हे तांचे अनुवादीत नाटक स्पर्धेत आयले. 'धरणगाज' (1996), आनी 'फांतोडफूल' (2000) ही ताणे आपल्याच मूळ मराठी नाटका रूपांतरीत करून स्पर्धेत हाडली. 'पेट्रू पडलो बांयत' हें नाटक स्पर्धेभायर उत्सवी रंगमाचयेर गाजले. 'दोंगरा माथ्यार उजो' (1999), तांकां नाटका, खातीर आनी नाट्य लेखना खातीर इनामा मेळ्ळ्या.' ⁴

3.2.4 देविदास बाबय

नाटकाच्या तंत्राची बरी जाण आशिल्लो नाटकाकार कोंकणी रंगमाचयेर चमकून गेलो तो म्हळ्यार देविदास बाबय तांणी 'आशाढ ७८', 'घुघुम रडटा' (1992), 'वादळाक सुवात जाय' (1995) आनी 'पैस घर देवाले' हीं नाटकां तांची सर्तीखातीर बरयलीं आनी उत्सवी रंगमाचयेरूय जायत रावली. तें ल्हान पिरायेचेरूच संसाराक अंतरले आनी तांच्यो ह्यो नाट्यकृती पुस्तक रूपांत छापून आयल्यो नात.' ⁵

3.2.5 डॉ. राजय पवार

डॉ. राजय पवार हांच्यानी कोंकणी रंगमाचयेक विनोदी शैलीची नाटकां दिली. तांच्यानी 'अंता अंता शिरीमंता' (2003), 'जमले रे जमले', 'आमचो हात जगन्नाथ', 'डरने का नाय' 'वन टू थ्री टेन्शन फ्री', 'न्हिदे रोग कर्म भोग',

‘स्मायल प्लीझ’ ह्या सारकी नाटका बरयली. तांचे ‘जमले रे जमले’ हें नाटक जायतें गाजले आनी ताचे खूब प्रयोगूय जाले.

3.2.6 बाबा प्रसाद

बाबा प्रसाद ह्या उत्सवी रंगमायेचेर गाजलेल्या कलाकारान ‘आयतो चान्स’ (1995), ‘पाप पुण्य’ (1997), ही विनोदी नाटकां स्पर्धेत सादर केली. तशेंच तांच्यानी ‘तिजोरेंतली जमीन’, ‘ट्यूशन कमिशन’, ‘सुपारी’, ‘उमशा कळशार उदक’, ‘फटकिरें सत्य’, ‘नितिसूत्र’, ‘ब्रेकिंग न्यूज’, ‘बार बाल’, ‘मेलो उल्लो एकूच’ (2008), ‘निळे रगत’, ‘डिवायड अँड रूल’, ‘येरे म्हज्या मागल्या’ आदी नाटका बरयलीं.’ ⁶

3.2.7 डॉ. हनुमंत चोपडेकर

हालीच्या नाटककारा मदीं नाटकां बरोवपी लेखक म्हळ्यार डॉ. हनुमंत चोपडेकर. तांच्या ‘हरी आमचो टेम्पररी’, ‘तीन मामा एक ड्रामा’, ‘कैदी नंबर 001’, ‘दम दमा दम’ आनी ‘हम होंगे कामयाब’ अशी नाटकां बरोवन माचयेर हाडली. तांचे ‘कैदी नंबर 001’ हें नाटक पयली तांच्यानी पयली मराठीत बरयल्ले. उपरांत गोवा कला अकादमीच्या कोंकणी नाट्यसर्तीखातीर तांच्यानी ह्या नाटकाचो कोंकणीत अणकार केलो. तशेंच तांच्या नाटकांनी समाजीक जाणविकाये वांगडा समाजाचो दिश्टावो जाणवता.

3.2.8 सम्राट बोरकर

सम्राट बोरकर हांच्यानी नाटकां बरोवन कोंकणी रंगमाचयेक योगदान दिलें. तांच्यानी 'आमी ते आमी', 'राव राव बाबुराव', 'घुमचे कटर घुम', 'आमी ते ब्रम्हचारी', 'मनी मनी चिंतामणी', 'बिनदास रामदास', 'आमी येता रे', 'ए...गणपत', 'डबल ट्रबल', '3 इडियट्स' सारकीला नाटकां बरयलीं. तांची चडशी नाटका 'कला चेतना वळवय' ह्या संस्थेखाला माचयेर आयलीं. चडश्यां नाटकांचो प्रयोग 100 वयर जाल्लो आसा.

3.2.9 सुचीता नार्वेकार

लेखिका सुचीता नार्वेकार हांणी जायतीं नाटकां बरयलीं. 'शॉर्टकट', 'आंकवार कंपनी', 'पप्पा एके पप्पा', 'धनचक्कर', 'आरत्याक परते', 'आता म्हाजी सटकली', 'कामा पुरतो मामा', 'जीएसटी', आदी नाटकां बरयलीं आनी तांच्या ह्या नाटकांचे शंबरा वयर प्रयोग जाल्ले आसा. ती स्वता एक अभिनेत्री आनी निर्माती म्हण कोंकणी रंगमाचयेर वावरता.

3.2.10 भरत नायक

उत्सवी रंगमाची, विद्यालयीन एकांकी स्पर्धा आनी गॅदरींगांनी जांच्या एकांकीक उपाट मागणी आशिल्ली अशे एके यशस्वी एकांकीकार म्हळ्यार भरत नायक. 'कला अकादमी नाट्य स्पर्धेत' एक बरो नट आनी उपरांत दिग्दर्शक आनी ताचे उपरांत नाटककार म्हण तांचे योगदान आसा. तांचे 'युगान्त' (1994) हें नाटक, स्पर्धेत लेखनाचें इनाम मेळ्ळें. उपरांत 1997

वर्सा तें स्पर्धेत आयलें. तांगेलें दुसरें नाटक 'दुर्जरब्रह्मा' (1995) आनी तिसरें नाटक 'राम राम भाऊ' (1995) माचयेर आयलीं. 5 'शॉक - ट्रीटमेंट' (2004) 'एका रातीन एका वातीन', 'एकपात्री', 'हय सयबा'(2005) हें एक विनोदी नाटक 'भायर - भितर' (2012), काशिपोंदा' नाटकुली बरयल्यात.

संदर्भ वळेरी :

1. मुलाखत : पुंडलीक नायक, 06/04/24 दिसा 11 वरांचेर वळवय हांगसर घेतिल्ली मुलाखत.
2. मुलाखत : पुंडलीक नायक, 06/04/24 दिसा 11 वरांचेर वळवय हांगसर घेतिल्ली मुलाखत.
3. नायक, पुंडलीक. कोंकणी नाट्य स्पर्धेची 25 वर्सा. पणजी गोंय: कला अकादमी, (1976-77 - 2000-01). 13-14
4. वयलोच संदर्भ : 19
5. वयलोच संदर्भ : 17
6. वयलोच संदर्भ : 17

प्रकरण : चवथें

4. नाटककार पुंडलीक नारायण नायक

4.1 जीण आनी वळख

4.2 साहित्य वळेरी

4.2.1 कविता

4.2.2 कथा

4.2.3 कादंबरी

4.2.4 नवलिका

4.2.5 निबंद

4.2.6 नाटक

4.2.7 एकांकी

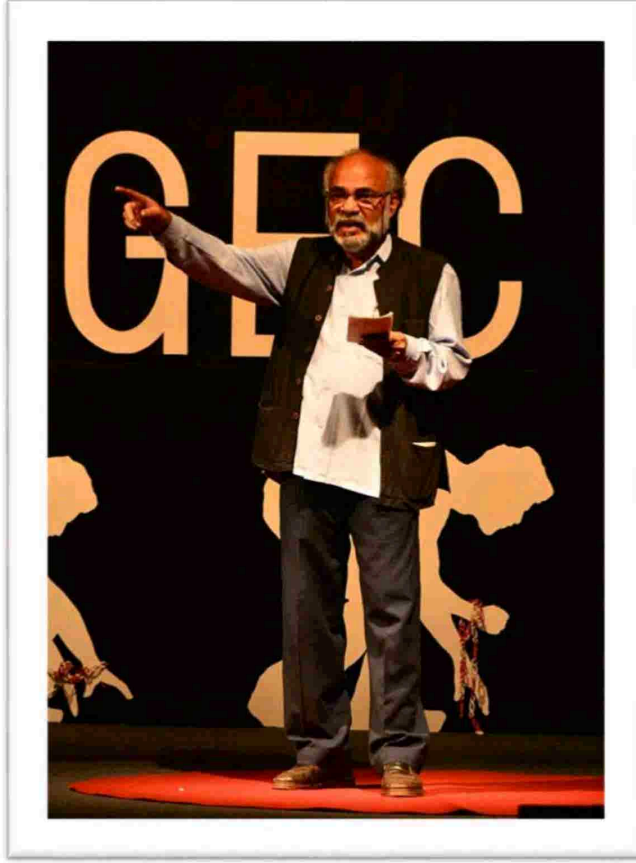
4.2.8 नभोनाट्य

4.2.9 बालसाहित्य

4.2.10 गितां

4.3 पुंडलीक नायक हांच्या साहित्यांतलीं खाशेलपणां

4. नाटककार पुंडलीक नारायण नायक

गोंयचे कांय साहित्यीक
लेखक फकत खंयचोय
एक थारावीक असो
विशय घेवन फुडें
वयता. पूण पुंडलीक
नायक हांच्यानी,
सगळ्यांच साहित्य
प्रकाराक हात घातला.
ताच्यांनी कविता, कथा,
कादंबरी, नवलिका

सारके प्रकार हाताळ्ळ्या. तांकां लोक, कथाकार, कादंबरीकार, अशें
म्हण वळखले तरी तें एक नाटककार, तशेंच कोंकणी चळवळीचो
कार्यकर्तो म्हण वळखतात. 1976-77 हया वर्सा मजगती 'गोंयच्या
कला अकादमीच्या वतीन कोंकणी नाट्यसर्तींत स्वभाशेच्या
अभिमानान प्रेरीत जाल्या लेखक, कलाकारांनी आपणाल्या
सृजनशक्तीक जागयले आनी पयली नाट्यसर्त जैतिवंत जाली.'¹ आनी
ताका लागून कोंकणी नाटकाचो दर्जो एकंदर वाडलो. ही कोंकणी

नाटकां फकत कोंकणी संवादांक लागूनच न्हय तर ताचो आशय, विशय, संगीत, नेपथ्य, कलाकारांची मुस्तायकी ह्या सगळ्या घटकांक धरून कोंकणी नाटक आसा हें सिद्द जालें. हे सगळें मेळोवपाखातीर पुंडलीक नायक हे आपले लेखन करीत आसात.

गोंय सुटके उपरांतच्यान कोंकणी समाजाचें वास्तवीक, तांचे हांवेस, तांची सुखा-दुखा, आदी हांचे दर्शन घडोवपी तशेंच भोंवतणच्यो व्यक्तीरेखा तांच्या नाटकांतल्यान उब्यो केला. तांच्यानी सुमार 30 वयर नाटकां प्रकाशीत केल्यात. तशींच तांची आनीकूय अप्रकाशीत नाटकां आसतली.

‘पुंडलीक नायक हांचो नाटकांचो प्रवास ‘खण खण माती’ ह्या नाटकासावन सुरू जालो. 1977 वर्सा कला अकादमीच्या पयल्या कोंकणी नाट्यसर्तीत ह्या नाटकाचो प्रयोग जालो. ‘अच्छेव’ ही तांची भोव गाजिल्ली कांदबरी बरयतां बरयतां तांणी क ‘खण खण माती’ हें नाटक बरयलें.’ ²

‘रक्तखेव’ हें पुंडलीक नायक हांचें दुसरें नाटक. 1978 वर्सा कला अकादमीचे सर्तीत माचयेर आयलें. ‘देमांद’ हें नाटक 1980 वर्सा रंगमाचयेर आयलें. ह्या नाटकांत मध्यमवर्गीय कुटुंबांतल्या चेडवाचो घुस्मटमार दिसता. ‘मुक्तताय’ हें 1980 वर्सा रंगमाचयेर आयिल्लें

पुंडलीक नायक हांचे वास्तववादी शैलींतलें नाटक. 'सूर्यसांवट' हें 1981 वर्सा रंगमाचयेर आयिल्ले वास्तववादी शैलींतलें, गोंयच्या मध्यमवर्गीय कुटुंबाचें नाटक. 'शबै शबै भौजन समाज' ही 1981 वर्सा रंगमाचयेर आयिल्लें. हातूंत राजकीय आनी लोकशाहेचे विडंबन दिसता.

'सुरींग' 1982 वर्सा पुंडलीक नायक हांचें गाजिल्लें नाटक. हें नाटक कोंकणी रंगमाचयेवयलें एक मैलाचो फातर अशें मानतात. 'पिंपळ पेटला' हें नाटक 1984 वर्सा रंगमाचयेर आयिल्लें; तें वसंतोत्सव ह्या नवलिकेचे नाट्यरूपांतर आसा. 'श्री विचित्राची जात्रा' हें नाटक 1986 वर्सा माचयेर आयलें. ह्या नाटकांत 'कोणतरी' ह्या नांवाचो पात्र, बायलांचेर जावपी अत्याचार, दुबावीपण, संदीसादपी फटिंगपण अशे साबार वायट गूण उक्ताडार हाडून तें नश्ट करपाखातीर वावुरता.

'दायज' हें नाटक 1990 वर्सा रंगमाचयेर सादर जाल्ले पुंडलीक नायक हांचें वास्तववादी नाटक. दायज ह्याच नवलिकेचो नाट्यरूपांतर केला. 'चैतन्याक मठ ना' हें पुंडलीक नायक हांचें नाटक 1991 वर्सा रंगमाचयेर आयलें. 'आत्मवंचना' हें पुंडलीक नायकाचे नाटक 1992 वर्साक माचयेर येले. 'प्रेमजागोर' 1999त हें पुंडलीक नायक हांणी बरयलें. तातूंत गांवगिऱ्या वाठारांतल्यो रूढी, परंपरा, श्रद्धा अंधश्रद्धा,

आस्पावतात. ‘परिक्रमा’ 1993 हें नाटकांत वेगवेगळ्यो घडणूको दाखल्या. ‘दिश्टदौलत’ हे नाटक 1995 वर्सा माचयेर आयले. नेत्रा नांवाच्या चलयेची दिश्ट लागून किदें किदें जाता ह्या अंधश्रद्धेचे चित्रण पळोवंक मेळटात. ‘तिरंगी चक्राचक्री’ हें नाटक उत्सवी रंमाचये खातीर बरयले. ते विनोदीक स्वरूपाचे नाटक 1998 वर्सा माचयेर आयले. ‘शिरी रे शिरी! अधांतरी’ ह्या नाटकाची फाटभूंय पुराणीक कथेचो आधार घेवन काल्पनिक नाटक रचला. ते माचयेर 1999 वर्सा आयलें. ‘प्रेमयुध्द’ ह्या नाटकांत एक तर्फी मोगाची काणी मेळटा. 2000 वर्सा उजवाडाक आयला.

‘काळजाची काणी’ 2000 वर्सा माचयेर आयले. पयली ह्या नाटक ‘दोन कुळां, दोन कुळां’ ह्या नावान सादर जाले. ‘दिव्या दिव्या दिपत्तकार’ हें नाटक 2000 वर्साच माचयेर आयले. काल्पनिक पात्र ह्या नाटकांत प्रयोग केल्यात. ‘अंता घरा भगवंता’ काल्पनीक स्वरूपाचें नाटक. 2001 वर्सा माचयेर आयले. ‘कांसुलो’ हें नाटक 2002 वर्सा माचयेर आयलें. मध्यमवर्गीय पात्रा भोंवतणी नाटक घुंवता. हे विनोदी स्वरूपाचे नाटक जावन आसा. ‘धनयां देंवचारा’ हे नाटक देंवचार, भुता- खेता हांचेर आदारून आसा. हें नाटक 2003 वर्सा माचयेर आयलें. खासा उत्सवी रंगमाचये खातीर बरयलां. ‘चित्र स्वयंवर’ हे नाटक फिल्म काडटा तेन्ना

कसली कसली आव्हाना पळोवंक मेळटात ते ह्या नाटकांत दिसता. हे नाटक माचयेर 2003 वर्सा आयलें. ‘चतुरंगा’ हें नाटक 2005 वर्सा माचयेर आयलें. हें नाटक एका बायलेच्या चातुर्याची कथा जावन आसा. ‘कथा अस्तुरी’ हें नाटक 2008 वर्सांत प्रयोग केला. हे नाटक पुराय अर्थान नाटक अशें न्हय. तर संवाद अशें स्वता लेखकान म्हळा. ‘फिरंगी फटास’ हे 2011 वर्सा माचयेर आयलें आनी तांचें 31वे नाटक जावन आसा. हें नाटक गोंयांत जेन्ना मुळाव्या शिक्षणाचो माध्यम ह्या विशयाचेर खर आंदोलन जाल्लें. ताचेर आदारून हें नाटक आसा. एकंदर, पुंडलीक नायक हांची भरीव संपदा कोंकणी रंगमाचयेक सशक्त करीत आयल्या.

4.1 जीण आनी वळख

पुंडलीक नायक हांचो जल्म 21 एप्रील 1952 वर्सा, वळवय फोंड्या हांगसर जालो.3 तांचे भुरगेंपण हे ग्रामीण वाठारांत गेलें. आनी विद्दालयीन शिक्षण धा वर्सा उपरांतूच सुरू जाले. पूण ताचे पयलीं गोरवां-वासरांनी भोंवपाचो अणभव मेळ्ळो. तांचे ‘भुरगेंपण 10 वर्सा गोरवांनी गेलें. उपरांत जे शाळेत तें शिकलें ताचे परस चड गोरवां-वासरांनी, शेतां-भाटांनी, दोंगरा-खळ्यांनी वचून शिकलें. पुस्तकी

शिक्षणा परस तें शिक्षण चड बरें आसलें. तातूंतल्यान पुंडलीक नायक घडलो. मागीर वाचन जालें, हेरां कडेन चर्चा जाली आनी तातूंतल्यान तांच्या व्यक्तिमत्वाक पुटां चडलीं. पूण मुळांत तो घडलो तो तांच्या गांवांतच.’⁴ उपरांत ताणी मुखावयले शिक्षण पणजे धेंपे महाविद्यालयांत केले. ‘तांच्यानी पोटापाण्याची वेवस्था हे गरजेंतल्यान शिक्षकाची नोकरी केली.’⁵ ते कोंकणी, मराठी, हिन्दी भाशांचो शिक्षक म्हणून कार्यरत जाल्लो. 1977 वर्सा मजगती तांणी हेमा नायक हांचे कडेन लग्न केले. तांकां मुखेलपणाक नोकरी करपाची नासली. पूण ‘अर्थीक विवेचनेतल्यान आकाशवाणीचेर नोकरी केली आनी चार ते साडेचार वर्सां उपरांत तांकां दिसले, ते स्वता तांच्या पांयांचेर उबे रावपाक शकतां. तांचे नोकरी न करपा फाटले कारण म्हणल्यार तांकां पूर्ण वेळ कमिटेड लेखक जावपाचो आशिल्लो.’⁶ आकाशवाणी केंद्रार ते पयलीं उपसंपादक आनी उपरांतच्या काळार ते पालवी संपादक म्हणून कार्यरत आशिल्लो.

1985 ते ‘कोंकणी प्रजेचो आवाज’ ह्या संघटनेचो निमंत्रक म्हणून तांची निवड जाली. 1987 कोंकणीक राजभाशेचो दर्जो फावो जालो आनी ताणी 555 दिसांच्या आंदोलनांत योगदान दिलें. उपरांत ते 1991त राजभास संचालनालयाचें सल्लागार समितीचें वांगडीपद

आसले. आनी त्या उपरांत 1993-96 मजगती 'गोवा कोंकणी अकादेमीचो उपाध्यक्ष म्हण तांकां संद मेळ्ळी तेन्ना तांच्यानी शिक्षणीक मळा खातीर कितें तरी करूंक जाय म्हणपाचें थारायिल्लें. अकादेमी फकत सांस्कृतीक आनी साहित्यीक कार्यावळी करपा खातीरूच नासता जाल्यार शिक्षणीक पांवड्या वयलीं कामां करपाकूय आसता. ते नदरेंतल्यान हांवें शिबिरां, कृतिसत्रां, सेमिनार, शिक्षणीक सर्ती सारक्यो गजाली करपाच्या वावराक प्राधान्य दिलें. खंयचीय भाशा ही कविता कथा बरोवन समृद्ध जायना ती ज्ञानभाशा आसूंक जाय. पर्यावरण, मानसशास्त्र मानववंशशास्त्र सारक्या विशयांचेर व्हडली नासूं, ल्हान ल्हान पुस्तकां तरी आसूंक जाय.'⁷ अशे तरेन तांच्यानी येवजणो केल्यो. तशेंच तांच्यानी त्या वेळार 'पयलो चंवर' ही येवजण काडली. जेन्ना एकादो लेखक जर कोंकणी बरयता आनी ताका पुस्तक छापपाक जाय जाल्यार ताका अकादेमीच्या वतीन तांकां इल्ली मजत करची हया उद्देशान ही येवजण चालू केली. हे येवजणे खातीर आयज कितलेशेंच लेखक जावंक पावले. तशेंच गोवा कोंकणी अकादेमीन सुरू केल्लो 'कोंकणी नाटक महोत्सव' आयज मेरेन येसस्वी रितीन चालू आसा. उपरांत तें 'गोवा कोंकणी अकादेमीचो अध्यक्ष म्हण ताणी दोन टर्म पुराय केले. तिसऱ्या टर्मा कृतिसत्रां,

खातीर हांव वचपाचों नासलों. पूण एक म्हत्वाची करपाच्या गजाल जाग्यार घालपाची आसली ते खातीर ताणी तिसऱ्या टर्माक हय म्हणलें.’ 8 गोवा कोंकणी अकादेमीचो पयले फावटी अध्यक्ष जाल्लो तेन्ना त्या वेळार कोंकणी भवनाची तांणी फायल तयार केली. दुसऱ्या टर्मा खातीर कांय कारणांक लागून ते उरले. आनी दुसरो टर्म सोंपपाक पावलो आनी तांका तिसऱ्या टर्माक वचपाक नाका आसले अशें ताणी थारायल्ले. पूण ‘कोंकणी भवनाचें’ सपन पुराय जावचेखातीर ताणी तिसरे फावट अध्यक्ष पद स्वीकारले.

पुंडलीक नायक हे कोंकणीचे म्हत्वाचे लेखक जावन आसातच. तशेंच तांच्यानी हेर संस्थानी केल्लो वावर आनी पदां, आनी पुरस्कार मेवळ्यात तांची वळेरी परिशिष्टांत मांडला. (पळयात परिशिष्ट : क्र.1)

4.2 साहित्य वळेरी

‘संवसारांत अशे कितलेशेच लेखक आसतले जांणी साहित्याच्या खंयच्याय एक वा दोन प्रकारांत खूब यश मेळयल्ले आसतलें. पूण साहित्याच्या लागीं लागीं सगळ्यां प्रकारांनी उपाट यश जोडपी अशें थोडेच लेखक आसतले. तांतूंत भारतीय साहित्यीक आनी पर्यायान

कोंकणी साहित्यीक पुंडलीक नायक हांचो आसपाव आसा. पुंडलीक नायक हाणीं कथा-कविता, नाटक, कादंबरी ह्या प्रकारांसयत एकांकी, बालनाट्य (साहित्य) निबंध अशा साहित्याच्या लागीं लागीं सगळ्या प्रकारांत अभूतपूर्व जैत मेळयलां.’⁹ तांणी स्वतंत्र साहित्य रचलात, तशेंच तांच्यानी अणकारीत साहित्य, संपादीत साहित्य, अप्रकाशीत साहित्य आसा, तांच्या पुस्तकांचो हेर भासांनी अणकार लेगीत जाला. त्याभायर तांच्यानी चित्रपट, टेलिफिल्म्सां आनी टेलिप्ले खातीर कथा, पटकथा, संवाद, गीतां बीं बरयल्यात. (पळयात परिशिष्ट :क्र. 2)

4.2.1 कविता

पुंडलीक नायक हाणी ‘गा आमी राखणे’ हो कविता संग्रह 1976 ह्या वर्सा उजवाडाक आयला. ह्या कविता संग्रहांत 1960-76 मेरेनच्या काळांतल्यो कविता आसात. गा आमी राखणे’ ह्या संग्रहांत ‘म्हजो बांगर बैल’ ही तांची एक म्हत्वाची कविता जावन आसा. ह्या कवितेंतल्यान ‘बांगर बैल’ हे एक प्रतीक वापरला. रूढी, परंपरा, अन्याय, बंदना आड, हाची जाणीव करून दिता.

4.2.2 कथा

पुंडलीक नायक हांचो नाटकां इतलोच समान लेखन प्रकार म्हळ्यार कथा जावन आसा. तांच्यानी तीन कथा संग्रह प्रकाशीत केल्या. ‘मुठय’

(1977), 'पिशांतर (1977), आनी 'अर्दूक' (1989). तांच्या कथांतल्यान गांवगिऱ्या वाठाराचे आनी भौसाचे जिणेचे चित्रण, सुखा-दुखा, हे ताच्या कथांचे विशय जावन आसा.

4.2.3 कादंबरी

कोंकणी कथा साहित्य प्रकार हाताळ्ळ्या उपरांत आनीक एक साहित्य प्रकार हाताळ्ळो तो म्हणल्यार कादंबरी. पयलीच कादंबरी आयली ती 'अच्छेव' 1977. ही कादंबरी तशी बरोवन 'जाग'त खिस्ती खिस्तिनी 'मीन पिकला खाणयानी' हया नांवान छापून येताली. हया कादंबरेंत गांवगिऱ्या जिणेची वास्तविकता दिसून येता. उद्द्योगीकरणाक लागून समाजाचेर जाल्ली अवतिकांय दिसता. कोंकणी साहित्यांतली ही स्वतंत्र अशी पयलीच कादंबरी म्हण म्हणू येता.

4.2.4 नवलिका

तशेंच तांच्यानी 'बांबर' (1977), 'वसंतोत्सव आनी दायज' (1985) आनी 'गुणाजी' (1998) सारकिल्ल्यो नवलिका बरयल्यात. 'बांबर' हया नवलिकेंत धर्मु हो गांवांतलो भुरगो फुडल्या शिक्षणाखातीर शारान येता. तेन्ना तरणाट्या पिराचेर जे अणभव आयुश्यांत येता. ते हया नवलिकेंत दिसता.

4.2.5 नाटक

तांची 'खण खण माती', 'रक्तखेव', 'राखण', 'देमांद', 'मुक्तताय', 'शबै शबै भौजन समाज', 'पिंपळ पेटला', 'श्री विचित्राची जात्रा', 'चैतन्याक मठ ना', 'आत्मवंचना', 'परिक्रमा', 'प्रेमजागोर', 'दिश्ट दौलत', 'तिरंगी चक्राचक्री', 'शिरी रे शिरी ! अधांतरी', 'काणी काळजाची', 'दिव्या दिव्या दिपत्कार', 'अंता घरा भगवंता', 'कांसुलो', 'सांगोड', 'चित्र स्वयंवर', 'धनया देवचारां' हया सगळ्याच नाटकांत गोंयचे गांवगिरे चित्रण जाल्ले पळोवंक मेळटात.

4.2.6 एकांकी

1969-70 दशकांत कला अकादमीची एकांकी सर्त सुरु जाल्ली. त्या वेळार कोंकणी एकांकीक उर्बा मेळपाक लागली. आनी पुंडलीक नायक हांणी एकांकी बरयल्यो तशो सादर लेगीत जाल्यो. ताच्यांनी कांय एकांकी संग्रह प्रकाशीत केले. 'गांवधनी गांवकार' (1975), 'छप्पन थिळगी यशवंत' (1980), 'चौरंग' (1982), 'दिगंत' (1990). तांका 'चौरंग' हया एकांकी संग्रह खातीर 1984चो केंद्रीय साहित्य अकादेमीचो पुरस्कार मेवळा.

4.2.7 निबंध

सुनापरान्त जेन्ना 1986त सुरु जालो तेन्ना कांय बरोवप्यानी कोंकणीतल्यान बरोवपाक सुरवात केली. सुनापरान्तान 'पाजण' हें

सदर दर सोमाराक येताले. त्या वेळार पुंडलीकबाबान ते सदर सुमार चार वर्सा चलयले. तांच्यानी एकूण 267 अशे लेख बरयल्यात. आनी तांतूंतले 30 लेख 'पाजण' (2011) ह्या निबंद संग्रहांत प्रकाशीत केले.

4.2.8 नभोनाट्य

आकाशमंच' (1987) ह्या वर्सा उजवाडाक हाडलो. हातूंतलीं 5 नभोनाट्यां खासा आकाशवाणी खातीर तांच्यानी बरयलीं. हातून 'गणिलो गणपती', 'वावराची वावराडी', 'हांव म्हाराजा उलयता', 'बाप्पा खो ss गया', 'सुराट्यालो संवसार' अशी नाट्यां आस्पावतात.

4.2.9 बालसाहित्य

पुंडलीक नायक हांचें उजवाडाक आयिल्लें पयलें वयलें पुस्तक म्हळ्यार 'रानसुंदरी' हे बालनाट्य (1974), ताचा उपरांत 'आळशांक वाग खातलो' (बालनाट्य), 'मनू' (किशोर नवलिका) 'गोंयचो पावस' (भुरग्यांखातीर लेख), 'शिंवाचो बळी' (बालनाट्य), 'गौरी आनी कल्परूख' (बालनवलिका), तशेंच 'बेकार भोंवडेकार' (बालनवलिका) हें बाल-साहित्य उजवाडाक आयिल्ले आसा.

4.2.10 गितां

‘नवचेतना’ पुंडलीक नायक हांचो दुसरो कविता संग्रह आनी पयलो गित संग्रह जावन आसा. हो संग्रह 2013 वर्सात उजवाडाक हाडलो खरो पूण ह्या संग्रहांतली गितां नाटकां बरयताना, संमेलनाखातीर, आकाशवाणी खातीर बरयल्ली. तशेंच येवकार गितां जाय म्हणून बरयल्ली गितां. तशेंच ह्या संग्रहांत गितांचे विभाग केल्ले आसात.

विभाग	गीतांच्या विभागाचे नांव	गितांचो आस्पाव
1.	नमन	8
2.	आंवडे	16
3.	प्रेमतरंग	13
4.	प्रेमजागोर	1
5.	गजल प्रयास	8
6.	शिरका	14
7.	विडंबन	20
8.	लोकमांड	13

ही तांची साहित्य संपदा इतल्यच मेरेन मर्यादीत उरना, आनीकूय अशे अणकारीत, अप्रकाशीत, संपादीत आनी तांच्या साहित्याचो हेर भारतीय भासांनी जाल्ले अणकार निमणेकडेन परिशिष्टांत मांडलां.

(पळयात परिशिष्ट : क्र. 3)

4.3 पुंडलीक नायक हांच्या साहित्यांतलीं खाशेलपणां

पुंडलीक नायक हांणी सगळ्याच प्रकारचे साहित्य बरयला. 'खंयच्याय लेखकाचें जीवन आनी साहित्य वेगळे काडूं नजो आनी तें वेगळें नासता.'¹⁰ लेखक गांवगिऱ्या वाठारांत वाडिल्यान आनी समाजीक जीण लागिच्यान पळयल्ल्यान तांच्या साहित्यांत समाजीक जीण, लोकवेद, चिड्डिल्ल्या माड्डिल्ल्या गोंयच्या तरणाट्यांचो हावेस, व्यक्तिरेखा तांच्या साहित्य दिसता तीच तांच्या साहित्यांतलीं खाशेलपणां आसात.

1. पुंडलीक नायक हांच्या साहित्यांतल्यान गोंयचो चिड्डिल्लो माड्डिल्लो समाज दिश्टी पडटा.

- बांगर बैल' हे कवितेंतल्यान दिसपी धेक कथांनी लेगीत दिसून येतात. समाजांत दिसपी असमानताये आड ते पेटोन उट्टात. तशेंच 'खण खण माती', 'रक्तखेव, सुरींग', ह्या सारख्या नाटकांनी सामाजीक जिणेंत जुलूम, जबरदस्ती जाल्ली दिसता.

2. पुंडलीक नायक हांच्या साहित्यांत गांवगिरी जीण खूब प्रमाणात दिसता.

- लेखक ल्हानपणासावन गांवगिऱ्या वाठारांत वाडलां. लागिच्यान पळयल्ल्यान तांच्या चडश्यां साहित्यांत गांवगिरे समाजाचे चित्रण जाल्ले आमकां पळोवपाक मेळटा. 'कोंकणी साहित्याक गांवगिरेपणाचो

वास पयलेंच फावट पुंडलीकान दिलो.¹¹ अशें लेखक महाबळेश्वर सैल म्हणता. चडश्यां सगळ्यांच साहित्यांत गांवगिऱ्या वाठाराचें चित्रण दिसता. देखीक: अच्छेवांत कोळंब सारकिल्लो गांव, प्रेमजागोर, राखण, रक्तखेव, धनयां देंवचारा बांबर आदी गांवगिऱ्या वाठाराचें चित्रण जाल्लें दिसता.

3. पुंडलीक नायक हांच्या साहित्यांत लोकवेद खूब प्रमाणांत दिसता.

- जेन्ना साहित्यांत गांवगिरी जीण येता तेन्ना तातूंत लोकजीवन येता. आनी हयो दोनूय गजालींक लागून गांव ही संकल्पना येता. तातूंत मागीर देव-देवसपण, श्रध्दा-अंधश्रध्दा, परंपरा, चाली रिती, उत्सव येतात.
- देखीक अच्छेव' (कादंबरी), 'धनयां देंवचारा', 'श्री विचित्राची जात्रा', 'प्रेमजागोर' (नाटकां) .
- पुंडलीक नायक हांची नाटकां लोकवेदाच्या प्रदर्शनाक लागून शारी आनी ग्रामीण दोनूय प्रेक्षकांमदी लोकप्रिय जाली.¹²

4. कोंकणी लोकसंगीत, लोकगीतां, गितां तांच्या साहित्यांत दिसता

- धालो, फुगड्यो, होवयो, गाराणे, जागोर, दिसतात. तांच्या 'अच्छेव' (कादंबरी), 'धनयां देंवचारा', 'श्री विचित्राची जात्रा', 'प्रेमजागोर' (नाटकां) लोकवेद दिसता.

- म्हणी, ओंपारी आदी हांचो आस्पाव साहित्यांत निश्चीतच जाला.

5. पुंडलीक नायक हांच्या साहित्यांत जल, जंगल, जमीन, जानवरां

आनी जन ह्या पांचूय घटकांचो आस्पाव जाता.

- अच्छेव' ह्या कादंबरींत पर्यावरणाचे पांचूय घटकांचो आस्पाव जाता.

तशेंच श्री विचित्राची जात्रा, चतुरंगा', 'धनयां देंवचारा' ह्या

नाटकानी 'जल, जंगल, जमीन, जानवरां आनी जन ह्या पांचूय

घटकांचो आस्पाव जाता.

संदर्भ वळेरी :

1. नायक, भिक्. सं. जैत पुंडलीक नायक गौरव विशेशांक 2014
(पुंडलीक नारायण नायक हांची नाटकां). एम.231, खोर्ली, तिसवाडी
गोंय: जैत प्रकाशन, 2014, 56.
2. वयलोच संदर्भ : पुंडलीक नारायण नायक हांची नाटकां, 2014, 56.
3. वयलोच संदर्भ : जैत. (पुंडलीक नारायण नायक: जिवीतपट). 2014,
185.
4. वयलोच संदर्भ : जैत. (भुरगेंपणांत शेत, भाट, दोंगर, दर्या म्हजी
पुस्तकां जालीं! -पुंडलीक नायक), 2014, 102.
5. वयलोच संदर्भ : भुरगेंपणांत शेत, भाट, दोंगर, दर्या म्हजी पुस्तकां
जालीं! -पुंडलीक नायक), 2014, 115.

6. वयलोच संदर्भ : भुरगेंपणांत शेत, भाट, दोंगर, दर्या म्हजी पुस्तकां जालीं! -पुंडलीक नायक), 2014, 115.
7. वयलोच संदर्भ : भुरगेंपणांत शेत, भाट, दोंगर, दर्या म्हजी पुस्तकां जालीं! -पुंडलीक नायक), 2014, 124.
8. वयलोच संदर्भ : भुरगेंपणांत शेत, भाट, दोंगर, दर्या म्हजी पुस्तकां जालीं! -पुंडलीक नायक), 2014, 124.
9. वयलोच संदर्भ : भुरगेंपणांत शेत, भाट, दोंगर, दर्या म्हजी पुस्तकां जालीं! -पुंडलीक नायक), 2014, 101.
10. वयलोच संदर्भ : भुरगेंपणांत शेत, भाट, दोंगर, दर्या म्हजी पुस्तकां जालीं! -पुंडलीक नायक), 2014, 122.
11. वयलोच संदर्भ : जैत. (पुंडलीकालो साहित्य उन्मेश). 2014, 21.
12. वयलोच संदर्भ : जैत. 'लोकवेद' ही पुंडलीक नायकाची अंतर प्रेरणा, 38.

प्रकरण : पांचवें

5. उत्सवी रंगमाचयेक : पुंडलीक नारायण नायक हांचे योगदान

- 5.1 प्रेमजागोर
- 5.2 दिव्या दिव्या दिपत्कार
- 5.3 शिरी रे शिरी! अधांतरी!
- 5.4 तिरंगी चक्राचक्री
- 5.5 काळजाची काणी
- 5.6 अंता घरा भगवंता
- 5.7 धनयां देंवचारा
- 5.8 चित्र स्वयंवर
- 5.9 चतुरंगा
- 5.10 कांसुलो
- 5.11 फिरंगी फटास

5. उत्सवी रंगमाचयेक 'पुंडलीक नारायण नायक'

हांचे योगदान

पुंडलीक नारायण नायक हांचो नाटकांचो प्रवास 'खण खण माती' 1977 ह्या वर्सांत सुरू जालो. 1776-1977 वर्सा सावन गोंयच्या कला अकादमीच्या कोंकणी नाट्यसर्ती सुरू जाल्ल्यो. तांच्या पयल्याच 'खण खण माती' ह्या नाटकांतल्यान मायनिंग ह्या फाटभूंयेचेर आधारिल्ले हें नाटक वास्तवीक स्वरूपांत माचयेर येयलें.

उपरांत तांच्यानी दर वर्सा सावन नाट्य सर्तीच्या निमतान नाटकां बरयत रावले. तांच्या नाटकांतल्यान गोंयचे गांवगिरे जीवन, चिड्डल्लो-माड्डल्लो समाज, लोकजीण (लोकवेद, लोकसंगीत , लोकगीतां) समाजाक प्रबोधन करपी, तशेच बायल मनशेची व्यथा मांडपी, वायट वृत्ती, धोंगा-पोंगाचेर बडी मारपाचें काम तांच्या नाटकांनी दिसता.

'शबै शबै भौजन समाज', 'श्री विचित्रांची जात्रा', 'चैतन्याक मठ ना', ह्या नाटकांतल्यान मनशांची दिसून येवपी धोंगापोंगा उक्ताडार हाडल्यात. तांच्या नाटकांनी गरीब कष्टकारी होच समाज न्हय तर तांच्यानी मध्यमवर्गीय भाटकार, मुंडकार हांचे प्रस्न मांडल्यात.

उपरांत ते एकाचेर एक अशी नाटकां बरयत रावले. तांची नाटकां चड लोकांमेरेन पावपाचे कारण म्हळ्यार तांच्या नाटकांत फक्त कथानक होच घटक नासतालो. तर तांच्या नाटकांत पात्रांक संवाद लेगीत तांच्या भुमिकांक सोबता इतलेंच आसतालें. बेश्टेच उखलापे संवाद वा भास पात्रांक घालिनासले, ताका लागून तांची नाटकां लोकांमेरेन पावताली.

तांच्यानी सगळ्या साहित्या परस नाटकाक चड प्राधान्य दिला. तांच्यानी नाटक वेंचून काडपा फाटली एक गरज आसली. इतली गरज आसली कारण 'हांवें फाल्यां कविता, कथा, कादंबरी बरयली ना जाल्यार म्हाका कोण विचारचो ना. पूण नाटक बरयलें ना जाल्यार 'नवें नाटक ना रे?' अशें कोण तरी विचारतलो देखून नाटकां बरयलीं.'¹ 'डिमांडाचे नदरेंतल्यान नाटकाची गरज आसा. आमी कथा, कविता, कादंबरी ह्या भारतीय साहित्य प्रकारा कडेन बरेच समांतर आशिल्लें, पूण नाटकाचे बाबतींत आमी बरेच फाटी आशिल्ले. नाटककार म्हूण आमकां कोण वळखच नासले. नाटकांचें तशें नांव जावंक नाशिल्लें. ते नदरेंतल्यान नाटक पॉप्युलर करून गांवागांवांनी दाखोवपाचें आसलें. ते भायर तें गोंयां भायरूय दाखोवपाचें आसलें.'² ताका लागून लेखकान नाटक ह्या साहित्य प्रकाराक चड प्राधान्य दिलें.

उपरांत 80च्या दशकांतल्यान तांच्यानी नाटकांचे एक-एक प्रयोग केलें. तांचे 'शबै शबै भौजन समाज', 'सुरींग', 'पिंपल पेटला', 'श्रीविचित्राची जात्रा', 'चैतन्याक मठ ना' ह्या सारकिल्ल्या नाटकांचे प्रयोग जाल्यात. उपरांत हे सगळे प्रयोग करून मागीर पुंडलीकबाबान उत्सवी रंगमाचयेर पावल दवरलें. पयलीं तांच्यानी नाटकांतल्यान वेगवेगळे प्रयोग केले ते सगळे इतिहासांत उरले. 'समाजाची गरज भागोवपा खातीर ते सद्दया उत्सवी नाटकांची निर्मणी करपाक लागल्यात.'³

'गोंयांतल्या उत्सवी रंगमाचयेर कोंकणी नाटक चडलें तो काळ हालींचो.'⁴ 1988 वर्सा सुरू जाल्लो हो नाट्यप्रवास 2011 मेरेन म्हणजे अवघ्या दोन दसकांच्या काळांत फुलून-फळून आयलो अशेंय म्हणू येता.'⁵ 'आयचे गोंयचे उत्सवी रंगमाचयेर त्या कौटुंबीक अतिनाट्याची वा मेलोड्रामाची सुवात कोंकणी नाटकान घेतल्या. पूण एक म्हत्वाचो फरक आसा. पयलीं उत्सवाचीं नाटकां गांवांतलेच हौशी कलाकार करताले. तीं बंद जालीं. कारण एक तर तांकां कामाच्या व्यापांत येसायेक गरज तितलो वेळ दिवप शक्य ना. दुसरी एक गजाल म्हणल्यार मराठी भाशेचो वापर आनी अध्ययन हाचो उणाव.'⁶

'काल्या-जात्रांच्या उत्सवाक जीं नाटकां सादर जातात, तीं नाटकां थंय स्वतंत्रपणान जायनात तर थंय जावपी धार्मीक विधीचो भाग म्हण

जातात.⁷ देवळांत धार्मीक विधी बी जाल्या उपरांत आरत्यो, भजन, किर्तन जातात. ताच्या उपरांत नाटक सादर जाता. आनी नाटक म्हणटकच लोक व्हडाउमेदीन पळोवपाक येता गांवांतली भुरगी, आवय-बापूय, भाव-भयणी बरोबर, गांवां-गांवांतल्या इश्टावांगडा पळोवपाक येतात. उत्सवाक लागून सोयरी-धायरी आयिल्ली आसतात तिवूय नाटकाचो आस्वाद घेवपाखातीर येतात. जो प्रेक्षक ह्या नाटकांक येतात ते नाटक पळोवपासारके आसपाक जाय वा सादर करपासारकीच आसपाक जाय. तातूंत पोजडेपणां आसूंक फावना. नाटकांतल्यान लोकांचे मनरिजवण करपाक जाय.

पुंडलीक नायक हांणी सकयल्या वेंचीक नाटकांतल्यान उत्सवी रंगमाचयेक योगदान दिलां.

5.1 प्रेमजागोर

‘प्रेमजागोर’ हें नाटक 1999 वर्सा रंगमाचयेर आयलें. नाटकाच्या नांवां प्रमाण ही मोगाची काणी. जागर हो लोकनाच आनी बाबुराय हो जागरांत नाचपी थोटी. लग्नाचे स्वातंत्र्य हो दर एका मनशाचो मुळावो हक्क, दर एकाक ताका जाय त्या मनशा कडेन लग्न जावपाक मेकळीक आसपाक जाय. पूण हें स्वातंत्र्य समाज सगळ्यांक दिना.

हयाच प्रस्नाक, कुड्ड्या परंपरेक माचयेर हाडपाचो लेखकान यत्न केला.

कथानक : ‘प्रेमजागोर’ हे नाटकांत सैम, लोकसंस्कृती आनी खासा कुळागरी मनशाची जीण नाटकांत आयल्या. दादी आनी बा हांचें चली ‘मोगा.’ पुराय नाटकांत मोगाक केंद्रस्थानार दवरलां. मोगा वयार आयिल्ल्यान ताच्या लग्नाची ताकतीक. तर दुसरें वटेन मोगा मेकळेपणांत गांव भोंवडी करता. मोगाक तांच्या शेजारच्या कुळागरा लागी आशिल्लो बाबुराय आवडपाक लागता आनी जेन्ना जागराक बाबुराय दांडला वयले थोटिचे संवग करता तेन्ना तर मोगा ताच्या मोगानूच पडटा.

जागराक गेल्ले कडेन देमूची नदर मोगाचेर पडटा आनी कळाव करीनासताना तो आपल्या इश्टाक येशाक घेवन मोगागेर लग्नाचें उतर घालपाक पावता. ‘बा’क खबर आसता मोगाच्या मनांत बाबुराय आसता म्हण देखून बा मोगाक ही गजाल दादीच्या कानार घालपाक लायता. बाबुराय कसल्याच कामाधंद्याक ना, ताका कुळागरांतलें काम करपाक येना, माडयेवयल्यान उडयो मारपाक येना म्हण तो ताका न्हयकारता. मोगा खातीर बाबुराय कश्ट करपाक लागता, मानाय जाता, एका माडये वयल्यान दुसऱ्या माडयेर उडयोय मारता

ही गजाल जेन्ना दादीक समजता तेन्ना दादीय इल्लो बाबुरायक पसंत करपाक लागता. मोगाक उतर घालपाक येतना बाबुराय माडये वयल्यान जमनीर पडून ताचो दोको मोडटा आनी तो सासणां खातीर थोटो जाता. बाबुराय थोटो जाला म्हण दादी मोगाचें लग्न देमूकडे करता.

मोगाच्या मनांत बाबुराय आशिल्ल्यान तें देमूक घोव म्हण स्विकारीना. उरफाटे ताका दर रातीक उरबडयतां. नाटकाच्या निमाणे कडेन मोगा कुळारा जागोर पळोवपाक घोवाक सांगिनासताना येता. दादी आनी बा ताचेर तापतात पूण मोगा कोणाचेच आयकना. देमू दादी कडेन मोगाची कागाळ करता देखून दादी मोगाचेर दांडो मारता आनी मोगाचो दोको मोडटा. थोट्याकडे कोण संवसार करतलो म्हण वाटेर पडिल्लो मणी घेवन देमू परतता. मोगा आनी बाबुराय लागीं येतात आनी तांचो मोग जिखता.

पात्रचित्रण : मोगा, बाबुराय, बा, दादी, देमू, येसो.

मोगा ‘प्रेमजागोर’ ह्या नाटकांतलें मुखेल पात्र मोगा आशिल्ल्यान पुराय नाटक कथानक हें चलयें भोंवतणी घुंवता. मोगाची पिराय 25 वर्सा. वयार येल्ली चली मेकळेपणांत भुरगेपण जगतना दिसता. एक

वयार आयिल्ले आदर्श चली भुरगें कशे आसचे, तशे मोगा ना, म्हण दादी खंती जाता.

‘बा’ : ‘प्रेमजागोर’ हया नाटकांतले ‘बा’ हे गौण पात्र. दादी चाळीस, पंचेचाळीस पिरायेचो जाल्यार बा ताचेपरस कांय वर्सांनी ल्हान, समाजाच्या नेमाप्रमाण बायलेचो सभाव गोड, समजुपी, म्होवाळ आसपाक जाय आनी हयाच नेमाक पाळो दिता.

दादी : ‘प्रेमजागोर’ हया नाटकांतलो ‘दादी’ हे गौण पात्र. दादी चाळीस, पंचेचाळीस पिरायेचो. भेस सादो. सभावान रागिश्ट.

बाबुराय : हो मोगाचो मोगी. तसोच ताचो शेजारी. 25 वर्साचो जुवान तरणाटो. जागरांत थोटीचे पात्र करपी. सादो तरणाटो. मोगाचेर उपाट मोग करपी.

भाशा शैली : ‘प्रेमजागोर’ हया नाटकांत गांवगिन्या वाठारांतली भास येला. तशेंच लोकवेदांत वा जागरांत जी भास वापरतात ती येला. हे नाटक गांवगिन्या वाठारांतले आसा देखून पुराय नाटकांत तीच भास वापरला.

संघर्श : ‘प्रेमजागोर’ हें नाटक संघर्शमय आसा. हया नाटकांत संघर्शाक लागून वेगवेगळे प्रसंग पळोवंक मेळटात. मोगा आनी दादी मदीं जाल्लो संघर्श, मोगा आनी बाबुराया मदीं जाल्लो संघर्श, देमु आनी

मोगा मदी जाल्लो संघर्श. वेगवेगळ्या वेळार वेगळे प्रसंग पळोवंक मेळटात. हाकाच लागून हें नाटक प्रभावी जालां.

शेवट : ह्या नाटकाचो शेवट मोगाक जेन्ना देमूकडेन लग्न लावन दिता. ताच्या उपरांत मोगा देमूक उरबाडून आपल्या कुळारा जागराक येता. तेन्ना ताच्या फाटोफाट देमू येता आनी घडिल्ली गजाल दादीक सांगता तेन्ना दादी रागान मोगाचो दोको मोडटा. आनी थोटे जाता हे पळोन देमू आपूण थोट्याकडेन संवसार करू शकना म्हणटा आनी वाटेर पडलेलो मणी उखलून व्हरता. ह्या सगळ्या प्रसंगांत ल्यान मोगा आनी बाबुरायाचो मोग जिखता.

5.2 दिव्या दिव्या दिपत्कार

‘दिव्या दिव्या दिपत्कार’ हें नाटक 2000 वर्सांत बरयल्ले पुंडलीक नायक हांचें 23वें नाटक. ह्या नाटकांत अरेबियन कथेंतल्या अल्लाउद्दीन ह्या मिथकाचो वापर केल्लो आसा. ह्या नाटकाची रचना भोव ओडलायणी जाल्या. एक अद्भूत कथा ह्या नाटकांत मांडल्या.

कथानक : ह्या नाटकांत मध्यमवर्गीय कुटुंबातली कामा करून उबगल्ली बायल. आयच्या युवा पिळगेन आपणायल्ली नवी संस्कृती,

नामना मेळपाच्या झेतान रावपी पुलीस आनी ह्या मध्यमवर्गीय कुटुंबातलो कर्तो- धर्तो बऱ्या मार्गान चलपी घरकार. ह्या सारकिल्ल्यो वास्तवादी व्यक्तीरेखा नाटकांत निर्माण केला. तशेंच तातूंत काल्पनीक 'अल्लाउद्दीन' हें पात्र. वैभवी अल्लाउद्दीन ह्या पात्राचो वापर करून गिरेस्त जवपाचो यत्न करता. ताका तांगेर संवसाराक जाय त्यो वस्तू हाडपाक सांगता. पूण ते फक्त एक काल्पनीक पात्र आनी अशें करपाक शकचेना हें चिंता नासतना वस्तू हाडपाक लायता.

पात्रां : ह्या नाटकांत एकूण 10 पात्रांचो आस्पाव जाला. विवेक, वैभवी, हर्षा, वर्धन, अलाद्दीन, हवालदार, इंस्पेक्टर मॅग्युयांव, आयदनकार, दुदकार, आनी पेपर दिवपी.

विवेक : विवेक हो 50 वर्सा सुमार पिरायेचो. हो घरांतलो कर्तो-सवरतो दादलो. वैभवीचो घोव आनी हर्षा आनी वर्धनाचो बापूय. मोटके कलसांव असो भेस. तशेंच 'चैतन्य हावसिंग को-ऑपरेटीव्ह सोसायटी हाचो चेअरमन'.

वैभवी : वैभवी सुमार 45 वर्सा पिरायेची. ही विवेकाची घरकान्न. हर्षा आनी वर्धनाची आवय. भेस सादो न्हेसपाचे वायल आनी ब्लाउज घातला.

हर्षा आनी वर्धन : हर्षा आनी वर्धन ही दोगांय भावंडा. हर्षा 20 वर्साचे आनी वर्धन हो 21 वर्साचो. दोगांय जाणा कॉलेजींत वयता.

भास शैली : ह्या नाटकांत पात्रां खातीर तांचे वेगळेपण दाखोवपा खातीर कोंकणीतल्या वेगवेगळ्या शैलीचो वापर केला. देखीक : विवेक आनी वैभवी उलयता ती भास प्रमाण कोंकणी. वैभवी आनी इंस्पेक्टर हांच्या मादलो संवाद गोंयच्या साश्टी वाठारांतली भास. देखीक :“(हांव तुमकां कसली काश्टीक दिवंक सोदिना. पूण म्हाका एक सांगाय, हें कदेल तुमगे? “

“हय. “

: “तुमी तें खुंय घेयलें? “

: “फेस्ताक.”

“खुंयच्या फेस्ताक?”⁸ (पान.71)

हवालदार आनी वैभवी मदीं जाल्या संवादांतल्यान हवालदार हो पेडणेच्या बोलयेंत उलयता. देखीक : “असल्यो कागाळी दिसाक पंचीस येतत. कोणाचां ह्या चोरलां जाल्यार कोणाचां त्या चोरला. खरां म्हटल्यार कागाळ शांतपणान आयकून घेवची आनी शांत रावचां असां आमचा धोरण आसा. आमच्या सरकाराचांबी त्याच धोरण आसा काय ना? पूण हो आमचो मॅम्युल्यांवसायब विचित्र माणूस! प्रत्येक कागाळीची चवकशी जावंकूच व्हयी असो हेचो आग्रो. तरण्या रगताचो जोश! दुसरां काय!’⁹ (पान. 67)

संघर्श : ह्या नाटकांत आमकां घोव आनी बायले मदीं जाल्लो कौटुंबीक संघर्श दिसता, भुरग्यांमदलो संघर्श, मानसीक संघर्श, वैभवी आनी

पुलीसा मदीं जाल्लो संघर्श. ह्या संघर्शाक लागून वेगवेगळे प्रसंग निर्माण जाता. आनी त्या प्रसंगाक लागून कथानक फुडे वयता.

5.3 शिरी रे शिरी! अधांतरी!

शिरी रे शिरी! अधांतरी! हें नाटक 1999 वर्सा माचयेर आयलें. शिरी हो ह्या नाटकांतलो नायक. साद्या सभावाचो. तांच्या जिवितांत घडपी साबार घडणुको आनी तातूंतलें मजेशीर प्रसंग कलात्मक पद्दतीन उबे केल्या.

कथानक : ह्या नाटकांत ‘शिरी’ नांवाच्या साद्या तरणाट्याची काणी. जातूंत तो अधांतरी जीण जगता. ह्या नाटकांत भारतीय पुराण कथेच्या फाटभूंयेचेर आधार घेवन एक काल्पनीक कथेच्या माध्यमांतल्यान काणी मुखार वता. मध्यमवर्गीय तरणाटो फ्लॅटांत रावपी ताच्या वांगडा ताचो इश्ट रावता. तो जिवाक उबगला आनी जीव दिवपाचो प्रयत्न करता. पूण प्रत्येक फावटीं शिरी ताका वाचयता. शिरी ज्या चलयेचेर मोग करता ताका तो व्हरून पत्रां दिता. तो मोग करता तशीच तिवूय शिरीचेर मोग करता. पूण एका दिसा तो अकस्मात कोसळटा आनी मरता. तेन्ना पुराण कथेच्या आदारान मुखावयलो देखाव दाखयला. जंय यमराज शिरीचो प्राण सर्गाचेर

व्हरता. आनी कांय गजाली सर्गाचेर जाता. शिरीचो प्राण चुकून व्हेल्लो. देखून ताका धर्तरेर परत येववपाक जाय आपल्या इश्टाक आनी मोगीकेक लागून. पुण तो मरतकच सुभाष सगळे आपल्या नांवार करता. तशेंच सुलभाक लेगीत लग्नाचो प्रस्ताव दवरता. थंय शिरी आपले प्राण परत मागता तेन्ना ताका अमृत दिता. तो आपली दोन बोटां अमृतान बुडयता आनी ताका सकयल सोडटा. पूण जेन्ना तेचो आत्मो ताच्या कुडींत वयता तेन्ना आपल्या इश्टाचो स्वार्थी रूप पळयता. तशेच शिरी कडेन कांय ना तें पळोवन तें सुभाषाचो प्रस्ताव स्विकारता. आनी तो सैर-भैर जाता.

पात्रां : हया नाटकांत 7 पात्रां आसात. शिरी, सुभाष, सुलभा, इंद्र, नारदमुनी, यमराज आनी सेवक.

शिरी हो हया नाटकांतलो नायक जावन आसा. सुमार 30 वर्सा पिरायेचो. सादो, भावार्थी मनीस आनी सात्वीक वृत्तीचो. भोळो तशेंच भावाराती.

सुभाष हो 30 वर्सा पिरायेचो. पेंट शर्ट असो सादो भेस. सुभाष हो शिरीचो इश्ट. तो शिरीगेर रावता. काम धंदो काय करना. जिवाक उबगला.

सुलभा हे नाटकांतले गौण पात्र. शिरी तांचेर मोग करता. तेंय शिरी चेर मोग करता. पूण फकत ताचेकडेन आशिल्या वस्तूचेर. वेळ बदलता तेन्ना तेय बदलता.

संघर्श : हया नाटकांत शिरी हया तरणाट्याचो संघर्श पळोवंक मेळटात. तशेंच तेन्ना शिरीक अचकीत मरण येता तेन्ना ताचो इश्ट कळाव काडिनासतना ताचे सगळे आपल्या नांवार करता. सुलभा आनी शिरी मदलो संघर्श-शिरी कडेन सगळें आसलें तेन्ना शिरीचेर ताचो मोग आसलो पूण तो मरोन जितो जायत मेरेन सुलभाची भावना बदलता आनी सुभाषचो प्रस्ताव स्वीकारता.

शेवट : शिरीचो प्राण चुकून व्हेल्लो. देखून ताका धर्तरेर परत येववपाक जाय आपल्या इश्टाक आनी मोगीकेक लागून. पूण तो मरतकच सुभाष सगळे आपल्या नांवार करता. तशेंच सुलभाक लेगीत लग्नाचो प्रस्ताव दवरता. थंय शिरी आपले प्राण परत मागता ताका अमृत दिता. तो आपली दोन बोटा अमृतान बुडोवन आपूण अमृत पियेता. आनी सासणाचो जिवंत उरता पूण ताका मरपाक जाय जाल्यार ना सर्गांत ना आनी ताका सकयल सोडटा. पूण जेन्ना तेचो आत्मो ताच्या कुडींत वयता तेन्ना आपल्या इश्टाचें स्वार्थी रूप पळयता. तशेच शिरी

कडेन कांय ना तें पळोवन तें सुभाषाचो प्रस्ताव स्वीकारता. आनी तो न्हिन्नळटा.

5.4 'तिरंगी चक्राचक्री'

हें नाटक विनोदी स्वरूपाचें 1998 वर्सा माचयेर आयलें. पुंडलीक नायक हांणी उत्सवी रंगमाचयी गरज म्हण नाटकां बरयली. तातूंतलेच हें नाटक.

कथानक : हया नाटकांत नाटकाचे प्रशिक्षण घेतलेले कलाकार नाटकांत कसलीय भुमिका निबयतात. आनी हयाच शिक्षणाचे प्रशिक्षण घेवन नाट्यकलेचो वापर करून नाडपणां करता तेन्ना शेराक सव्वाशेर जावन पुलीस आपलो वेश बदलून तांकांच धरता.

पात्रचित्रण : हया नाटकांत नटेश, भूमिका, रंगराज इंस्पेक्टर तारी, हवालदार देसाय, पुलीस मळीक अशीं पात्रा आसात.

नटेश: हो हया नाटकांतलें मुखेल पात्र. तरणाटो चलो. नाटकाचे प्रशिक्षण घेवन अर्दे सोडला. हया नाटकांत ज्ञानेश, निशिकांत, पाशांव ही भुमिका करून लोकांक नाडला.

भूमिका : हें नाटकांतलें मुखेल पात्र. तरणाटी चली. नटेशाची इश्टीण. नाटकाचे प्रशिक्षण घेवन अर्देच सोडला. ह्या नाटकांत धनिका, चंद्रीका वरोणिका अशी भूमिका करून लोकांक नाडला.

भाशाशैली : ह्या नाटकांत लेखकान सादी आनी सोपी भास वापरला. पात्रांच्या तोंडात प्रमाण भास आयला. तशींच वेगवेगळी भूमिका निबयतना लेखका वेगळी बोली वापरला. देखीक : क्रिस्ताव पात्र येयला ताका तशी बोली वापरला. “जॉन : *म्हाका इंग्लेज वाचपाक कोवोना. फकत उलोवच्याक कोवता. अंडस्टेंड?*” ¹⁰ (पान. 45)

शेवट : ह्या नाटकांत निमणेकडेन नटेश, भूमिका आनी रंगराज ही तीगांय आनी लोकांक भायर काम दिता म्हणून तांकां फटोवपाचो यत्न करता. पूण ज्या लोकांक तीं फटयता तेंच पुलीस आसता. आनी ह्या तिगांय भितरल्लो रंगराज हो सुद्धा पुलीस आसता. आनी तांकां बुद्द शिकयता.

5.5 ‘अंता घरा भगवंता’

‘अंता घरा भगवंता’ हे नाटक 2001 वर्सा पुंडलीक नायक हांणी उत्सवी रंगमाचयेची गरज म्हणून हे नाटक माचयेर हाडले.

कथानक : हया नाटकांत लेखक पुंडलीक नायक हांणी सट्टेबहादूराचो पुतळो प्राणप्रतिष्ठा करतकच जितो जावन 'भगवंत' अशीं नाट्यमय कल्पना वापरून हें नाटक तयार केला. विनोदी ढंगान चलपी हें नाटक मनरिजवणें वांगडा, मनशांच्या सुवार्थी वृत्तीचेर बडी मारपाचो यत्न केला.

पात्रचित्रण : अंता हो घरचो मुखेली. सुमार 50-55 वर्सा पिरायेचो.

अंबिका : ही 'अंता'ची बायल. 40-45 पिरायेची. गळ्यांत बरो मणी, आंगार बरे अळंकार, हातांत भांगराची काकणां, साडी ब्लाउज असो भेस.

राधिका : ही अंता आनी अंबिकाची चली. सुमार 19-20 वर्सांचे. कॉलेजींत शिकता.

भासशैली : हया नाटकांत पात्रांक फावो तशी भास तांच्या तोंडात घातला. अंता आनी ताचो कुटूंब उलयता ती प्रमाण कोंकणी भास. आनी सिध्दनाथ भटजी, आनी शेटीगर उलयता ती भास वेगळी आसा. भटजी आनी शेटीगर उलयता ती भास गोंया भायली.

देखीक : “सिध्दनाथ: मुर्ती कोठें?”

“अंता: थंय देवाच्यांत दवरल्या.”

“सिध्दनाथ: धांपल्यास कशाच?” ¹¹ (पान. 19)

“शेट्टीगर : पूण तूं म्हाका पुतळो दितलो, ताका सट्ट्याचे मडे दितलो? हें कशें वे?” ¹² (पान. 77)

संघर्ष : हया नाटकांत कौटुंबीक संघर्ष दिसता. घोव - बायले मदलो, बापूय भुरग्यां मदलो, तशेंच अंताच्या सहवासांत येवप्या मदल्यांचो संघर्ष हया नाटकांत दिसून येता.

शेवट : हया नाटकांत मनशाची सुवर्धी वृत्ती दाखला. सट्ट्याचो नंबर लागचो दर खेपेक लागचो आनी तातूंत पुलीस आनी सरकाराची बादा येवपाक जायना म्हण देवाची मूर्ती हाडिल्ल्या मुर्तींत प्राण घालता. ‘भगवंता’ हो जसो चितिल्लो ताच्या परतो म्हणजे वायट वृत्तीचो आसलो. बांयलांचेर आनी चलयांचेर वायट नदरेन पळोवपी निमणेकडेन भटाक हाडून त्या मुर्तींतलो प्राण काडटा.

5.6 ‘काळजाची काणी’

‘काळजाची काणी’ हें नाटक 2000 वर्सा माचयेर आयलें. उत्सवी रंगमाचयेची गरज म्हण बरयल्ले हें नाटक.

कथानक : ‘काळजाची काणी’ हें नाटक म्हणल्यार एक परिकथा कशी. हया नाटकांत ‘गिर्जाराणी’ हया ‘राणी’ च्या भोंवतणी ही कथा घुंवाता. ‘गिर्जाराणी’ हिचें दोन भाव दादगो आनी म्हादगो. तिका हातीच्या

फोडा इतली जपता. गिर्जाराणीक जानुकडेन मोग जाता. पूण गिर्जाचे दोगूय भाव राजी जायना. ते तांच्या भयणीचे लग्न फकत राजकुंवरा वांगडाच करपाक सोदता. जानूच 'कुंवर' जावन येता. तांचे लग्न बी जाता पूण तें तांकां दोगांकूय लागी येवपाक दिना ताका लागून त्या मोगा खातीर तें येवजण काडून दोगांय भावांक एकामिकांक मारपाक लायता.

पात्रचित्रण : हया नाटकांत 5 पात्रा आसात. गिर्जा, चालू, जानू दादगो- म्हादगो.

गिर्जाराणी : हें रानांत रावपी तरणाटी चली, एक परी. दादगो आनी म्हादगो हांची भयण. दोगूय भाव तिची राखण करता तिका पातयेना.

जानू आनी चानू : हे दोगूय भाव. जानू हो हुशार आनी शिटूक जुवान तरणाटो. गिर्जाचो मोगी. चानू हो जानूचो धाकलो भाव अती हुशार आनी शिटूक राखणो.

दादगो आनी म्हादगो : हे दोगूय गिर्जाचे जुंवळे भाव. दोगूय सामकें राकेश कशें. भयणिची राखण करतात.

भासशैली : हया नाटकांत लेखकान गांवगिऱ्या वाठारांतली भास वापरला. भास सादी आनी सोपी आसा वाचतकच समजता.

शेवट : हया नाटकाची शेवट गिर्जा आनी जानू म्हणजे राजकुंवरा कडेन लग्न जाता. पूण गिर्जाचे जुंवळेभाव ताका लागी येवपाक दिना. ते जिते आसा मेरेन ते तांकां दोगांकूय लागी येवपाक दिवचे नासले देखून गिर्जान उपाय काडून दोगांय भावांकडेन तांचे काळीज मागता. दोगूय एकामिकांक मारतात आनी मोरतात.

5.7 ‘चित्र स्वयंवर’

‘चित्र स्वयंवर’ हे नाटक 2003 वर्सा माचयेर आयले. पुंडलीक नायक हांचे हें एक हलकें फुलकें विनोदी नाटक.

कथानक : ‘चित्र स्वयंवर’ हें नाटक फिल्मांचे शुटींग ‘दत्ता पणस’ हया भाटकाराच्या घरांत जाता. फिल्मांची शुटींग करपा खातीर ताचे घर जाय तशे वापरता. सुरवातेक भाटकार आपणाले घर उमेदीन शुटिंगेंग दिता खरें पूण कांय दीस वयतकच भाटकाराकच आपलें घर परकें लागता. कलाकार आनी तांची पुराय टीम आपणाक जाय तशें वापरता. घरचे काय नियम आसता तें तांचे पालन करिना. त्या कारणान लागून भाटकाराचो घुस्मटमार जाता. इतलेंच न्हय तर हया नाटकांत तशीं वेगळी कथाय गुंथल्या. फिल्म पळोवंक बरें दिसता पूण

फिल्माची शुटिंग करताना आनी ते प्रत्यक्षाच्या अणभवांत एक उबगणेचो भाग आसता.

पात्रचित्रण: हया नाटकांत 14 पात्रां आसात. बुदो, चित्रंगदा, आत्म चिरेकार, शंकरमाम, थाणू नायक गोमंतकुमार, तिळू, दुर्गेश, पौर्णिमा, धना देसाय, कॅमरामेन, ध्वनीमुद्रक, स्पॉट बॉयज..

दत्ता पणस हो 50/ 55 वर्सा पिरायेचो. भाटकार धोतर, खोमीस, खोमसावयर कोट, माथ्याक टोपी.

बुदो हो भाटकाराचो म्हशीचो राखणो. पिराय 20-22 वर्सा. मोटवें कलसांव, बानयान, खांद्यार तुवालो असो भेस.

आत्मराम चिरेकार : हो 50-55 पिरायेचो . मोटवें कलसांव, खोमीस, कोटी तोपी असो भेस. हो फिल्माचो निर्मातो.

भासशैली : हया नाटकांतली भास सादी आनी सोपी आसा. वाचप्यांक समजता. आनी गोंयच्या गांवगिऱ्या वाठारांतली भास. पात्रांक फावो तशी भास तांच्या तोंडात आयला. नाटकांत लेखकान म्हणी आनी ओंपान्यांचो उपयोग बेस बऱ्या तरेन केला. देखीक : ‘कुकूडश्याच्या बारशाच्यो आनी माजरा च्या सटयेक’ ¹³(पान. 3) , ‘कोणाच्यो म्हशी आनी कोणांक उठाबशा!’ ¹⁴(पान. 4) , ‘फुलां माळुं नाका’ ¹⁵(पान क्र.

37) , ‘घरासारको सयरो’¹⁶(पान.43) , ‘भोंकता ते सुणे घास चाबना’
¹⁷(पान.64)

शेवट : हया नाटकाची शेवट फिल्मांची शुटींग काडपाक येयिल्लें कडेन दता पणस हाच्या चलयेक ‘चित्रंगदा’ हिका फिल्मांची शुटींग काडपाक येयिल्ल्या मदीं एकल्याचेर मोग जाता.

5.8 ‘कांसुलो’

‘कांसुलो’ हें नाटक 2000 वर्सा माचयेर आयले. हया नाटकांत कांसुलो हया नावाचो व्यक्ती आसा. तो हया नाटकाचे नायक आनी कपना हया नाटकांतली नायिका.

कथानक : हया नाटकांत कांसुलो’ हया मध्यमवर्गीय पात्रां भोंवतणी कथानक घुंवता. ताची कुटूंबीक फाटभूंय ताका कांयच खबर ना. हया कारणाक लागून ताका घेवपाक मेळूंक ना. मात सैमांत रावोन तो जगपाची जीवन पद्दत तयार केली. ताची तुळना सर्वसामान्य मनशाकडेन करीत जाल्यार तो पिसो दिसता ताचें वागप, उलोवप, मुस्तायकी पळोवन तो अँबनोर्मल कसो दिसता. जे गूण ताच्या भितर आसा ते शिकलल्या मनशां कडेन ना अशें दिसता. देखीक पर्यावरण राखपाची जाण, प्रेम भावना, दयाळू, बरे वायट हे सगळे गूण ताच्या

भितर आसा. तशेंच वायट वृत्ती-प्रवृत्तीच्या मनशांचेर बडी मारपाचो यत्न केला.

पात्रां : हया नाटकांत विनोमाम, कल्पना, कांसुलो, रंगनाथ मास्तर, भरणे, डॉ. शौकीन हीं पात्रा आसात. हया नाटकांतल्या फकत दोन मुखेल पात्रांचें चित्रण केल्ले आसा.

कल्पना 25/26 वर्सा पिरायेचें चली. विनोमामाची धूव. घागरो - पोलको वा चुडीदार असो भेस. उमेदीन घरांतलीं बारीक सारीक कामां करता. कोयर काडप, कपडे सुकत घालप, झाडांक उदक घालप आदी. कामां करता आसताना गीत गुणगुणटा. कल्पनाचे लग्न बळजबरीन कांसुल्या कडेन करता.

कांसुलो : 30-35 वर्सा पिरायेचो धडधाकट मानाय कसो. भंडार कालसांव - पेंटीचें कापून अर्दे केल्लें. आंगार हातकापें खोमीस. तागेलें खोमीस, मुखावयल्यान कांसवाचो पोंदचो धवो भाग कशें दिसता जाल्यार फाटसून मातकट कोराचो कट्ट्याचो भाग कशें दिसता. गळ्यांत दोरार गुथिल्लें पोंवळें. गळ्या भोंवतणी तांबडो लेंस. दोनूय दंडांक - तावजी. मनगटाक कडें. माथ्याक कांसवाच्या कट्ट्याचें रंगयिल्लें चेपें. चेप्याक मुखार दसणीचें तांबडें फूल. कांसुल्याची

चलपाची स्टायल कांसवाभशेन दबकत दबकत पूण तुरतुरीत. तो दिसताय तसोच, कांसवाभशेन.

भास शैली : हया नाटकांतली भास सादी आनी सोपी आसा. वाचप्यांक समजता. आनी गोंयच्या ग्रामीण भागातली भास अशी म्हणूं येता. रंगनाथ मास्तर हांची भास मात्शी वेगळी आसा.

संघर्ष : हया नाटकांत वेगवेगळे संघर्ष पळोवंक मेळटात. संघर्ष हो नाटकाचो प्राण म्हणटल्यार आतिताय जावची ना. संघर्शाक लागून हया नाटकांत उमळशीक निर्माण जाता. आनी मुखार किते घडटले हातूंत प्रेक्षकांक बांदून दवरता. हातूंत बापूय आनी धुंवेमदलो संघर्ष, कासुलो आनी कल्पना मदलो संघर्ष. कल्पना आनी हेर गौण पात्रा मदलो संघर्ष.

शेवट : ह्या नाटकाची शेवट कल्पनाक जेन्ना बळजबरीन लग्न जावन कांसुलो घेवन येता तेन्ना ताचे दोळे बांदून हाडटा. तेका पळून वचपाक कशेंच शक्य नासले. त्या वेळार कल्पना वेगळी येवजण करता बेहोश जावपाची. त्या वेळार कासुलो डॉ. शौकीन हाका हाडटा आनी मुखावयलो प्रसंग घडटा. तशेंच कांसुलो शिकूंक नाशिल्लो म्हणून ताका अनपड म्हूण हिणसायता. तेन्ना तो शिकोवपाक मास्तर हाडटा. तशेंच लग्न जावपाखातीर भटजीक हाडटा. तिगूय वायट वृत्तीचे आसता.

कल्पनाचेर बळजबरी करपाक सोदता. पूण निमणेकडेन कल्पनाक कळटा. की सगळे सुवर्धी आसा कासुलो सोडलो तर.

5.9 चतुरंगा

‘चतुरंगा’ हें पुंडलीक नायक हांचे नाटक 2005 वर्सा रंगमाचयेर आयिल्लें. हें नाटक बरोवपाक ‘शुकबहादरी’ ग्रंथांतल्या पंदरावे कथेचो आदार घेवन हें नाटक रचला.

कथानक : ‘चतुरंगा’ नाटकाचे कथानक पुराय चातुरा हया पात्रा भोवतणी घुंवता. तसेच ताचो मोगी मदनरंगा. हया नाटकाचे नांव चतुरा + मदनरंगा = चतुरंगा. सोऱ्यान बुडलेलो ‘दा’ पयशांचे आशेन आपल्या चलयेचे लग्न दादलेपणाचे कांयच गुण नाशिल्ल्या घोवा कडेन करून दिता. चतुरा मात मदनरंगाचेर जिवापाड मोग करतालें. ताकालागून जेन्ना ताच्या लग्नाची गांठ घोवया कडेन बांदच्या पयली चतुरा गावांतल्या देवीमुखार हे सांगता पूण देवी थंय लक्ष दिनासताना तांचे लग्न लायता. लग्न जाता. मदनरंगा आयिल्ले दिसा तरेकवार संवंगां घेवन चतुराक मेळप चालूच दवरता. कोळोहुनीर, आंबो, कांकणाकार, थोटी आनी शेवटाक पिसो. आनी हे घोवाक खबर आसता. खूब खेपो तो तांका दोगांकूय धरता. घोवाक हें सहन जायना देखून तो एक दीस बेजारून चतुरंगाक आनी ताच्या बापायक घेवन

देवी मुखार प्रमाण जावपाक सांगता. तशेंच आपल्या शिवाय हेर नायत्या दादल्यां कडेन तिचे अनैतीक संबंद आसात हें मान्य करपाक सांगता. देवीच्या मताप्रमाण चतुरंगा खरेंच दोशी आसलें जाल्यार देवीच्या तलवारीन दोन कुडके जातले, जर मनान नितळ आसल्यार देवी फुलां उडयतली आनी ह्या खिणार मदन पिश्याचे सवंग करून येता आनी चतुरा वांगडा हेर सगळ्यांक हात लावन तांका भश्टो करता, “हांव प्रमाण जातां - ह्या घोवाक सोडून आनी आतां म्हाका हो पिसो आफुडला ताका सोडून तिसऱ्या कोणा मनशाक होव आफडूंक ना, जागेपणीं तशी सपनांत लेगीत. आनी हो म्हजो घोव आनी हो पिसो हे दोग दादले सोडून तिसरो दादलो म्हाका आफडूंक ना, जागेपणीं आनी सपनांत लेगीत.”¹⁸ हे आयकोन देवी ताचेर प्रसन्न जावन फुला वडयता. (पान. 80)

पात्रचित्रण : ‘चतुरंगा’ ह्या नाटकांत ‘चतुरा’ पंचवीस वर्सांच्या पिरायेची चली. बेबदो दाची धूव. बैबदो दा पैशाच्या आशेन घोवया कडेन लग्न करता. ‘चतुरा’ हें एका उत्तराची आनी एका तत्वाची. चतुराच्या मनांत मदनरंगा आशिल्ल्यान ते विवाहीत आसून लेगीत घोवाक लागीं करचे सोडून आपलो मदनरंगा वयलो मोग जितो दवरून ताचे कडल्यान पयस जायना आनी घोवयाक फटयतां.

मदनरंगा : हो चतुराचो मोगी. चतुराक मेळपाक मदनरंगा घोवयाच्या घरा येता. जेन्ना घोवयो घरांत येता तेन्ना ताका विड्यांची पोतेरां सापडटा. ती पोतेरां मदनरंगाची आशिल्ल्यान चतुरा घोवाक दुबाव वचत म्हण आपणांक विड्यांची पोतेरां उमोवपाक, तांचो वास घेवपाक आवडटा म्हण सांगता.

बेबदो दा : चतुराचो चतुराचो बापूय. पैशाच्या आशेन चतुराक घोवयाकडेन बाळजबरीन लग्न करून दिता. चतुरा हया लग्नाक तयार ना म्हण बापायक तिडकिनूच सांगपाचो यत्न करता पूण उरफाटो बापूय ताचे कानामनार घे नासताना ते आवयचेर गेला म्हणपाचे धोक्याक सांगता.

भाशाशैली : लेखकान हया नाटकांत सहज आनी सोपी भास वापरल्या. वाचून रोकडीच समजता आनी काय आडखळ येना. नाटकांत जशीं भास आयल्या ते प्रमाणे तातूंत ओंपाऱ्यांचोय वापर बऱ्या तरेन केला.

शेवट : चतुरा ताच्या मोगाक मेळटा. आनी घोवयाक दिसता की ताचे आनी हेर दादल्या वांगडा संबंद चलता. घोवाक हे सहन जायना देखून तो एक दीस बेजारून चतुरंगाक आनी ताच्या बापायक घेवन देवी

मुखार प्रमाण जावपाक सांगता. तशेंच आपल्या शिवाय हेर दादल्यां कडेन तिचे अनैतीक संबंद आसात हें मान्य करपाक सांगता.

देवीच्या मताप्रमाण चतुरंगा खरेच दोशी आसले जाल्यार देवीच्या तलवारीन दोन कुडके जातले, जर मनान नितळ आसल्यार देवी फूलां उडयतली आनी ह्या खिणार मदन पिसो पिश्याचे सवंग घवेन येता आनी चतुरंगा बरोबर हेर सगळ्यांक हात लावन तांका भश्टे करता, आनी ह्या पिशा आनी घोवा शिवाय खंयच्याच परक्या दाबल्यावर हात लावना हें सांगता. हे आयकोन देवी ताचेर प्रसन्न जावन फुला वडयता.

5.10 धनयां देंवचारा

‘धनयां देंवचारा’ हें नाटक 2003 वर्सा माचयेर आयले. हें नाटक भूतावळ आनी देंवचार हाचेर आदारून आसा.

कथानक : कृष्ण कुराडो आनी तांची घरकान्न हांच्यानी कथानकाची सुरवात जाता. ताचे तीन इश्ट जगा येता तांकां देंवचाराक किते दिवपाक जाय ते हाडपाक लायता. तांकां तो तांच्या पुर्वजांची काणी सांगता. एक दीस असोच कुश्ट खांदार कांबळ, खाक्यांत भुती आनी हातांत कुराड घेवन रानांत गेल्लो. रानांत पावता म्हणसर दनपार जाता. थंयच एक सुवात निवळ करता. कांबळ पसरायता आनी जेवपाक बसता. जेवणांक आरंभ करचेपयली आपल्या पूर्वजांचे पद्धतीप्रमाण ताणें सोऱ्याचे दोन थेंबे अशे शिंपडटा. भाकरेचो

चौथायेपरस बारीक कुडको कुशीक दवरता. तळ्यांत देवपाची माणुसकी ना. आनी कुश्टाक सगळ्यो विद्या येतात पूर्ण पैवपाची विद्या येना. ती कांबळ सोडून दवरलेली, आनी देंवचार ताका विचारता आनी तांची कुराड जी तळ्यांत पडटा ती काडून दिता. तर ती कुराड चांदिची आसता. तो ती आपली न्हय म्हण न्हयकारता आनी परत तळ्यातल्यान भांगराची कुरान काडून दिता, तरी ती ताची कुराड नासता. परत देंवचार ताका तांची कुराड दिता ताच्या वांगडा त्यो कुराड्यो बी दिता. हीच येवजण घेवन कृष्ण देंवचाराकडेन वयता आनी देंवचाराक हाडले ते ओंपता. ताका खुश करता आनी गाराणें घालून तो ताजेकडेन आपल्याक जाय ते मागता आनी बायलेक घेवन तळ्याकडेन वयता आनी बायलेक तळ्यांत धुकलता आनी जी गजाल ताच्या पुर्वजाक गेली तशीच तो परत करता पूण कुराडे जाग्यार ताची बायल आसता. आपल्याक बायल मागता. देंवचार ताका चांदिची नांवाची बायल दिता तिका घरा कडेन बि व्हरता, ती सगळे काम ताकाच करपाक सांगता. आनी ताच्या इश्टाकडेन लागोळेपणान उलयता म्हण तिका परत थंय व्हरता आनी तळयेन वाडयता आनी आपल्याक बायल जाय म्हणटां देंवचार ताका तळ्यातल्यान सोनिया नांवाची अस्तुरी दिता. ती तशीच ताच्या इश्टांकडेन लागोळेपणान

म्हूण तो तिका तळयेत उडयतात. नेमा प्रमाण देंवचार ताका ३ बायलां दितां. आनी हांगा लेखकान कुड्डो भावार्ताचेर बडी मारता.

भासशैली / संवाद : हया नाटकांत लेखकान बेस बऱ्यां तेरेन संवाद मांडल्या. सादी आनी सुटसुटीत भाशेचो वापर केला. तशेंच पात्रांक फावो तशींच भास वापरल्या. ‘संवादानी मंदी मंदी ओंपाऱ्यांचोय वापर केल्लो आसा. देखीक: ‘वांकडे म्हेडीक वाकडे नेम.’¹⁹

कृष्ण कुराड्याचे आनी लोहिता हांचे घोवा-बांयले मदले संवाद, घोवान एक सांगल्यार बायल फुडले सांगता.

मदीं-मदीं संवाद समस्के पोटांत पेणके हाडटा तसले आसा.

नाटकांत लेखकांन संवाद Rhyming वापरल्या. देखीक: ‘आरे गजा गाडेकारा, गोड गोड गोडकारा, केन्ना मेळचें सांग, सोमारा काय मंगळारा?’²⁰

पात्रचित्रण : 1. **कृष्ण कुराडो :** हो हया नाटकांतलो मुखेल पात्र जावन आसा. पिरायेन सुमार 35-40 वर्साचो. सभावान आपमतलबी, भितुरले बुद्धीचो मनीस. लोहिता ही तांची घरकान्न. 25-30 वर्सांचीं. लग्न जावन इतली वर्सां जाली तरी आजून भुरगें ना.

लोहिता : लोहिता ही कृष्णाची शिटूक घरकान्न. ही नाटकांतली मुखेल पात्रां जावन आसा. पिरायेन 25-30 वर्सांचीं. लग्न जावन इतली वर्सां

जाली तरी आजून भुरगें ना. घरगुती न्हेसण. आंगांपांगार मोजकीच भांगरा.

संघर्श : कृष्णा आनी लोहिता हांचे लग्न जवन कितलीं वर्सां जालीं पूण एकूय भुरगें ना. बायल-घोवा मदीं सदांच पेट्टालें. कसल्या ना कसल्या कारणाक लागून. खेत्रिचो संघर्श तो पांडेली आशिल्लो, ताची बायल हेराल्यांकडेन संबंद दवरताली देखून हो खूब पियातालो. आनी हयाच कारणाक लागून तो पियोवन झाडार चडून वयल्यान सकल पडून मरता. कृष्णा आपल्या बायलेक घेवन, देंवचार तळेश्वरा वता. आनी बायलेक धुकलून तळ्यांत उडयता कारण ताका ती बायल नाका आसता.

शेवट : नाटकाचो शेवट प्रधान बेस बरे तरेन केला आनी ज्या पद्दतीन नाटकांची सुरवात जाता शेवटाक एक वेगळेच वळण दिल्लें आसा. सगळी पात्रां एकामिकांक जोडून आसा. ज्या पद्दतीन कृष्ण कुराडो आपल्या बायलेक धुकलून बांयत उडयतात. आनी देवचारांक सांगता आपली बायल तळ्यांत पडली. आपल्याक बायल जाय तेन्ना देंवचार ताका चांदिनी दिता. तिन्तूय गजांक तिका बरें-बरें घेवन येता तिका नेलपोलीश, लिपस्टीक घेवन येता. दुसरो बरे नुस्तें घेवन येता आनी तिसरो कृष्ण कमळां फुल घेवन येता. हे कृष्णाक ते मानवना आनी

तिका परत तळ्याकडेन व्हरता आनी देवचारांक सांगता की ही आपली बायल न्हू. आपली बायल आपणाक परत जाय. तर ह्या बायलेक तो तळ्यांत धडकलून वाडयता. आनी नेमा प्रमाण ताका तिसरी बायल सोनिया दिता. तर थंय तिन्ही गजा पावतात आनी सोनिया तांचेकडेन लागोळेपणान वागता ते कृष्णाका मानवना आनी देवचारांक म्हणटा ही आपली बायल न्हय. तर तो तिका परत तळ्यांत उडयता आनी आपली पयलीची बायल जाय म्हण सांगता पूण नेमा प्रमाण देवचार ताका तिन्ही बायलो दिता. पूण निमाणकोन देवचार ह्या कुड्ड्या अंधविश्वासाचेर बडी मारता. आनी ताका बायलांचे म्हत्व सांगता की बायल मनीस निर्जीव वस्तू न्हय. आपणाक जाय तशी वापरप जाय तेन्ना शेवटून दिली. आनी नाका जाल्यार दूसरी हाडली.

5.11 फिरंगी फटास

‘फिरंगी फटास’ हें नाटक 2011 वर्सा माचयेर आयले. वास्तव आनी काल्पनीक हाचेर आदारून कथानक. गोंयच्या मुळाव्या शिक्षणाच्या माध्यमाचेर नाटक. हें तांचे 31वे नाटक

कथानक : ‘फिरंगी फटास’ ह्या नाटकाचे सुरवेक शिर्शक गीतांल्यान सुरू जाता आनी तातूंत कोंकणी भास कशी समृद्ध आसा तें दाखोवन

दिलां. भावोजी कोंकणीत आल्लयो म्हणटा तेन्ना बाय ताका आडयता आनी इंग्लीशीकरण करता. पूण ते धड इंग्लीश जायना आनी धड कोंकणी जायना. मागीर बाबाक नांव दवरपाचो दीस येता तेन्ना बाय आनी भावोजी मदीं नांव थरोवपा बाबतींत पसंती जायना. बाय सांगता तें भावोजीक नाका आनी भावोजी सांगता तें बाय मानून घेना. ताका लागून भावोजी फाटोफाट कांय नांवां सांगता आनी बाय तातूंतलें साईश हें नांव वेंचून काडटा. ईश म्हणल्यार देव आसा म्हूण बायक हें नांव आवडलें अशें भावोजीक दिसता पूण बायच मागीर सांगता निमणेकडेन इंग्लीश आसा म्हूण हे नांव पसंत केला सांगता. तेन्ना मात भावोजी कपलार हात मारून घेता. आतां नाटकाचो दुसरो अंक सुरु जाता. 20 वर्साचो काळ हुपून गेला. भावोजीन पन्नाशी हुपल्या. थोडे भोव केस पिकल्यात पूण अकाली केस पिकून बाय जाणटें दिसता. तशेंच हेरूय शेजारी जाणटे जाल्यात. सगळे बाबा येवपाची वाट पळयतात.

पात्रचित्रण : 1. **भावोजी :** हया नाटकाच्या पयल्या अंकांत हो भावोजी तिशेक वर्साचो. तो आपले बायलेच्या घरांत घर जावंय जावन रावता. ताका सोरो पिवपाची सवंय आसा आनी देखून आपल्या बोल्सांतूच तो सोची एक बाटली दवरतां. पुराय गांव ताका भावोजीच म्हणटा.

बाय : भावोजीची घरकान्न. तिका इंग्लिश भाशेचें खूब पिशें आसता. जेन्ना बाय गुरवार आसता तेन्ना ताका फक्त इंग्लिशेचो ध्यास लागिल्लो आसता आनी आपल्या दोळ्यांमुखास्य तें एक इंग्लिशमेन हाडटाले आसता. बायक इंग्लिश उलोवपाक कळना. ते इंग्लिश उलयताना भरपूर व्याकरणाच्यो चुको करता,

भास शैली : लेखकान ह्या नाटकांत सहज आनी सोपी भास वापरल्या. वाचून रोकडीच समजता आनी काय आडखळ येना. लेखकान जरी कोंकणीची प्रमाण बोली वापरिल्ली आसली तरी पात्राप्रमाण भास बदलता हाची जाणविकाय जाता. देखीक : बाबा उलयता ती भास सारकी कोंकणी भास, पूण बाय उलयतना तातूंत इंग्लिश भास भरशिल्ली दिसता. पूण बाय जी इंग्लिश उलयता ती तांबडी इंग्लिश. म्हळ्यार ताचो अर्थ काडूंक गेल्यार अनर्थ जावपाची चड शक्यता आसा. कोंकणीतल्या वाक्यांचो, उतरांचो, म्हणींचो तें शब्दशः अणकार करता आनी स्वताक व्हड इंग्लिश उलोवपी समजता. देख म्हूण घेवची जाल्यार “*My dear Baba, I am in the well, I hope you are also in the well.*”²¹ (पान. 5) लेखकान बारीक साणेन अभ्यास करून भास घेतल्या अशें दिसता. बाबा जेन्ना ल्हान

संवाद : नाटकांत सगल्यांत म्हत्वाचो संवाद भावोजी आनी प्रेक्षकांमदलो थारता. कारण नाटकांतल्यो घडणुको तो संवाद जुळोवन हाडटा. उपरांत भावोजी आनी बाबाचो शिक्षका फुडल्यान संवाद जो जाता तो आमकां भुरग्यांच्या मुळाव्या शिक्षणा संबंदान सांगता.

संदर्भ :

1. सं. नायक, भिकु. जैत पुंडलीक नायक गौरव विशेशांक 2014. (भुरगेंपणांत शेत, भाट, दोंगर, दर्या म्हजी पुस्तकां जालीं! -पुंडलीक नायक). एम.231, खोर्ली, तिसवाडी गोंय: जैत प्रकाशन, 2014,
2. वयलोच संदर्भ: जैत पुंडलीक नायक गौरव विशेशांक 2014. (भुरगेंपणांत शेत, भाट, दोंगर, दर्या म्हजी पुस्तकां जालीं! -पुंडलीक नायक), 2014,115.
3. वयलोच संदर्भ: जैत पुंडलीक नायक गौरव विशेशांक 2014. (श्री पुंडलीकाची जात्रा), 87.
4. नायक, पुंडलीक. रंगरंजन.(प्रस्तावना). वळवय फोंडे-गोंय: अपुरबाय प्रकाशन, 2012, X.
5. आदलोच संदर्भ: रंगरंजन. 2012,X.
6. आदलोच संदर्भ: रंगरंजन. 2012, XII.
7. आदलोच संदर्भ: रंगरंजन.2012, XIII.
8. नायक, पुंडलीक. दिव्या दिव्या दिपत्कार. वळवय, फोंडे- गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2011, 71.
9. आदलोच संदर्भ: दिव्या दिव्या दिपत्कार, 67
10. 8. नायक, पुंडलीक. तिरंगी चक्राचक्री. वळवय, फोंडे- गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2012, 45.

11. नायक, पुंडलीक. *अंता घरा भगवंता*. वळवय, फोंडें- गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2012, 19.
12. वयलोच संदर्भ : अंता घरा भगवंता, 2012, 77.
13. नायक, पुंडलीक. *चित्र स्वयंवर*. वळवय, फोंडें- गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2012, 3.
14. वयलोच संदर्भ : 2012, 4.
15. वयलोच संदर्भ : 2012, 37.
16. वयलोच संदर्भ : 2012, 43.
17. वयलोच संदर्भ : 2012, 64
18. नायक, पुंडलीक. *चतुरंगा*. वळवय, फोंडें- गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2012, 80.
19. नायक, पुंडलीक. *धनयां देंवचारा*. वळवय, फोंडें- गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2012.
20. वयलोच संदर्भ : धनयां देंवचारा, 2012.
21. नायक, पुंडलीक. *फिरंगी फटास*. वळवय, फोंडें- गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2012, 5.

प्रकरण : सर्वे

6. निश्कर्ष आनी समारोप

- 6.1 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो आशय.
- 6.2 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलें पात्रचित्रण.
- 6.3 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो विनोद.
- 6.4 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो संवाद.
- 6.5 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो संघर्ष.
- 6.6 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो संदेश.
- 6.7 समारोप

6. निश्कर्श आनी समारोप

पुंडलीक नायक हांची नाट्यसंपदा ही गोंयचो समाज, गोंयची भास आनी गोंयची संस्कृताय हांका घेवन मुखार सरता. तांच्या चडश्या सगळ्यांच नाटकांनी ग्रामिणताय दिश्टी पडटा. नाट्याचे वेगवेगळे प्रकार तांणी हाताळटाना तांच्या लिखणेंतल्यान उत्कृश्ट अश्यो नाट्यसंहिता निर्माण केल्यात. फकत आशय आनी विशयाचे नदरेंतल्यान न्हय जाल्यार तांच्या नाटकांत तांणी हाडिल्ल्या नाविन्यतायेक लागून तांचे नाटकाचे प्रयोग सुफळ जाल्यात. 1998 ते 2003 मेरेन कोंकणी उत्सवी रंगमाचयेचो स्थापनेचो काळ जावन आसा. कोंकणी रंगमाचयेक 'उत्सवी रंगमाची' ही संकल्पना मुळांत पुंडलीक नायक आनी श्रीधर कामत बांबोळकार हांच्यानी हाडली. 'उत्सवी रंगमाची' ही फकत गोंयांतूच दिसून येता. 'देवळाच्या प्राकारांत जावपी उत्सवाच्या वातावरणांत उमेदीची भर घालपा खातीर मनोरंजक आनी करमणूकप्रधान नाटकांची गरज लक्षांत घेवन ह्या नाटकांचें लेखन जालां. खऱ्या वास्तवापरस अद्भूत, अलौकीक, चमत्कारीक अशें कितें जायतें काल्पनीक ह्या नाटकांनी आयलां. पूण तें सांस्कृतीक मनोरंजन उरतलें म्हणपाचें भान नाटककारान राखला. भरतमुनीच्या भरतवाक्याप्रमाण उद्बोधनाचें निदान एक तरी बोट,

दर नाटकाक तिकली कशी लागलां' ¹ अशें म्हणू येता. 'पुंडलीक नायक हांचे उत्सवी रंगमाचयेक योगदान' हो विशय वेंचल्या नंतर वेगवेगळ्या प्रकरणांच्या माध्यमांतल्यान हांवेन हो विशय अभ्यास करपाचो पयत्न केला. ह्या प्रबंधाचो अभ्यास हावे स प्रकरणानी विभागून केल्लो आसा. पयल्या प्रकरणांत प्रस्तावना आनी विशय वळख आसा. 'कोंकणी नाटकाचो इतिहास' ह्या दुसऱ्या प्रकरणांत सगळ्यांत पयलीं कोंकणी नाटकाच्या इतिहासाचेर उजवाड घालून कोंकणी उत्सवी रंगमाचयेच्या इतिहासाची वळख करून दिल्या. ताच्या उपरांत तिसऱ्या प्रकरणांत उत्सवी रंगमाची: स्वरूप, संकल्पना आनी योगदान हाची थोडेभितर म्हायती दिल्या. चवथ्या प्रकरणांत लेखकांची म्हायती दिल्ली आसा. तशेंच पांचव्या प्रकरणांत 'पुंडलीक नायक हांचे उत्सवी रंगमाचयेक योगदान' हातूंत वेंचीक नाटकां घेवन घटकांच्या नदरेन अभ्यास केल्लो आसा. आनी निमणेकडेन निश्कर्श आनी समारोप केल्लो आसा. आनी निमणेकडेन परिशिष्टांत लेखकांक मेळिल्ले पुरस्कार, हेर संस्थानी दिल्ले योगदान तशेंच तांची हेर साहित्यिक संपदा, आनी उत्सवी रंगमाचयेवयल्या नाटकांची झलक. वयल्या साबार 5 प्रकरणांत पुंडलीक नायक हांच्या जिवनाचेर, नाट्यलेखनाचेर हेर साहित्याचेर आनी खास करून उत्सवी रंगमाचयेचेर

तांणी दिल्ल्या योगदानाचेर चिकित्सक अभ्यास करपाचो प्रयत्न केला. तातूंतल्यान सकयल दिल्ले निश्कर्श मांडटा.

6.1 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो आशय.

पुंडलीक नायक हांणी उत्सवी रंगमाचयेक जी वेगवेगळी नाटकां बरयल्यात आनी सादर केल्यात. तांच्या नाटकांतलो आशय समाजीक, भावनीक अशें आसा. देखीक : ‘कांसुलो’ हे नाटक समाजीक तर शिरी रे शिरी! अधांतरी! हे नाटक भावनीक मनशाचे. हें सगळे विशय आशय जे आसा तेंच मनीसपणाक होरावपी आसा. आनी सर्वसामान्य मनात जगपाक, जिजनाक खंय तरी मान सन्मान मेळपाक असो समाजीक विशय तांच्या नाटकांनी दिसता.

6.2 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलें पात्रचित्रण.

‘पुंडलीक नायक हांच्या नाटकांनी आदर्शवादी पात्रां दिसतात.’ कासुलो ह्या नाटकांतलो ‘कांसुलो’ हे पात्र, शिरी रे शिरी अधांतरी हातूंतलो ‘शिरी’, दिव्या दिव्या दिपत्कार हातूंतलो ‘विवेक’, ‘चतुरंगा’ हातूंतले ‘चतुरा’, ‘प्रेमजागोर’ ह्या नाटकांत मोगा आनी बाबुराय. नाटककाराचो नाटक बरोवचो उद्देश हेतू आनी प्रयोजन आदर्श पात्र लोकांमुकार मांडटा. आदर्श पात्रां विरुद्ध आसपीय कांय पात्रां नाटकांत

आस्पावतात. देखीक 'कासुलो' हांतूतले रंगनाथ मास्टर, 'डॉ शौकीन', 'भरणे', तशेंच 'प्रेमजागोर' नाटकांतलो देमू आनी येसो. सुवार्थी बापूय कांसुलो' ह्या नाटकांत कल्पनाचो बापूय, प्रेमजागोर' नाटकांत 'दादी' आनी चतुरंगा' नाटकांत 'चतुराचो बापूय 'बेबदो दा' ह्या तीनूय नाटकांत बापायचे सुवार्थी पण दिसून येता.

6.3 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो विनोद.

पुंडलीक नायक हांचे नाटक पुराय पणान विनोदी स्वरूपाचे असून गांवगिऱ्या वाठारांत जावपी आनी थंय मराठी नाटकाची परंपरा हौशी रंगमाचयेन भरून येल्ल्या कारणान हेर लोक थकून भागून येवन . रातच्या वेळार देवाच्या देवस्थानाचे नाटकां पळोवंक वयताली तेन्ना तांकां समाजीक नाटकां मराठी नाटक पचनासले त्या वेळाचेर कोंकणीतल्यान विनोदी शैलीचे उत्सवी रंगमाचयेवयले नाटक तांकां भावताले. म्हणून ही नाटकां फामाद जाली. 'फिरंगी फटास' ह्या नाटकांत आमका इंग्लिश भाशेक लागून जाल्लो विनोद पळोवंक मेळटात. जेन्ना गोंयचो गांवगिऱ्या वाठारांतलो मनीस इंग्लिश उलयता तेन्ना ती तांबडी इंग्लीश मारतात. आनी ह्या तांबड्या इंग्लिशेक लागून विनोद जाता. देखीक 'बाय' आनी 'भावोजी' उलयता ती इंग्लिश देखीक "बाय : *your doubting on me is very bad.*

Oh! Mother earth, please take me into your stomach” ²

(पान.15)

आनी मोनिका उलयता ती कोंकणी. देखीक “मोनिका : hellow, how do you do? तू सारको आसा न्हय?” ³ (पान 60)

तशेंच दिव्या दिव्या दिपत्कार’ हया नाटकांत वैभवी उलयता ती हिंदी भाशा आनी अल्लाउद्दीन उलयता ती कोंकणी भास. ‘विनोद हो विनोदा खातीर नासता तर विचार दिवपीय आसता.

6.4 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो संवाद.

‘पुंडलीक नायक हांच्या नाटकाचें आनीक एक सामर्थ्य म्हणल्यार तांच्या नाटकांतलो संवाद.’⁴ तांचे नाटक संवादा खातीर खूप गाजतात. प्रेक्षकांक आनी वाचप्यांक लेगीत आपणावांगडा ओडून व्हरपाची तांक तांच्या नाटकांतल्या संवादाभीतर आसा.’ तांचे संवाद आर्त्याक पर्ते वा परत्याक आर्ते अशें संवाद आसा. केन्ना केन्ना हे संवाद विनोदा सारके पूण आशयान गंभीर आसतात. ते चितपाक लायता. तशेंच नाटकां भीतर फकत नाटकाची गतीच वाडना पूण नाटकांतली उमळशीक वाडटा. उत्सवी रंगमाचये वयली खंयचीय नाटकांची देख घेतली जाल्यार, कांसुलो’, ‘अंता घरा भगवंता’, ‘शिरी रे शिरी अधांतरी!’ फिरंगी फटास’ जाल्यार हया सगळ्यांचे आंग संवाद जावन

आसा. संवाद हे त्या त्या विशयाक धरून लेखक खूप कलात्मक पद्दतीन बरयल्यात.

6.5 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो संघर्श.

‘पुंडलीक नायक हांच्या नाटकांत आनीक एक वैशिष्ट्य दिसता ते म्हळ्यार संघर्श.’⁵ संघर्श हो म्हत्वाचो घटक असता कारण दर एक नाटक प्रभावी जावपाक जाय जाल्यार संघर्श म्हत्वाचो थारता. संघर्श होच नटकाचो प्राण अशें म्हणू येता. संघर्शांतल्यान वेगवेगळे प्रसंग तयार जातात. उत्कण्ठा निर्माण जाता. देखीक कांसुलो’ह्या नाटकांत भोळ्या भाळ्या मनशाक कशे तरेन फटयतात तांचे भितर संघर्श दिश्टी पडटा. भावार्थी मनीस आनी देवा प्रती आशिल्लो शिरीचो भावार्थ. तशेंच तांच्या नाटकांनी शारिरीक, मानसीक, भावनीक, कुटूंबीक, घोव बायले मदलो, नवे-पोरणे पिळगेंतले, आवय आनी भुरग्यांमदलो, बापूय आनी चलये मदलें संघर्श आमकां तांच्या नाटकांनी दिसून येता आनी संघर्शाचे चित्रण बरे तरेन जाला.

6.6 पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी नाटकांतलो संदेश.

पुंडलीक नायक हांच्या नाटकांत सगळ्यां घटकांच्या आदारान नाटक सफळ जाता खरें. पूण खंयचेय नाटक फकत विनोदा पुरतेच आसना. नाटकाच्या आशया वांगडाच नाटक नकळत कितें तरी संदेश दिवपाचो यत्न करता. तशेंच विचारांक जाग हाडपाचो प्रयत्न करतात. देखीक : दिव्या दिव्या दिपत्कार' हया नाटकांत जित्या जागत्या मनशांनी नाका जाल्ले उपाय वापरून गिरेस्त जावपाखातीर यत्न करता. पूण मनशांनी 'श्रममेव जयते' हो मंत्र आपणावपाक जाय हो संदेश हया नाटकांत दिला. तशेंच 'अंता घरा भगवंता' हे नाटक विनोदी ढंगान मनरीजवण करताना मनशाच्या सुवार्थी वृत्तीचेर बडी मारता. आनी 'कांसुलो' हे नाटक पुराय विनोदी स्वरूपाचे आसा तरी प्रेक्षकांक विचार करपाक लावपी अशें हे नाटक.

6.7 समारोप :

पुंडलीक नायक जी नाटकां हालीच्या काळार बरयल्यात ती चडशी उत्सवी रंगमाचये खातीर बरयला. 'तिरंगी चक्राचक्री', 'शिरी रे शिरी! अधांतरी', 'काळजाची काणी', 'अंता घरा भगवंता', 'धनयां देंवचारा', 'कांसुलो', 'प्रेमजागोर', 'फिरंगी फटास' आदी नाटकां उत्सवी रंगमाचये खातीरूच बरयल्यात. तांचो 'रंगवेद' हया प्रकल्पाखाला 'रंग

काव्य' रंग रंजन, आनी रंगशिल्प अशें तीन खंड प्रकाशीत जाल्यात. 'उत्सवा खातीर हीं नाटकां बरयिल्ल्यान तातूंत नेपथ्याचे मांडावळींत बरोच सुटसुटीतपणा दवरला. त्याच प्रमाण पात्रांच्या रंगमंचीय वेवहाराचेर बरेंच लक्ष दिलां. भूमिकेंतलो बदल, वेशभुशेंतलो बदल हांचीय बारीकसाणेन काळजी घेतल्या.' ⁶

वयल्या साबार चर्चेतल्या निश्चित पणान आमी म्हणू येता की पुंडलीक नायक हांणी कोंकणी रंगमाचयेक भरीव योगदान दिला.

संदर्भ वळेरी :

1. नायक, पुंडलीक. *रंगरंजन*. वळवय फोंडे-गोंय: आपुरबाय प्रकाशन, 2012.
2. नायक, पुंडलीक. *फिरंगी फटास*. वळवय फोंडे-गोंय: आपुरबाय प्रकाशन, 2012, 15.
3. वयलोच संदर्भ : *फिरंगी फटास*. 2012, 60.
4. नायक, राजू. *वेंचीक पुंडलीक (नाटककार पुंडलीक : शेणत चलिल्ल्या मनीसपणाचो सोद)*. (सं). मडगांव- गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 1999, 230.
5. वयलोच संदर्भ : *(नाटककार पुंडलीक : शेणत चलिल्ल्या मनीसपणाचो सोद)*. 1999, 231.
6. नायक, पुंडलीक. *रंगरंजन.(प्रस्तावना)*. वळवय फोंडे-गोंय: आपुरबाय प्रकाशन, 2012, XIV.

❖ आदारावळ

1. नायक, पुंडलीक. *शिरी रे शिरी! अधांतरी*. वळवय, फोंडे,गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2012.
2. नायक, पुंडलीक. *काळजाची काणी*. वळवय, फोंडे,गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2012.
3. नायक, पुंडलीक. *अंता घरा भगवंता*. वळवय, फोंडे,गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2012.
4. नायक, पुंडलीक. *तिरंगी चक्राचक्री*. वळवय, फोंडे,गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2012.
5. नायक, पुंडलीक. *धनयां देंवचारां*. वळवय, फोंडे,गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2012.
6. नायक, पुंडलीक. *प्रेमजागोर*. वळवय, फोंडे,गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2011.
7. नायक, पुंडलीक. *कांसुलो*. वळवय, फोंडे,गोंय: अपुरबाय प्रकाशन, 2012.
8. नायक, पुंडलीक. *दिव्या दिव्या दिपत्कार*. वळवय, फोंडे,गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2011.
9. नायक, पुंडलीक. *फिरंगी फटास*. वळवय, फोंडे,गोंय: अपुरबाय प्रकाशन, 2011.
10. नायक, पुंडलीक. *चतुरंगा*. वळवय, फोंडे,गोंय: अपुरबाय प्रकाशन, 2005.
11. नायक, पुंडलीक. *चित्र स्वयंवर*. वळवय, फोंडे,गोंय : अपुरबाय प्रकाशन, 2003.
12. नायाक, भिकू. सं. *पुंडलीक नायक गौरव विशेशांक 2014*. खोर्ली तिसवाडी गोंय : जैत प्रकाशन, 2014.

13. मावजो, दामोदर. *फिनिक्सचें उत्थान आनी सर्जनाचे उत्फर्के कोंकणी भास आनी साहित्याची परामर्श*. घोगळ, मडगांव, गोंय : अंडर द पीपल ट्री, पब्लिशिंग, 2019, (177-179, 374-382)
14. वयलोच संदर्भ: *फिनिक्सचें उत्थान आनी सर्जनाचे उत्फर्के कोंकणी भास आनी साहित्याची परामर्श*. 2019.
15. सं. नायक, राजू. *वेंचीक पुंडलीक*. मडगांव- गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 1999.
16. तडकोडकार, प्रियदर्शिनी. *पुंडलीक नारायण नायक साहित्यसूची (वर्णनात्मक)*. कुंड इंडस्ट्रियल इस्टेट, कुंडय गोंय : प्रिंटआर्ट ऑफसेट प्रिंटर्स, 1999.
17. नायक, पुंडलीक. *साहित्य शिल्प*. पणजी गोंय : गोवा कोंकणी अकादमी, 1995.
18. सं. वेरेंकार, श्याम., सरदेसाय, माधवी., म्हाळशी कमलाकर. *कोंकणी भास साहित्य आनी संस्कृताय*. मडगांव गोंय : कोंकणी भाशा मंडळ, 2003.
19. नायक, पुंडलीक. *रंगपाट*. वळवय, फोंडें गोंय : अपुरबाय प्रिंटर्स, 1992.
20. नायक, पुंडलीक. सं. *कला अकादमी गोवा कोंकणी नाट्य स्पर्देची 25 वर्सा*. (1976-77 - 2000-01)
21. नायक, पुंडलीक,; चोपडेकर, हनुमंत. सं *कोंकणी रंगमाचयेचो इतिहास*. मंगळूर : विश्व कोंकणी केंद्र.
22. नायक, पुंडलीक. *रंगरंजन*. वळवय फोंडे-गोंय: आपुरबाय प्रकाशन, 2012.
23. नायक, पुंडलीक. *रंगकाव्य*. वळवय फोंडे-गोंय: आपुरबाय प्रकाशन, 2011.

24. नायक, पुंडलीक. *रंगशिल्प*. वळवय फोंडे-गोंय: आपुरबाय प्रकाशन, 2012.
25. https://www.google.com/search?q=gom.wikipedia&oq=gom.&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqCQgBEEUYOxiABDIGCAAQRRg5MgkIARBFGBDsYgAQyDwgCEAAYChiDARixAxiABDIGCAMQBRgsMg8IBBAAGAoYgwEYsQMYgAQyDwgFEAAYChiDARixAxiABDIPcAYQABgKGIMBGLEDGIAEMg8IBxAAGAoYgwEYsQMYgAQyCQgIEAAYChiABDIPCAkQABgKGIMBGLEDGIAE0gEIMjl4OGowajeoAgCwAgA&client=ms-android-transsion-infinix-rev1&sourceid=chrome-mobile&ie=UTF-8#sbfbu=1&pi=gom.wikipedia
26. Bhandare, Sandhya N. The plays of james reaney and pundalik naik : a comparative study. PhD thesis Goa University, 2000.

❖ परिशिष्ट

1. पुंडलीक नायक हांणी हेर संस्थानी दिल्लें योगदान, पदां आनी पुरस्कार.
2. चित्रपट, टेलिफिल्म्सां आनी टेलिप्ले खातीर कथा, पटकथा, संवाद, गीतां
3. पुंडलीक नायक हांची साहित्यीक संपदा : अणकारीत, अप्रकाशीत, संपादीत हेर साहित्य.
4. पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी रंगमाचयेवयल्या नाटकांची झलक
5. उत्सवी रंगमाचयेक योगदान दिल्ल्या नाटकारांची वळेरी

● परिशिष्ट : 1

1. पुंडलीक नायक हांणी हेर संस्थानी दिल्लें योगदान, पदां आनी पुरस्कार.

● संस्थानी दिल्लें योगदान

1985 ते 87	के. पी. ए. चो निमंत्रक म्हण राजभास आंदोलनान सक्रीय वाटो
1992 ते 1997	उदयपूरच्या पश्चिम विभागीय सांस्कृतीक केंद्राचे वांगडी
1993 ते 1998	दिल्लीचे संगीत नाटक अकादेमीचे वांगडी.
1993 ते 1996	गोवा कला अकादमीचे वांगडी
1994	केरळांत जाल्ल्या 'सुरभी मानसोत्सव' ह्या राष्ट्रीय साहित्यीक परिसंवादांत वाटेकार.
1997	नवी दिल्लीचे, नॅशनल बुक ट्रस्ट ऑफ इंडिया, संस्थेचे कोंकणीचे वांगडी.
1998	पणजी दूरदर्शन केंद्राचे सल्लागार समितीचे वांगडी.
2002	सि. आर. पारेख इंडियन क्रिएटिव रायटर इन रॅजिडेन्स स्प्रिंग 2002 उपक्रमा अंतर्गत अमेरिकेतल्या पॅनसिल्वानिया विद्यापिठांत आपोवणें
1995	केरी फोंडे हांगा जाल्ल्या 'नायलॉन 66' विरोधी सामाजीक आंदोलनांत सक्रीय वांटो.
1999	बेळगांव जाल्ल्या अ.भा. कोंकणी परिशदेचे अध्यक्ष.

2002 ते 2004	भारत सरकाराच्या पर्यटन आनी सांस्कृतीक विभागाची खाशेली फॅलोशीप.
2003	म्हायती अधिकार कायद्याचे सल्लागार समितीचे वांगडी म्हूण नेमणूक.
2002 ते 2005	गोवा कोंकणी अकादेमीचे अध्यक्ष म्हूण नेमणूक.
2005 ते 2008	गोवा कोंकणी अकादेमीचे अध्यक्ष म्हूण दुसरे फावटी नेमणूक.
2012 ते 2015 :	गोवा कोंकणी अकादेमीचे अध्यक्ष म्हूण तिसरे फावटी
2008 ते 2012	नवी दिल्लीचे साहित्य अकादेमीचे कोंकणी सल्लागार समितीचे निमंत्रक आनी बाबुरपी मंडळाचे वांगडी
2010	टोरिनो, इटली हांगा आंतरराष्ट्रीय पुस्तक मेळांत वांटेकार.
2011	मंगळूरच्या कोंकणी भास आनी सांस्कृतीक प्रतिष्ठानाची फॅलोशीप फाव जाली.
2014	इंडिया हॅबिटेड सेंटर, नवी दिल्ली हांच्या 'समन्वय' फेस्टीवलांत सहभाग
2012,13	फर्मागुडी-फॉर्डे हांगासर जाल्ल्या पयल्या कोंकणी नाट्य संमेलनाचे अध्यक्ष
2014	गोवा आर्ट्स अँड लिटररी फेस्टीवलांत सहभाग
2014	अस्मितापर्व सहभाग: रवीन्द्र केळेकार: नामनेचे निबंदकार, व्याख्यान (हिंदीत) मोरारी बापू आश्रम, भावनगर-गुजरात.

❖ पुरस्कार:

वर्स	पुरस्कार भेटोवपी संस्था	साहित्यकृती / गौरव
1975	कोंकणी भाशा मंडळ, (गोंय) उत्कृष्ट साहित्य पुरस्कार	रानसुंदरी (बालनाट्य)
1975	गोवा कला अकादमीचो उत्कृष्ट ग्रंथ पुरस्कार	रानसुंदरी (बालनाट्य)
1977	कोंकणी भाशा मंडळ, (गोंय) उत्कृष्ट साहित्य पुरस्कार	अच्छेव
1978	गोवा कला अकादमीचो उत्कृष्ट ग्रंथ पुरस्कार	अच्छेव (कादंबरी)
1980	ऑल इंडिया रेडिओचो वर्सुकी नभोनाट्य पुरस्कार	मर्णकटो (नभोनाट्य)
1984	केंद्रीय साहित्य अकादेमीचो साहित्य पुरस्कार	चौरंग (एकांकी संग्रह)
1987	ऑल इंडिया रेडिओचे नभोनाट्य लेखन सर्तीत पुरस्कार	म्हासागरांतलें तारूं (नभोनाट्य)
1988	ऑस्ट्रेलियन अॅकादेमी ऑफ ब्रॉडकास्ट अण्ड सामन्सचो पॅटर्स पुरस्कार	श्री विचित्राची जात्रा-श्री विचित्रेश्वर रका मेला (नभोनाट्य)
1990	गुंडू सिताराम आमोणकार यादस्तीक साहित्य पुरस्कार	कोंकणी साहित्य सेवे खातीर
1991	पी. डी. कुडचडकार नाट्य लेखन पुरस्कार	नाट्य लेखना खातीर
1997	गोवा फिल्म फेस्टिवल 1997: उत्कृष्ट फिल्म आनी पटकथा पुरस्कार	फिल्म : देखणी दुराय
2007	कला आनी संस्कृती संचालनालय, गोंय सरकाराचो पुरस्कार	(जीवन गौरव)
2008	भुरग्यांच्या टॅलिफिल्मां खातीर अखील भारतीय दूरदर्शन पुरस्कार	(गौरी)
2008	गोवा कला अकादमीचो रंगसन्मान पुरस्कार	(जीवन गौरव)
2009	गोंय सरकाराच्या कला आनी संस्कृती संचालनालयाचो राज्य सांस्कृतीक पुरस्कार.	(जीवन गौरव)
2010	गोवा कला अकादमीचो गोमन्त शारदा पुरस्कार	(जीवन गौरव)
2012	कोंकणी भास आनी संस्कृती प्रतिष्ठानाचो विमला विह. पै विश्व कोंकणी पुरस्कार	रंगकाव्या खातीर
2013	संगीत नाटक अकादेमीचो पुरस्कार (नाट्यलेखन	(जीवन गौरव)
2019-20	ज्ञानपीठ रविंद्र केळेकार कोंकणी भाशा पुरस्कार	जीवन गौरव

• परिशिष्ट: 2

1. चित्रपट, टेलिफिल्मस आनी टेलिप्ले खातीर कथा, पटकथा, संवाद, गीतां

❖ चित्रपट, टेलिफिल्मस आनी टेलिप्ले :

वर्स	चित्रपटाचें नांव	सहभाग स्वरूप
1991	जैत	टेलिफिल्म - कथा, पटकथा, संवाद,
1991	रानसुंदरी	भुरग्यांखातीर टेलिप्ले - लेखन
1992	मर्णकटो	टेलिफिल्म - लेखन
1993	स्विकृती	टेलिफिल्म - संवाद लेखन
1993	वधचक्र (मराठी)	विडिओ फिल्म - कथा, पटकथा, संवाद, गीत
1994	देखणी दुराय	विडिओ फिल्म - कथा, पटकथा, संवाद, गीत
1996	सांगाती	गीत
2003	दौलत	विडिओ फिल्म-कथा, पटकथा, संवाद, गीत
2006	परिक्रमा (हिंदी)	टेलिफिल्म - कथा
2006	गौरी	भुरग्यां खातीर टेलिफिल्म - लेखन
2008	भाक्राबाबाली भोंवडी	भुरग्यां खातीर टेलिप्ले - लेखन
2009	शिंवाचो बळी	भुरग्यां खातीर टेलिप्ले - लेखन
2009	कथा अस्तुरी	टेलिप्ले - लेखन
2010	इलॅक्ट्रॉनिक पुंडलीक	व्हि.सि.डी. - साहित्यदर्शन
2012	सुरींग	फिचर फिल्म- कथा, संवाद, गीत
2013	गुणाजी (कोंकणी, मराठी)	फिचर फिल्म - कथा, संवाद, गीत)

• परिशिष्ट : 3

2. पुंडलीक नायक हांची साहित्यीक संपदा: अणकारीत, अप्रकाशीत, संपादीत हेर साहित्य

❖ अणकारीत साहित्य :

1. 1985 काझी नझरूल इस्लाम (चरित्र)
2. 1987 नानालाल (चरित्र)

❖ संपादीत साहित्य :

- 1992 वेंचीक कोंकणी एकांकी (प्रातिनिधीक एकांकी संग्रह)
- 1997 समकालीन कोंकणी लघुकथा (प्रातिनिधीक कथा संग्रह)
- 2001 कोंकणी नाट्यस्पर्धेची पंचवीस वर्सा (नाट्य सर्तिचो नियाळ)
- 2014 समकालीन कोंकणी एकांकी (प्रातिनिधीक एकांकी संग्रह)

❖ अप्रकाशीत साहित्य :

- लाडली लक्षिका (नाटक)
- दगाबाज झिंदाबाद (नाटक)
- मनशाळी मोनजात (नाटक)
- तकली तड्डकी (नाटक)

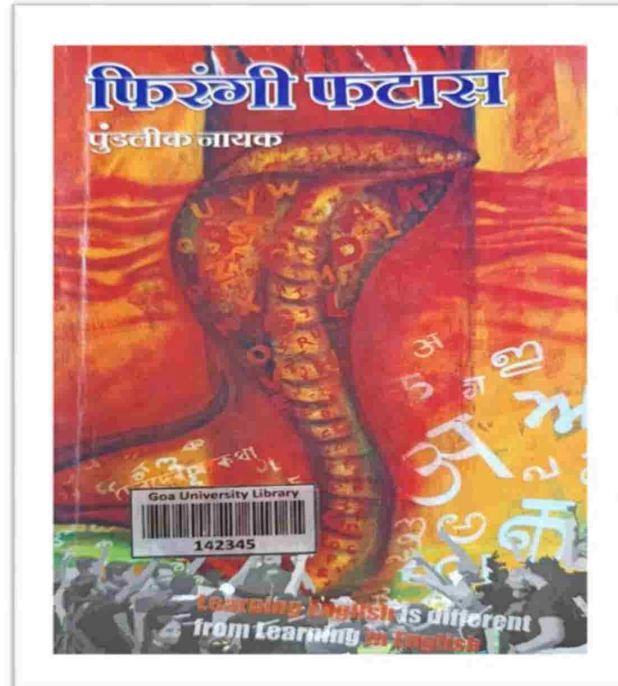
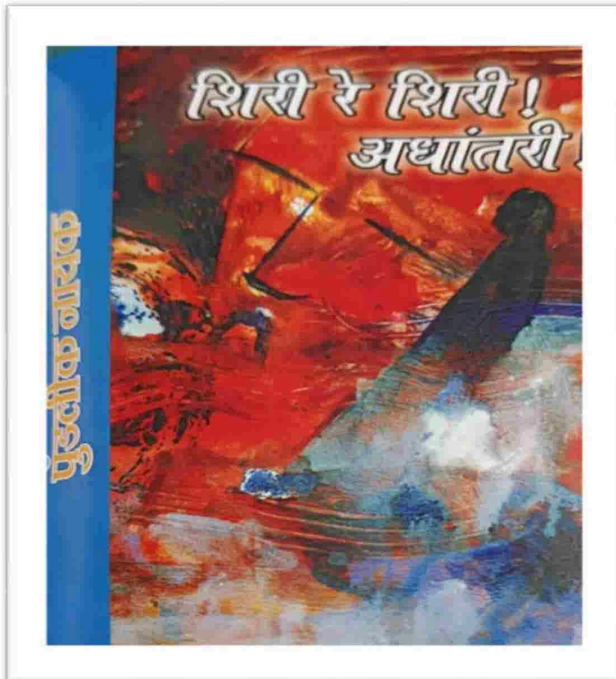
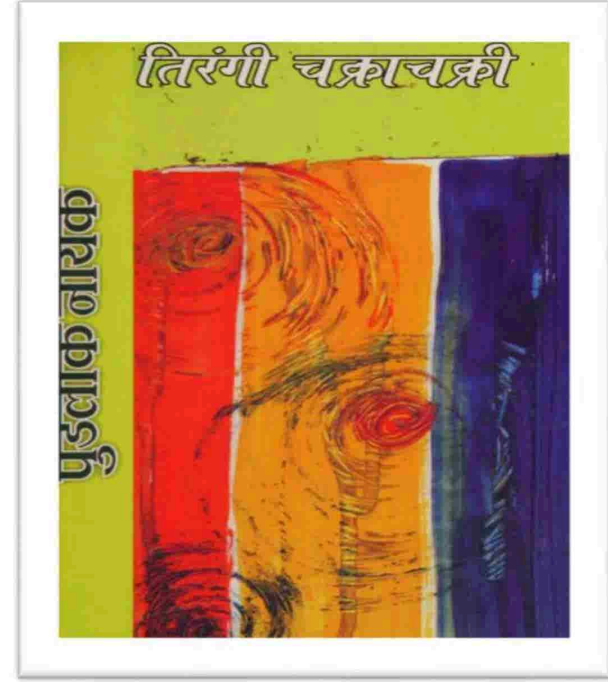
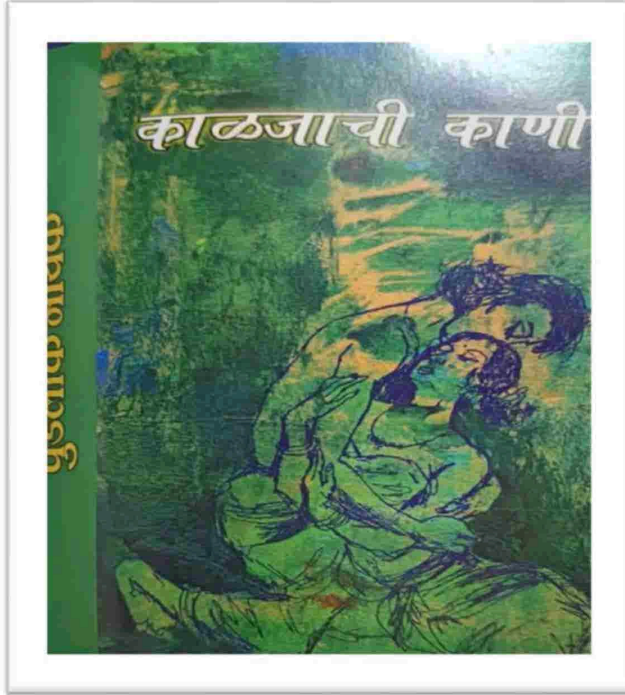
- दुइ दुइ धांव (नाटक)
- मोनजाती करामती (बालसाहित्य)

❖ पुंडलीक नायक हांच्या पुस्तकाचो हेर भासांनी अणकार :

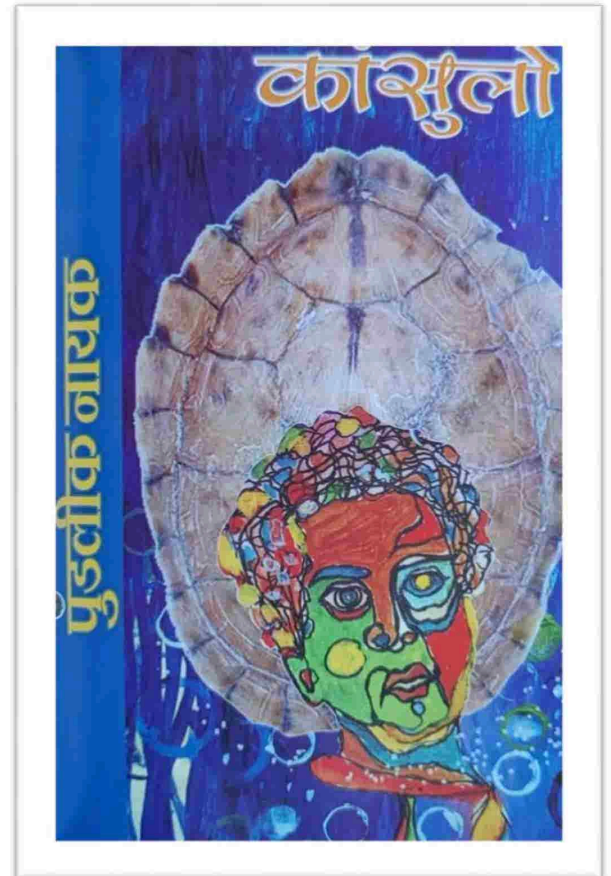
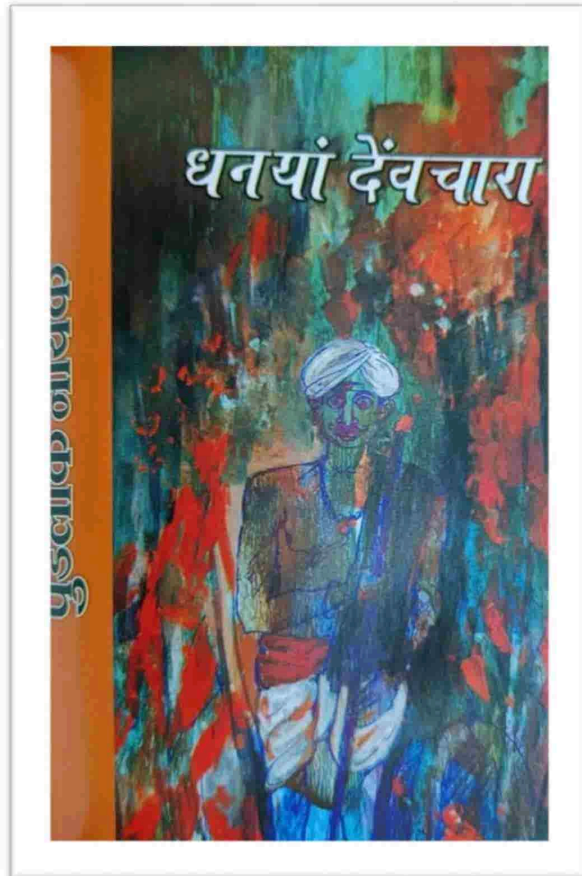
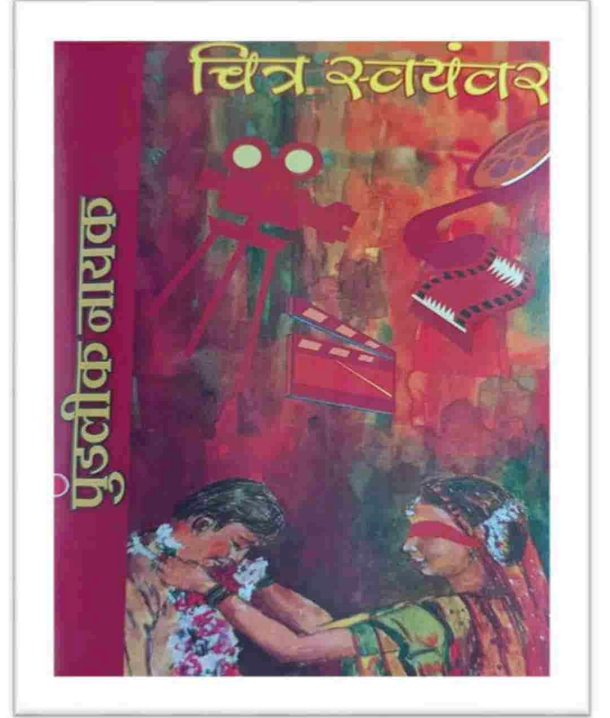
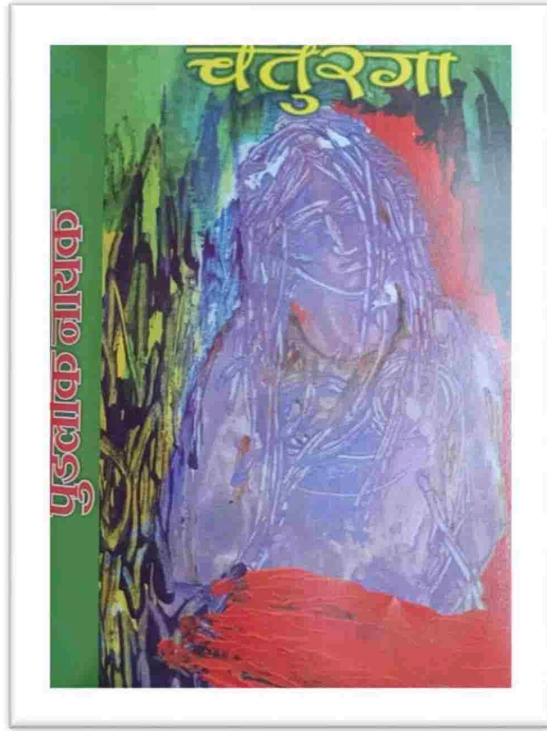
वर्स	पुस्तक	सहित्यकृती	भास	अणकारीत पुस्तकांची नांवा	अणकारपी
1989	श्री विचित्राची जात्रा	नाटक	इंग्लिश	'The fair of the unfair'	डॉ. अरुण हेबळेकार
1989	श्री विचित्राची जात्रा	नाटक	तामिळ	'तिसायमारी नाटकूम दैवा चंथाय'	डॉ. आर. सिंगराव दिवीलन
2002	अच्छेव	कादंबरी	इंग्लिश	UPHEAVAL	डॉ. विद्या पै
2004	गुणाजी	नवलिका	गुजराती	गुणाजी:	डॉ. प्रतिभादवे
2008	चैतन्न्याक मठ ना	नाटक	कन्नड	'मथाविल्लडा चैतन्न्या	एस.एम. कृष्णराव.
2008	श्री विचित्राची जात्रा	नाटक	कन्नड	एस.एम. कृष्णराव.	एस.एम. कृष्णराव.
2011	चौरंग	एकांकी	पंजाबी	धूप-छाँव:	डॉ. आतमजीत

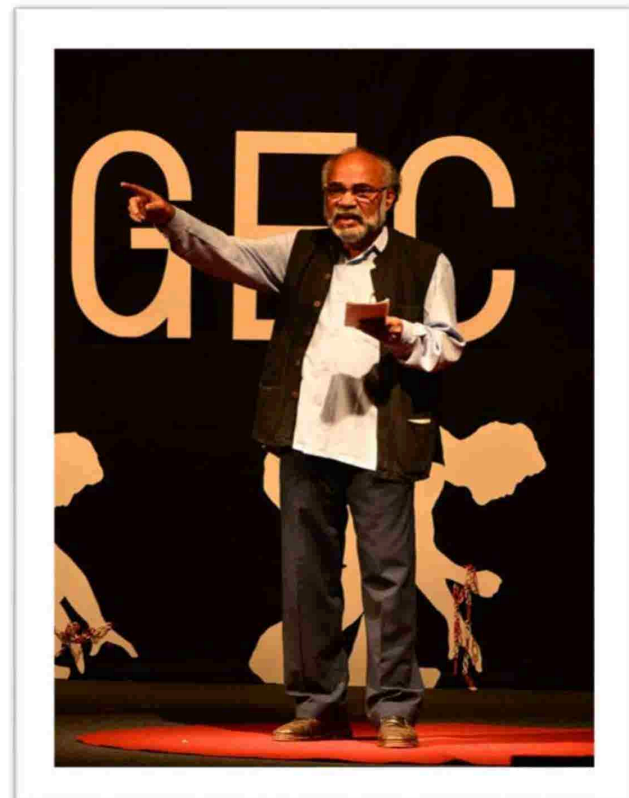
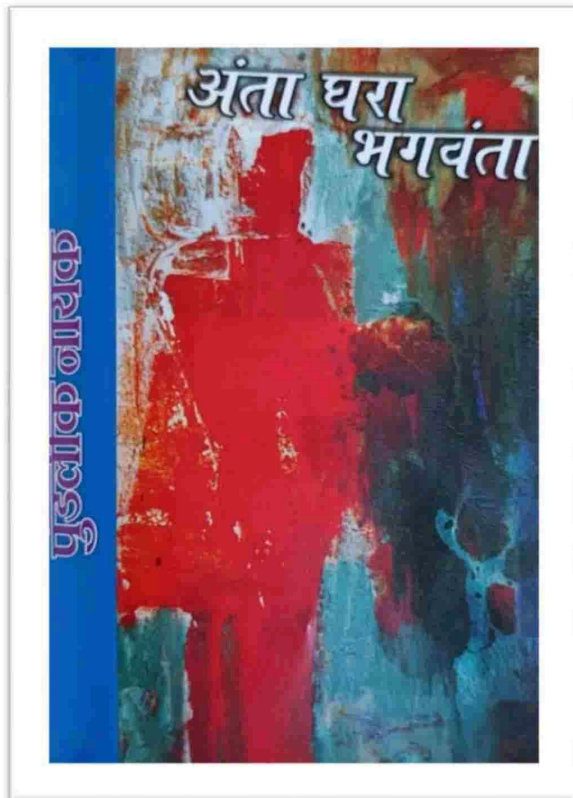
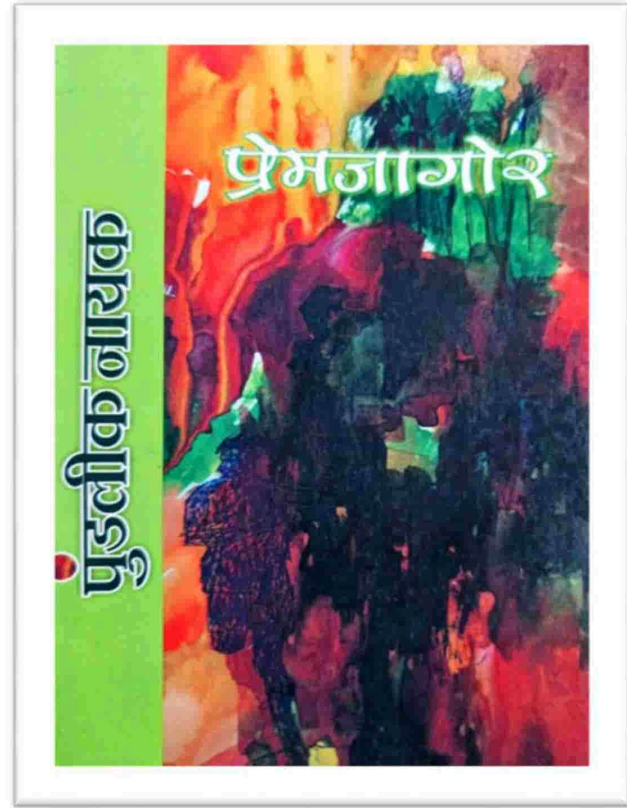
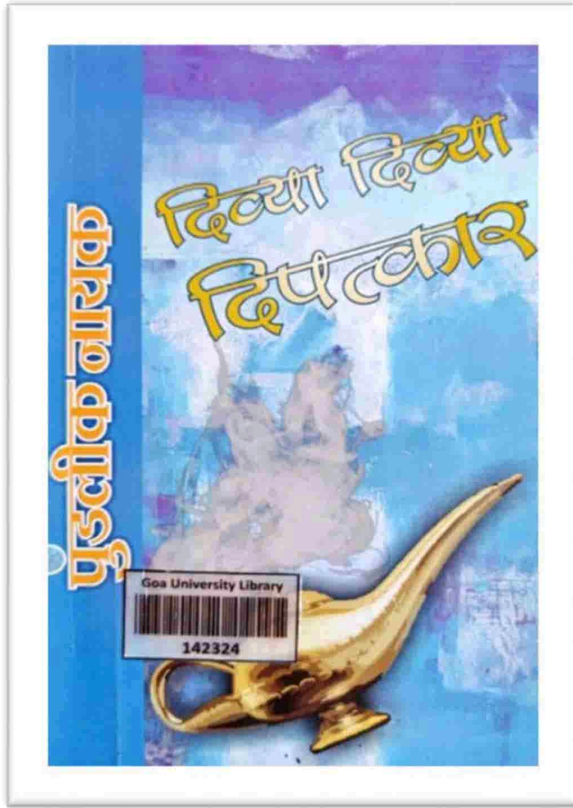
• परिशिष्ट : 4

3. पुंडलीक नायक हांच्या उत्सवी रंगमाचयेवयल्या नाटकांची झलक

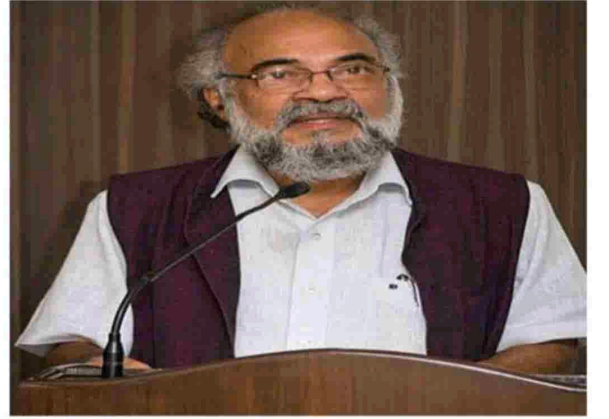
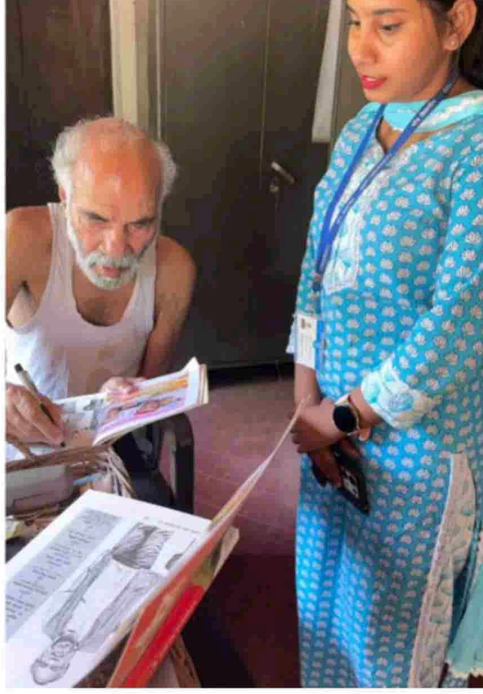

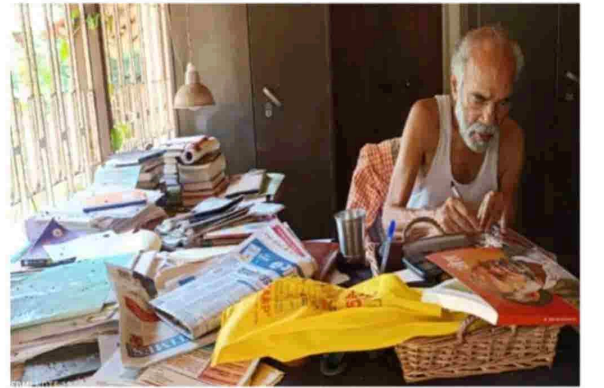

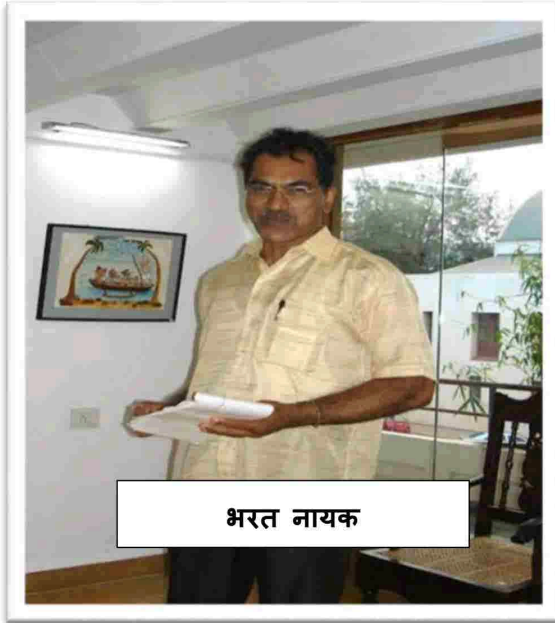
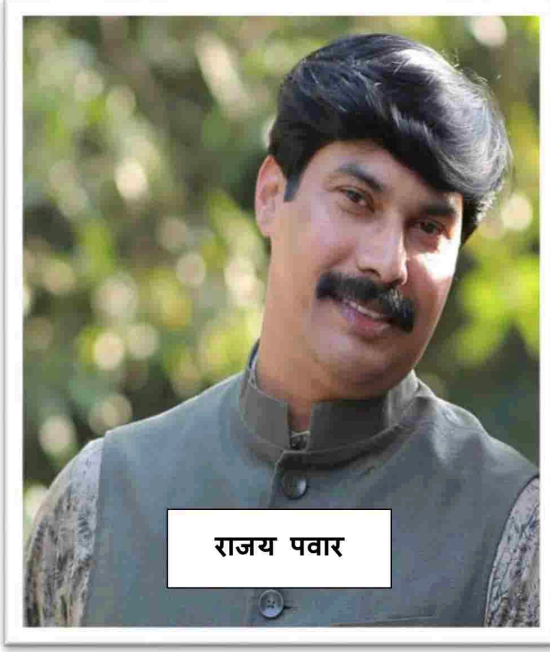
जेष्ठ साहित्यीक भौ. पुंडलीक नारायण नायक हांच्या
कडल्यान मायेमोगाची भेट

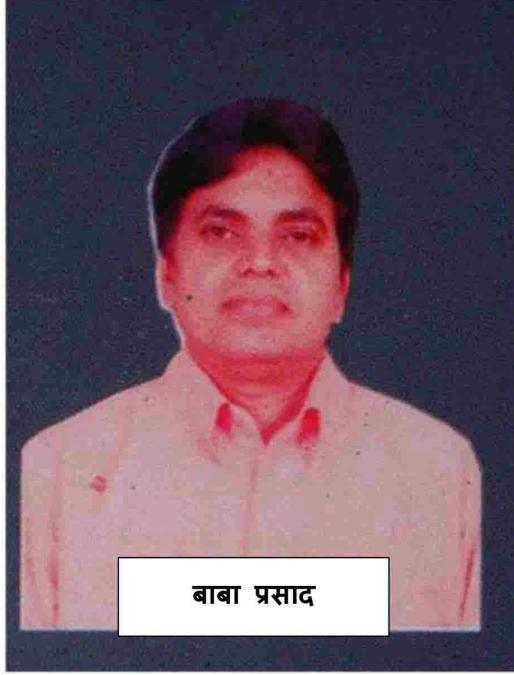

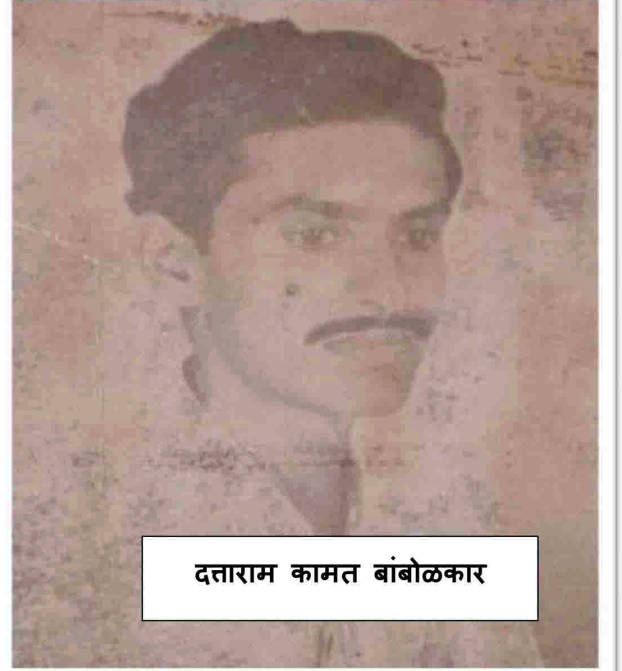
• परिशिष्ट : 5

4. उत्सवी रंगमाचयेक योगदान दिल्ल्या नाटकारांची वळेरी

बाबा प्रसाद

दत्ताराम कामत बांबोळकार

सुचिता नार्वेकार

सम्राट बोरकार